

MARMARA SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

THE JOURNAL OF MARMARA SOCIAL RESEARCH

EDİTÖRLER

NİZAMÜLMÜLK GÜNEŞ

BORA AKSU

ABDÜLAZİZ GÜLAY

ISSN: 2146-6017
Başlangıç: 2011
Yayın Aralığı: Yılda 2 Sayı
Yayıncı: Marmara Üniversitesi

Sayı: 23 Yıl: 2025

Editörler / Editor in Chief

(Baş Editör) Nizamülmülk Güneş (Marmara University)

Bora Aksu (Marmara University)

Dr. Öğr. Üyesi Abdulaziz GÜLAY (Marmara University)

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir.
Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors.
The contents in the articles cannot be used without citation.

Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi© 2011
The Social Research Journal of Marmara (MARUSAD)© 2011

2025, No:23

DİZİNLER

Ulrich's Periodicals Directory

International Institute of Organized Research (I2OR)

Eurasian Scientific Journal Index

Scientific Indexing Services

ASOS Index

Index of Academic Documents (IAD)

Araştırmamax

academindex

ASCI Database (Asian Science Citation Index)

BU SAYININ HAKEMLERİ/REVIEWERS OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Funda NAYİR

Prof. Dr. Kıvanç Halil ARIÇ

Doç. Dr. Feyza DALAYLI

Doç. Dr. Nevin AKKAYA

Dr. Abidin ÖNCEL

Dr. Çağrı KARA

Dr. Gürkan SARIDAŞ

Dr. Fatih Serdar ÖZGÜLTEKİN

Dr. Mehmetali CANDOĞAN

Dr. Fatih AKBAŞ

Dr. Merve Vuslat AKSU

Mert Anıl SARICAN

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

	<i>Makale Başlığı / Article Name</i>	<i>Sayfa / Page</i>
1	<i>OKUL PAYDAŞLARI BAĞLAMINDA EĞİTİMDE ÇOK KÜLTÜRLÜLÜK / Makale Türü: Araştırma</i> Yasemin Yeşilbaş ÖZENÇ	1 – 24
2	<i>OSMANLI BİTKİSEL TEDAVİ YÖNTEMLERİNİN TÜRKİYE TURİZMİNE ETKİSİ: OYUN TEORİSİ YAKLAŞIMI / Makale Türü: Araştırma</i> Mehmet Emin YARDIMCI, Ferhat PEHLİVANOĞLU, Ümran GÜMÜŞ	25 – 45
3	<i>Views of Communication Sciences Students on the New Media Literacy / Makale Türü: Araştırma</i> Dilek Turan EROĞLU	46 – 61
4	<i>Effects on Environmental Training on Pro-Environmental Behavior in the Workplace / Makale Türü: Araştırma</i> Ceren ATLI MAN, Melikşah DİPÇİN	62 – 83

OKUL PAYDAşLARI BAĞLAMINDA EĞİTİMDE ÇOK KÜLTÜRLÜLÜK

Dr. Yasemin YEşİLBAş ÖZENÇ¹

Özet

Çok kültürlülük bir toplumda farklı kültürlerden bireylerin bir arada yaşaması ve kendi kimliklerini koruyarak toplumda yer almasını ifade etmektedir. Çok kültürlü eğitim ise cinsiyet eşitliği, özel gereksinimli olmak, üstün yeteneklilik ve dil çeşitliliği gibi konulara odaklanarak, farklı kültürel geçmişe sahip öğrencilerin eğitim fırsatlarından faydalanmaları amacıyla yapılan eğitim etkinlikleridir. Nitel araştırma yöntemlerinden sistematik derleme deseniyle gerçekleştirilen bu araştırmada, eğitimde çok kültürlülüğün ne olduğu açıklanmış, ardından bu kavram okul yöneticileri, öğretmenler, öğrenciler ve veliler açısından ele alınmıştır. Araştırma kapsamında, okul yöneticilerinin, öğretmenlerin, öğrencilerin ve ailelerin çok kültürlü eğitimdeki rollerinin açıklanması ve çok kültürlü eğitimin nasıl geliştirilebileceğine yönelik öneriler sunulması hedeflenmiştir. Ayrıca araştırmada, eğitimde çok kültürlülüğün önemi ve bu yaklaşımın nasıl daha etkili hale getirilebileceği eleştirel pedagoji bağlamında ele alınmıştır. Bu çalışma, eğitimde çok kültürlü yaklaşımların geliştirilmesi ve uygulanmasında yol gösterici olabilir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, çok kültürlülük, kültürel farklılık

MULTICULTURALISM IN EDUCATION IN THE CONTEXT OF SCHOOL STAKEHOLDERS

Abstract

Multiculturalism refers to individuals from different cultures living together in a society and taking part in society while preserving their own identities. Multicultural education, on the other hand, focuses on issues such as gender equality, special needs, giftedness and linguistic diversity, and educational activities are carried out in order for students with different cultural backgrounds to benefit from educational opportunities. In this study, which was conducted with a systematic review design, one of the qualitative research methods, the concept of multiculturalism in education was explained, and then this concept was discussed in terms of school administrators, teachers, students and parents. Within the scope of the research, it is aimed to explain the roles of school administrators, teachers, students and parents in multicultural education, to examine the characteristics of multicultural curricula and to provide suggestions on how to improve multicultural education. In addition, the importance of multiculturalism in education and how this approach can be made more effective are discussed in the context of critical pedagogy. This study can be a guide for the development and implementation of multicultural approaches in education.

Keywords: Culture, multiculturalism, cultural difference

¹ Bağımsız araştırmacı, yasemin.yesilbass@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5590-4520

1. Giriş

Çok kültürlülük, bir toplumda farklı kültürel geçmişe sahip bireylerin bir arada yaşaması ve birbirleriyle ilişki kurarak etkileşime girmesidir. Çok kültürlülük, farklı kültürel grupların bir arada yaşadığı ve bu grupların kendi kimliklerini koruyarak topluma katılım sağladığı bir yapıyı ifade etmektedir (Kymlicka, 1996). Küreselleşme, göç, etnik ve dini çeşitlilik gibi faktörler, toplumların kültürel yapılarının değişmesine ve çok kültürlü toplumların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Vertovec, 2007). Bu bağlamda çok kültürlü eğitim, bireylerin farklı kültürel kimliklerini koruyarak toplumsal hayata aktif katılımlarını desteklerken aynı zamanda eşitlik, adalet ve demokratik değerleri teşvik etmeyi amaçlamaktadır (Banks, 2016). Eğitimde çok kültürlülüğün önemi, öğrencilerin farklı kültürel geçmişlere sahip bireylerle karşılaşmalarının ve bu farklılıklara saygı duymalarının gerekliliğinden kaynaklanmaktadır (Gay, 1994). Çok kültürlü eğitim, sadece kültürel çeşitliliği kabul etmekle kalmayıp, bireylerin birbirlerinden öğrenmelerine ve önyargılarının azalmasına katkı sağlamaktadır (Banks & McGee Banks, 2019). Aynı zamanda, çok kültürlü eğitim bireylerde empati, eleştirel düşünme ve sosyal adalet gibi önemli becerilerin gelişmesine katkıda bulunmaktadır (Gorski, 2010). Eğitim sisteminde bu tür bir yaklaşımın benimsenmesi, özellikle farklı kültürel geçmişlere sahip öğrencilerin akademik başarısını artırmada etkili olabilir (Parkhouse vd., 2019).

Dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Türkiye’de de çok kültürlü eğitim, eğitim sisteminin kaçınılmaz bir gerçeği haline gelmiştir. Farklı kültür, dil, din ve etnik kökenlerden gelen öğrencilerin aynı eğitim süreçlerinde bir araya gelmesi, çok kültürlü eğitimin önemini artırmaktadır (Acar Çiftçi & Aydın, 2014). Türkiye’nin coğrafi konumu ve tarihsel geçmişi, farklı kültürlerin bir arada yaşamasını ve çeşitliliğin eğitim ortamlarına yansımaları sağlamıştır. Türkiye’de çok kültürlü eğitimin etkileri, eğitim sisteminin çeşitliliği kabul etme düzeyi ve uygulama biçimleriyle yakından ilişkilidir. Çok kültürlü eğitim, kültürel çeşitliliği tanıyarak ve destekleyerek, öğrencilerin akademik başarısını artırmayı, empati geliştirmeyi ve kültürel farkındalığı artırmayı amaçlamaktadır (Gezer, 2019; Koc-Damgaci & Aydın, 2017; Paksoy & Çelik, 2019).

Bu araştırmanın amacı, alan yazın taraması kapsamında eğitimde çok kültürlülüğün nasıl ele alındığını incelemek ve bu kavramın okul yöneticileri, öğretmenler, öğrenciler ve veliler açısından nasıl uygulanabileceğini ortaya koymaktır. Bu kapsamda, çalışmada okul

paydaşlarının (okul yöneticilerinin, öğretmenlerin, öğrencilerin ve velilerin) çok kültürlü eğitimdeki rollerinin açıklanması ve çok kültürlü eğitimin nasıl geliştirilebileceğine yönelik öneriler sunulması hedeflenmektedir. Ayrıca araştırma, eğitimde çok kültürlülüğün önemini ve bu yaklaşımın nasıl daha etkili hale getirilebileceğini ele almaktadır. Bu çalışmanın, eğitimciler, okul yöneticileri, politika yapıcılar ve veliler açısından faydalı olduğu düşünülmektedir. Araştırmada, farklı kültürel geçmişlerden gelen öğrencilerin eğitim deneyimlerini daha kapsayıcı hale getirmek amacıyla çok kültürlü eğitimin nasıl iyileştirilebileceğine dair önerilere de yer verilmiştir.

2. Yöntem

Okul paydaşları (okul yöneticileri, öğretmenler, öğrenciler, aileler) bağlamında çok kültürlü eğitimin ele alındığı bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden derleme deseni kullanılmıştır. Derleme deseni, belirli bir konuyla ilgili mevcut literatürü sistematik bir şekilde inceleyerek, ilgili çalışmaların bulgularını sentezleyen bir yöntemdir. Bu desen, araştırmacının belirli bir temada derinlemesine bilgi edinmesini ve alandaki boşlukları belirlemesini sağlamaktadır. Derleme desenleri, genellikle mevcut bilgileri bir araya getirerek araştırma sorularına teorik veya pratik bir çerçeve sunmayı amaçlar (Snyder, 2019). Ayrıca, literatür analizi yoluyla geçmiş çalışmalardaki eğilimleri ve ortak noktaları ortaya koymak için kullanılır (Torraco, 2016). Araştırmada bu desen ile okul paydaşlarının çok kültürlü eğitimdeki rollerinin açıklanması, çok kültürlü eğitimin geliştirilmesine yönelik öneriler sunulması amaçlanmıştır.

3. Bulgular

Araştırmada çok kültürlülük kapsamında öncelikle kültür kavramı açıklanmıştır. Ardından çok kültürlülük ve çok kültürlü eğitim kavramları ele alınmıştır. Okul paydaşlarının (okul yöneticileri, öğretmenler, öğrenciler ve veliler) çok kültürlü eğitimdeki rolleri açıklanarak bütüncül bir yaklaşımla okuyucuya sunulmuştur.

3.1. Kültür

Kültür, bir toplumun ortaklaşa sahip olduğu ve toplumun üyelerine aktardığı değerler ve algılardır. Kültür, toplumdaki bireylerin paylaştığı görüşler, değerler ve davranışların ölçütü olup, bireyin eylemlerini gruplar için anlaşılır kılan ortak belirleyicilerdir (Haviland vd., 2008: 103-104). Kültür, insanların birbiriyle olan etkileşimleri sonucunda ortaya çıkan (Hogh &

Vaughan, 2014: 612), toplum içerisinde bireylerin nasıl davranmaları gerektiğini bildiren inanç ve davranış ölçüleridir (Lundberg vd., 1970: 121-122). Bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, gelenekler ve toplumun üyeleri olarak insanlar tarafından edinilen diğer yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütünü olan (Ogburn, 1973; Rietjens, 2019) kültür; sosyal yaşamın yeniden üretilmesini ve değiştirilmesini sağlayan (Stepin, 2003), bir grup insan tarafından inşa edilen ve bir nesilden diğerine aktarılan yaşam biçimlerinin toplamıdır (Lee, 2010). Kültür; dil, din, gelenekler, değerler ve sosyal davranışlar gibi unsurları içerir ve bireylerin toplumsal etkileşimlerini şekillendirmektedir (Hofstede, 1984).

Toplumlarda farklı kültürlerden bireyler bir araya gelmekte ve bu bireyler arasında karşılıklı etkileşimler ortaya çıkmaktadır. Kültürel farklılık, bir toplum içerisindeki bireylerin, ait oldukları kültürler dolayısıyla sahip oldukları farklı değerler, normlar, inançlar ve yaşam tarzlarının çeşitliliğini ifade etmektedir. Bu farklılıklar, toplumların hem bireysel hem de grup düzeyindeki sosyal yapısını ve ilişkilerini etkilemektedir. Toplumdaki kültürel farklılıkların hem olumlu hem de olumsuz sonuçları olabilir. Olumlu sonuçlar arasında, toplumların daha yaratıcı ve yenilikçi olma potansiyeli sayılabilir. Farklı kültürel geçmişlerden gelen bireyler, çeşitli bakış açıları getirerek karşılaşılan problemlere daha yaratıcı çözümler sunabilirler (Gocłowska vd., 2020; Triandis, 2001). Ancak, kültürel farklılıklar uyum problemlerine ve çatışmalara da yol açabilir. Bireylerin farklı değer yargıları ve normlara sahip olmaları, yanlış anlamalara ve toplumsal gerilimlere neden olabilir. Bu sebeple, kültürel farkındalık ve hoşgörünün geliştirilmesi, toplumların uyum içinde yaşaması için önemli bir adımdır (Berry, 1997). Dolayısıyla toplumdaki kültürel farklılıklar, kültürel çeşitliliğinin ve yaratıcılığın yanı sıra toplumda gerilimlere ve uyumsuzluklara da neden olabilmektedir. Bu bağlamda kültürel farklılıkların doğru şekilde yönetilmesi ve bireylerin kültürel çeşitliliğe yönelik farkındalığının artırılması önemlidir. Kültürel farklılıklara sahip bireylerin bir arada yaşadığı toplumlarda “kültürlerarasılık” ve “çok kültürlülük” ortaya çıkmaktadır. Kültürlerarasılık (interculturality), farklı kültürler arasında etkileşim, diyalog ve anlayış geliştirmeyi amaçlayan bir kavramdır. Bu kavram, kültürel çeşitliliğin zenginleştirici bir unsur olarak kabul edilmesini ve kültürler arası iletişimin teşvik edilmesini içermektedir (Marković-Savić & Bakić-Mirić, 2022). Kültürlerarasılık, kültürel ve dilsel çeşitliliği teşvik eden bir çerçeve sunmakta (Zapata-Barrero, 2017), bu çeşitliliğe yönelik farkındalığı artırmayı, diyalogu teşvik etmeyi ve kültürler arası anlayışı kolaylaştırmayı amaçlamaktadır (Burnard, 2019). Çok kültürlülük ise bir toplum içinde

farklı kültürlerin bir arada bulunması ve bu kültürlerin eşit şekilde tanınarak ve saygı duyularak bir arada yaşama anlayışıdır.

3.2. Çok Kültürlülük

Kültürel farklılıklar; sosyokültürel uygulamalar, anlamlar ve ürünler aracılığıyla insanın psikolojik deneyimini ve davranışlarını etkilemektedir (Morling, 2016). Toplumlarda farklı kültürden bireylerin yer alması, kültürel çeşitliliğin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Kültürel çeşitlilik, bir bölgede farklı kültürlerin bir arada yaşamasıdır (Mazurkiewicz, 2020). Kültürel çeşitlilik, kültürel ve dilsel olarak farklı bireylerde yaratıcı yeteneklerin gelişimini, tanımlanmasını ve ifade edilmesini etkileyen kültürel faktörler, dilsel ve bilişsel stil farklılıklarıdır (Oades-Sese & Esquivel, 2011). Dolayısıyla kültürel çeşitlilik, kültürel değerlere duyarlılık ve “çok kültürlülük” kavramını beraberinde getirmektedir. Çok kültürlülük, farklı kültürlerle ve kimliklere sahip olan toplulukların bir arada yaşaması sonucunda oluşan kültürel çeşitliliği ifade etmektedir (Parekh, 2002: 3).

Kültürel çeşitlilik ve çok kültürlülük genellikle karıştırılan ancak farklı anlamlara sahip iki kavramdır. Kültürel çeşitlilik, belirli bir alanda farklı kültürlerin bir arada bulunmasını ifade ederken (Kiwan & Meinhof; Mazurkiewicz, 2020); çok kültürlülük, bu çeşitliliği yönetme ve teşvik etme ideolojisi. Çokkültürlülük, genellikle devlet politikaları ve sosyal programlar aracılığıyla uygulanır. Bu ideoloji, farklı kültürlerin bir arada yaşamasını ve birbirleriyle etkileşimde bulunmasını teşvik eder (Hartmann & Gerteis, 2020; Nye, 2007; Pakulski, 2014). Çok kültürlülük, bir toplumda farklı kültürel grupların bir arada yaşadığı ve bu grupların kendi kültürel kimliklerini koruyarak topluma katılım sağladığı bir durumu ifade etmektedir. Bu kavram, kültürel çeşitliliğin kabul edilmesi ve teşvik edilmesi anlamına gelmektedir. Çok kültürlülük, bireylerin kendi kimliklerini sürdürmelerine olanak tanırken, aynı zamanda toplumsal bütünleşmeyi desteklemeyi amaçlamaktadır (Kymlicka, 1996). Kültürel çeşitliliğin varlığı, göç, küreselleşme, etnik ve dini çeşitlilik gibi faktörlerden etkilenmektedir. Özellikle küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte, toplumlar daha fazla kültürel etkileşime maruz kalmakta ve çok kültürlü yapılar yaygınlaşmaktadır (Vertovec, 2007). Bu durum, yalnızca büyük metropollerle sınırlı kalmayıp, küçük yerleşim yerlerinde de görülmektedir.

Çok kültürlülük, toplumun yapısına ve yönetim stratejilerine bağlı olarak farklı sonuçlar doğurabilir. Örneğin, çok kültürlülük; ekonomik büyümenin artması, yaratıcılık ve

inovasyonun teşvik edilmesi ile farklı bakış açılarının toplumsal gelişime katkıda bulunması gibi olumlu sonuçlanabilir (Berry, 1997). Bununla birlikte, çok kültürlülüğün yönetilememesi durumunda, kültürel gruplar arasında gerilimler, ayrımcılık ve ötekileştirme gibi sorunlar da ortaya çıkabilir. Bu yüzden çok kültürlü toplumlarda, hoşgörü ve kültürel etkileşim politikalarının geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır (Banks, 2008). Başarılı birçok kültürlülük politikası, bireylerin hem kendi kültürel kimliklerini korumalarını sağlarken hem de ortak toplumsal normlar etrafında bir araya gelmelerini teşvik etmektedir. Toplumdaki ortak kültürü yaşatmanın en iyi yolu çok kültürlü yönelimlere sahip eğitim sisteminin oluşturulmasıdır (Parekh, 2002: 286). Bu kapsamda eğitimde çok kültürlülüğün yer alması yadsınamaz bir öneme sahiptir.

3.3. Çok Kültürlü Eğitim

Okullardaki kültürel farklılıklar, okul deneyimini etkileyen değerler, bilişsel, motivasyonel, iletişimsel ve etkileşimsel alanlardaki farklılıkları içermektedir (Ogbu, 1982). Okuldaki kültürel farklılıklar, öğrencilerin derslere katılımını, takım çalışmasında yer almasını ve akademik başarısını etkilemektedir (Gaziel, 1997). Çok kültürlü eğitim ırk, etnik köken, toplumsal cinsiyet, sosyoekonomik sınıf, dil ve kültürle ilgilidir ve kültürel açıdan duyarlı öğretimi ifade etmektedir (You-y, 2015). Çok kültürlü eğitim, cinsiyet eşitliği, özel gereksinimli olma, üstün yeteneklilik ve dil çeşitliliği gibi konulara odaklanarak öğrencileri küresel bir dünyada etkili vatandaşlar olarak işlev görmeye hazırlamaktadır (Banks, 2016). Okullar, öğrencilere çok kültürlülüğe ilişkin farkındalığın kazandırıldığı yerler olup, farklı kültürel, ırksal ve etnik gruplardaki öğrencilerin akademik başarı elde etmelerine yardımcı olmaktadır. Çok kültürlü eğitim, öğrencilerin farklı gruplardaki insanlarla pozitif etkileşimde bulunmalarını, kültürel farklılıklara ilişkin bilgi, beceri ve tutum geliştirmelerini (Banks vd., 2001) ve farklılıklara karşı ön yargılarını azaltmayı amaçlamaktadır (Hyttén, 2017).

Çok kültürlü eğitim, bireylerin, grupların ve ulusların yaşamlarını şekillendirmede etnik ve kültürel çeşitliliğin önemini vurgulamakta olup (Gay, 1994), sosyal adalete, eşitliğe (Gorski, 2010) ve demokratik değerlere dayanan öğrenme ortamları sağlayarak eğitimde eşitliği sağlamayı amaçlamaktadır (Bennett, 2014). Çok kültürlü eğitim, farklı ırksal, etnik ve sosyal sınıf gruplarından gelen öğrenciler için eğitim eşitliğini sağlamak üzere okullarda ve eğitim kurumlarında reform yapmayı amaçlamaktadır (Banks, 1993). Toplumdaki kültürel çeşitliliğe

yanıt veren bu eğitim, farklı kültürlere yönelik olumlu tutumu (Ghimire, 2020), barışı ve özgürlüğü teşvik etmektedir. Çok kültürlü eğitim, kültürel çeşitliliğe sahip toplumlarda ve birbirine bağımlı bir dünyada kültürel çoğulculuğu teşvik eden, öğretme ve öğrenmeye yönelik demokratik bir yaklaşımdır (Guyton & Wesche, 2005). Bu eğitim, daha kapsayıcı ve adil bir toplum için sosyal ve kültürel çeşitlilikle başa çıkmaya yönelik bir eğitim yaklaşımıdır (Lee vd., 2023).

Çok kültürlü eğitimin temel bileşenleri arasında ırkçılık karşıtı eğitim, ön yargıların azaltılması (Zirkel, 2008), çeşitliliğin kabulü, barış içinde bir arada yaşama, eğitimde adalet, esneklik (Ghimire, 2020), öğretim yöntemlerinde çeşitlilik ve farklılıklara saygının teşvik edilmesi yer almaktadır (Mostafazadeh vd., 2015). Çok kültürlü eğitim kültürel farkındalığı, empatiyi, saygıyı, eleştirel düşünmeyi ve problem çözmeyi geliştirerek (Naz vd., 2023; Sogunro, 2001), sınıf içerisinde ırkçılık karşıtı normların oluşturulması yoluyla çocukların etnik gruplar arası tutumlarını olumlu yönde etkilemektedir (Verkuyten & Thijs, 2013). Okullardaki kültürel çeşitlilik, özellikle dil ve bilişsel sorunların ele alınmasında eğitimciler için zorluklar ortaya çıkarmaktadır ve kültürel açıdan çeşitli sınıflarda etkili öğretim, aile, ev ve okul dinamiklerinin ele alınmasını gerektirir (García, 1999). Bu çalışmada eğitimde çok kültürlülük kavramı ele alınmıştır. Okul paydaşları kapsamında; okul yöneticileri, öğretmenler, öğrenciler ve veliler açısından eğitimde çok kültürlülük kavramı açıklanmıştır.

3.3.1. Okul Yöneticileri Bağlamında Eğitimde Çok Kültürlülük

Okulun tüm paydaşları gibi okul yöneticilerine de çok kültürlü eğitimde önemli görevler düşmektedir. Okul yöneticileri, kültürel farklılıklara yönelik farkındalığı artırmalı, öğrencilere fırsat eşitliği sunan güçlendirici bir okul kültürü oluşturmalıdır (Grove vd., 2002). Okul kültürü, eğitim kurumlarının etkinliğini ve kalitesini belirleyen önemli bir faktördür. Okul kültürü, öğrencilerin akademik başarılarını artırmak, öğretmenlerin ve öğrencilerin refahını sağlamak ve okul içindeki ilişkileri geliştirmek için kritik bir rol oynamaktadır (Družinec & Kumrovec, 2020; Feriana & Ulfatun, 2024). Okul kültürü, öğrenciler, öğretmenler, yöneticiler, veliler ve diğer okul personeli tarafından oluşturulan bir olgudur ve okul paydaşlarının etkileşimi ve iş birliği ile şekillenmektedir (Pourrajab & Ghani, 2015; Şenol & Lesinger, 2018). Okul yöneticileri, okul kültürünü geliştirmek için liderlik becerilerini kullanarak okulun vizyonunu ve misyonunu belirlemekte, okulun genel yönetimini sağlayarak okulun hedeflerine

ulaşmasına yardımcı olmaktadır (Fadila vd., 2024; Rihdo vd., 2018; Sumiran vd., 2022). Dolayısıyla okul yöneticileri, okul paydaşları ile güçlü ilişkiler kurarak ve etkili iletişim stratejileri geliştirerek okul kültürünü olumlu yönde etkilemektedir (Ahmad, 2022; Panindranauth, 2023).

Okullar, öğrencilerin kültürel kökenlerini tanımalı ve bu farklılıkları bir zenginlik olarak görmelidir. Bu, öğrencilerin kendi kültürlerini anlamalarını ve diğer kültürleri kabul etmelerini teşvik etmektedir (Banner, 2016). Okullar, kültürel çeşitliliği kabul eden ve bu çeşitliliği eğitim stratejilerine entegre eden politikalar geliştirmesi gerekmektedir. Bu, öğrencilerin kendilerini kabul edilmiş ve değerli hissetmelerini sağlamaktadır (Dobrowolska, 2010; Semião vd., 2023). Farklı kültürlerden gelen öğrenciler için bir okul kültürü oluşturmak, onların eğitim deneyimlerini zenginleştirmek ve topluma daha iyi entegre olmalarını sağlamak açısından önemlidir. Bu tür bir okul kültürü, kültürel çeşitliliği kabul eden, saygı duyan ve bu çeşitliliği eğitim sürecine entegre eden bir yapıya sahip olmalıdır.

Okul yöneticileri; öğretmenleri, öğrencileri ve okul personelini kapsayan çok kültürlü bir atmosfer yaratmalı (Pakambanan & Awaru, 2023), farklı kültürden öğrencilerin eğitimine rehberlik etmek için kültüre duyarlı stratejiler ve uygulamalar geliştirmelidir (Minkos vd., 2017). Etkili okul yöneticilerinin, okullarındaki farklı kültürel, etnik ve azınlık gruplarının okula tam katılımının sağlanması için fırsatlar yaratması, okulun kültürünü geliştirmesi ve okulun paydaşlarının okula aidiyet duygusu geliştirmelerine yardımcı olması gerekmektedir (Pena, 1996). Ayrıca farklı kültürden gelen öğrencilerin öğrenme koşullarına odaklanarak, tüm öğrencileri kapsayan öğrenme ortamları oluşturması (Andersen & Ottesen, 2011) ve okul kültürünü diğer bireylere aktarması önemlidir (McEwan, 2018: 89-98).

Okul yöneticileri, kültürel çeşitliliğin ve kapsayıcılığın ön planda olduğu, kültürel ön yargılardan arınmış bir okul ortamı oluşturmali (Murtadha-Watts & Stoughton, 2017), öğrencilerin farklı kültürel geçmişlerine öncelik vermeli, etkili bir liderliğe sahip olmalı, eğitim personelinin iyi yönetimi, ilgili öğrenme müfredatı ve toplumla kurulmuş iyi ilişkiler aracılığıyla çok kültürlü eğitimi yönetmelidir (Suncaka, 2023). Kısacası, okul yöneticileri okul içinde kültürel demokrasiyi yaratmalı, kültürel çeşitliliği teşvik etmeli ve her öğrenciye başarılı olma fırsatı vermelidir (McCray vd., 2004). Çok kültürlü eğitim personelinin gelişimi, zaman, sınıf büyüklüğü, müfredat, program yapısı ve idari kısıtlamalar göz önünde bulundurularak tüm

okulu kapsayan bir yeniden yapılanma sürecinin parçası olmalıdır (Sleeter, 1992). Özetle, okul yöneticisi çok kültürlü eğitimin gerçekleştirmesinde, kültürel farklılıklara yönelik farkındalık yaratan, kapsayıcı bir okul kültürü oluşturmali; farklı kültürel ve etnik kökene sahip öğrencilerin eğitimine yönelik etkili stratejiler geliştirmelidir. Kültürel bir lider olarak okul yöneticisinin, çok kültürlü eğitim sürecinde yol gösterici olması ve okul paydaşlarını bu bağlamda yönlendirmesi önemlidir.

3.3.2. Öğretmen Bağlamında Eğitimde Çok Kültürlülük

Öğretmenler, çok kültürlü değerlerin ders planlarına entegre edilmesinde, farklı kültürlere ve dinlere sahip öğrencilerin sınıfa uyum sağlanmasında (Rahmat & Mojosari, 2020), öğrencilere kültürel farklılıklara yönelik farkındalık kazandırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca öğretmenler, öğrencilerin kültürlerarası iletişim kurmasını kolaylaştırarak ve sınıf içerisindeki çatışmaları önleyerek çok kültürlü eğitim sürecini yönetmektedir (Seitkojoeva, 2020). Çok kültürlü eğitim kapsamında öğretmenler, çok kültürlü sınıf ve toplum bağamlarına dikkat etmeye, akademik konuları farklı öğrencilerin geçmişleriyle ilişkilendirmek için öğretim tasarlamaya ve öğrencilerden, topluluklardan ve pratik deneyimlerden öğrenmeye odaklanmalıdır (Noordhoff & Kleinfeld, 1993). Öğretmenler eleştirel pedagoji, gerçek hayat uygulamaları, bireysel öğrenci ilgisi, kültürel fiziksel adaptasyon, aktif öğrenme ve işbirlikçi gruplama gibi genel çok kültürlü uygulamaları hayata geçirmelidir (McNeal, 2005). Öğretmenlerin kültürel farklılıklara duyarlı eğitimler ile farklılaştırılmış öğretim yöntemlerini kullanması ve okul-aile iş birliğini sağlaması önemlidir (Chen & Liu, 2024). Öğretmenlerin etkili eğitim stratejileri kullanarak sınıf içerisinde kültürel farkındalığı geliştirmesi, öğrencilerin derse aktif katılımını teşvik etmesi (Tilovatova, 2024), öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmesi ve iş birlikli öğrenme yöntemleriyle (MacPhee vd., 1994) öğrencileri öğrenme sürecine dahil etmesi gerekir.

Çok kültürlü eğitim, öğretmen tutum ve inançlarının yeniden yapılandırılmasını, kültürel çeşitliliğe karşı direncin kırılmasını ve öğretim sürecinde kültür ve farklılığın merkeze alınmasını içermektedir (Gay, 2013). Bu kapsamda, sınıf içerisinde kapsayıcı, bireyselleştirilmiş ve farklılaştırılmış öğrenmeye odaklanılması gerekmektedir (Farooqi vd., 2024). Öğretmenler, öz-düzenlemeli öğrenmeyi ve kültüre duyarlı pedagojik uygulamaları karmaşık görevlere entegre ederek sınıftaki kültürel çeşitliliği ele almaktadır (Anyichie vd.,

2023). Bu süreçte interaktif stratejiler, grup çalışmaları, farklı kültürel deneyimler ve eleştirel düşünme fırsatları da çok kültürlü eğitimde önemlidir (Acquah & Commins, 2017). Öğretmenler, önyargıları tespit ederek, kültürel çeşitlilik konularını eğitime dahil ederek, etkili iletişim ve sürekli mesleki gelişim yoluyla çoğulcu sınıf ortamlarını teşvik ederek sınıftaki kültürel çeşitliliği ele alabilirler (Ortlieb vd., 2023). Farklı kültürlerden gelen öğrenciler, öğretmenleri kapsayıcı ve eşitlikçi sınıfları teşvik etmek için iyi donanımlı olduğunda daha yüksek akademik başarı, motivasyon, özgüven ve öz yeterlilik oranları göstermektedir (Parkhouse vd., 2019). Dolayısıyla farklı kültürden öğrencilerin yer aldığı sınıflarda öğretmenlerin öğrencilere karşı tutumu ile ders esnasında kullandığı yöntem ve teknikler onların akademik başarısı ve performansları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Öğretmenlerin, öğrencilerin kültürel bağlamlarına uygun etkinlikler ve projeler geliştirmesi onların öğrenme süreçlerini iyileştirebilir (Khan vd., 2023). Son olarak, çok kültürlü eğitimde öğretmenlerin eğitimi ve sürekli geliştirilmesi önemli bir yere sahiptir. Çok kültürlü okullarda başarılı bir okul yönetimi, kapsayıcı politikalar ve öğretmenlerin sürekli eğitimi ile sağlanmaktadır (Fadhilah, 2024). Bu kapsamda öğretmenlerin hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerle çok kültürlü eğitim konusunda yetiştirilmesi önemlidir (Arslan-Cansever, 2021).

3.3.3. Öğrenci Bağlamında Eğitimde Çok Kültürlülük

Çok kültürlü eğitim, öğrencilerin öğrenme stillerini, çoklu zekâlarını ve kültürel etkilerini ele alan dönüştürücü bir süreçtir (Nieto, 1999). Çok kültürlü öğrenme öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini, karakter oluşumunu ve duygusal zekalarını geliştirmektedir (Praswanti vd., 2023). Çok kültürlü eğitim öğrencilerin çalışma yeteneklerini olumlu yönde etkiler ve kişisel gelişimleri için iyi bir temel oluşturur (Karácsony vd., 2022). Örneğin, erken çocukluk eğitiminde çok kültürlü eğitim, çocuklarda iyi karakter ve kişilik oluşumuna yardımcı olarak genel gelişimlerine katkı sağlamaktadır (Safita & Suryana, 2022). Çok kültürlü eğitimde, farklı kültürden öğrencilerin yaşadığı iki temel sorun vardır. Bunlar; uyum ve akademik performans ile din engelleri ve stereotiplerdir. Öğrenciler, yeni bir kültürel ortama uyum sağlama ve akademik başarıyı sürdürme konusunda zorluklar yaşayabilirler (Avagimyan vd., 2023; Burnard, 2005). Bunun yanı sıra dil engelleri ve kültürel önyargılar, öğrencilerin sınıf içi etkileşimlerini ve öğrenme deneyimlerini olumsuz etkileyebilir (Kihwele vd., 2022). Ayrıca

çok kültürlü eğitim azınlık öğrencilerde motivasyonu, akademik performansı ve okulla özdeşleşmeyi artırabilir, ancak gruplar arası çatışmaya da yol açabilir (Jacob, 1995).

Çok kültürlü eğitim, bireysel davranışların yanı sıra öğrencilerin akranlarıyla ilişkilerinde de etkili olmaktadır. Öğrencilerin kültürel farklılıkları; cinsiyete dayalı kimlikleri ve rolleri etkileyerek (Yoon, 2018), akran ilişkilerinin kalitesini etkilemekte olup (Chen vd., 2006; Scharf & Hertz-Lazarowitz, 2003), çok kültürlü eğitim, çocukların davranışlarına yönelik sosyal tutum ve tepkileri şekillendirmede, gelişimlerini ve uyum sonuçlarıyla ilişkilerini düzenlemede önemli bir rol oynamaktadır (Chen & Liu, 2016). Çok kültürlü eğitim, öğrencilerin kendilerini farklı etnik ve kültürel gruplardan gelen insanlara karşı dahil edilmiş, değerli ve saygılı hissetmelerine yardımcı olmaktadır (Mamatova, 2022). Farklı kültürden öğrencilerin okullarına entegrasyonu çok kültürlü eğitimde önemli bir yere sahiptir. Çok kültürlü okul ortamlarında entegrasyon, öğrencilerin birbirlerinin kültürel kökenlerini anlamalarını ve kabul etmelerini sağlamak amacıyla çeşitli stratejiler ve yöntemler gerektirmektedir. Bu yöntem şu şekilde özetlenebilir:

- **Kültürel Farkındalık ve Kabul:** Öğrencilerin kendi kültürel köklerini tanıması ve diğer kültürleri kabul etmesi, çok kültürlü eğitim ortamlarında entegrasyonun temel taşlarından biridir. Bu, öğrencilerin kendi kültürlerinin dünya üzerindeki yerini anlamalarını ve diğer kültürlerle karşı daha açık olmalarını sağlamaktadır (Fahrutdinov, 2016).
- **Okul Yönetimi ve Kapsayıcılık:** Başarılı okul yönetimi; kapsayıcı politikalar, sürekli öğretmen eğitimi ve okul topluluğunun aktif katılımını içermektedir. Kültürel çeşitliliğe değer veren bir öğretim programı ve kültürlerarası etkileşimi teşvik eden ders dışı programlar, öğrenciler arasında hoşgörüyü artırmada önemli rol oynamaktadır (Fadhilah, 2024).
- **Çok Kültürlü Eğitim Değerlerinin Entegrasyonu:** Çok kültürlü eğitim değerlerinin öğretim programlarına entegrasyonu, insanların farklılıklarını ve benzerliklerini kabul etmeyi ve onaylamayı içermektedir. Bu, öğrencilerin kültürel çeşitliliği tanımasını ve birbirlerine saygı duymasını sağlamaktadır (Alfarisi vd., 2023; Ambedale vd., 2023). Dolayısıyla kültürel farklılıklara ilişkin değerlerin ders içi ve ders dışı öğretim

programlarında yer alması öğrencilerin çok kültürlü okul ortamına uyum sağlamasına yardımcı olabilir.

Çok kültürlü eğitimin okul yöneticileri ve öğretmenler tarafından çeşitli stratejiler kullanılarak etkili bir şekilde yönetilmesi önemlidir. Örneğin, okullar, öğrenci çıktılarını ve okula aidiyet duygusunu iyileştirmek için eşitlik ve kapsayıcılık gibi stratejiler uygulayabilir ve farklı kültürel geçmişleri kucaklayabilir (Schachner vd., 2019). Daha olumlu bir çeşitlilik iklimi ve daha iyi kültürlerarası ilişkiler, kültürel çeşitliliği öğrenmek için daha fazla fırsat sunabilir (Schachner vd., 2021). Çok kültürlü uygulamaları okul ortamlarına entegre etmek, çeşitliliği kucaklayarak ve öğrencilerin görüşlerine, inançlarına ve değerlerine saygı göstererek öğrencilerin başarısının artırılmasını sağlayabilir (Jules vd., 2022). Dolayısıyla çok kültürlü eğitim sürecinde okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin hem farklı etnik ve kültürel özelliklere sahip öğrencilere yönelik hassasiyet göstermesi hem de kültürel farklılıklara sahip öğrencilerle ilişki kuran akranlarını doğru şekilde yönlendirmesi önemlidir.

3.3.4. Veliler Bağlamında Eğitimde Çok Kültürlülük

Çok kültürlü eğitim, okullarda kültürel yakınlaşma ve çeşitliliğe ilişkin kültürlerarası farkındalığı, anlayışı ve takdiri teşvik etmektedir (Sogunro, 2001). Öğrenci velileri açısından çok kültürlü eğitim, çocuklarının daha kapsayıcı ve hoşgörülü bireyler olarak yetişmelerine katkı sağlamaktadır (Gay, 2018). Ayrıca çok kültürlü eğitim, öğrenci velilerinin okullarda ve toplumlarda ırkçılığa, cinsiyetçiliğe ve yabancı düşmanlığına karşı örgütlenmeye yardımcı olmaları açısından önemlidir (Au, 2017). Çok kültürlü eğitim, ailelerin çocuklarının farklı kültürleri ve bakış açılarını öğrenmeleriyle empati yeteneklerini geliştirmelerine olanak tanır (Nieto & Bode, 2017). Bu durum, aileler arasında daha güçlü toplumsal bağların kurulmasına yardımcı olabilir ve çocuklar arasındaki önyargıların azalmasına katkıda bulunabilir (Sleeter & Grant, 2007). Aynı zamanda, aileler çocuklarının farklı kültürel kimliklerini koruma ve bu kimliklerin eğitim süreçlerinde saygı görmesi noktasında kendilerini daha güvende hissedebilirler (Banks & McGee Banks, 2019).

Çok kültürlü eğitim, öğrencilerin başarı düzeylerini artırarak ailelerin eğitimden beklentilerini karşılamaya daha yakın bir sistem sunmaktadır (Gay, 2018). Bu yaklaşım, öğrenci velilerinin okullara daha fazla katılım göstermelerine ve eğitim süreçlerine aktif olarak dahil olmalarına da zemin hazırlamaktadır (Nieto & Bode, 2017). Çok kültürlü eğitim hem okul

hem de aile ortamında öğretim programı, öğrenci programları ve alışkanlıklar yoluyla uygulanabilir (Slamet vd., 2021). Okullar; ilişkiler ve güven, iletişim, kültür ve çeşitlilik, iş birliği ve ortaklıklar gibi stratejileri kullanarak ailelerle ilişki açısından zengin ortaklıklar kurarak farklı geçmişlerden gelen öğrencileri destekleyebilir (Kea vd., 2023). Ailelerin aktif katılımıyla çok kültürlü eğitim, çok kültürlü bir öğretim programını ve öğretim uygulamalarını etkileyebilir (Walker-Dalhouse, 1992). Başka bir ifadeyle, çok kültürlü eğitim sürecinde ailelerin katılımı ve kültürel farklılıklara sahip öğrencilerin ebeveynlerinin bilinçlendirilmesi önemlidir. Ailelerin bilinçlendirilmesi ve eğitim sürecine dahil edilmesi, öğrenciler arasındaki kültürel farklılıklara ilişkin önyargıların azaltılmasına yardımcı olabilir.

4. Sonuç

Çok kültürlülük, modern toplumların temel özelliklerinden biri haline gelmiş ve bu durum eğitim sistemleri üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Farklı kültürel geçmişlere sahip bireylerin bir arada yaşadığı toplumlarda, eğitim sistemlerinin bu çeşitliliği göz önünde bulundurması ve her bireyin eşit fırsatlara sahip olmasını sağlaması gerekmektedir (Banks, 2016). Eğitimde çok kültürlülüğün başarıyla uygulanabilmesi için okul yöneticilerinden öğretmenlere, öğrencilerden velilere kadar tüm paydaşların iş birliği içinde çalışması büyük önem taşımaktadır (Nieto & Bode, 2017). Başka bir deyişle, eğitimde çok kültürlülük paydaşların katılımıyla gerçekleşen bir süreç olup, bu süreçte toplumun tüm fertlerinin eşgüdümlü olarak çaba göstermesi önemlidir.

Çok kültürlü eğitimin okul paydaşları açısından ele alınması, eğitim sisteminin daha kapsayıcı ve eşitlikçi bir yapıya bürünmesine katkı sağlayabilir. Öncelikle okul yöneticileri kültürel farklılıklara duyarlı okul kültürü oluşturmali (Growe vd., 2002), ayrımcılık karşıtı bir okul kültürünü teşvik etmelidir. Okul yöneticileri, çok kültürlü eğitime yönelik stratejik hedefler belirlenmeli ve okulun vizyonuna bu hedefler entegre edilmelidir. Yöneticiler, veliler ve topluluk liderleriyle iş birliği yaparak kültürler arası anlayışı artıran programlar düzenlemeli; kültürel farklılıklar nedeniyle oluşabilecek çatışmaları önlemek için okulda güvenli ve saygılı bir ortam yaratmalıdır. Yöneticiler, kültürel çeşitliliği kabul eden ve destekleyen bir liderlik anlayışı sergileyerek okul topluluğuna örnek olmalıdır. Bu kapsamda okul yöneticilerinin hem öğretmenlere hem de öğrencilere farklılıkları anlamada ve saygı göstermede rehberlik etmesi önemlidir. Okul yöneticisinin yerine getirmesi gereken bu sorumluluklar, onların çok kültürlü

eğitim sürecindeki etkili bir liderlik anlayışı geliştirmesini sağlar ve okulun, kültürel çeşitliliği bir zenginlik olarak gören bir öğrenme ortamına dönüşmesine katkıda bulunur.

Okul yöneticilerinin yanı sıra öğretmenlerin sınıflarında kültürel çeşitliliği destekleyen yöntem ve stratejiler kullanmaları, öğrencilerin akademik başarı ve sosyal uyum düzeylerini olumlu yönde etkileyebilmektedir (Parkhouse vd., 2019). Öğretmenler, sınıfta farklı kültürel geçmişlere sahip öğrencilerin hikayelerini, geleneklerini veya dillerini paylaşmasına olanak tanıyarak bu farklılıkların değerini vurgulamalı, sınıf içi tartışmalarda ve grup çalışmalarında, öğrencilerin kültürler arası etkileşimlerini teşvik eden faaliyetler düzenlemelidir. Öğretmenler, her öğrencinin kendini güvende ve değerli hissettiği bir sınıf atmosferi yaratmalıdır. Bu, öğrencilere söz hakkı tanıma, farklı görüşlere açık olma ve herkesin fikirlerini ifade etmesine olanak sağlama ile mümkündür. Öğretmenlerin çok kültürlü eğitim sürecinde veliler ile iş birliği yapması, velilerle etkili ve açık bir iletişim kurarak, öğrencinin eğitim sürecine destek olmalarını teşvik etmesi önemlidir.

Çok kültürlü eğitim sürecinde öğrencilere, farklı kültürlerden bireylere saygı göstermenin önemli olduğu öğretilmelidir. Bu kapsamda öğrenciler grup çalışmaları aracılığıyla farklı kültürlerden gelen akranlarıyla birlikte çalışarak iş birliği yapma becerilerini geliştirebilirler. Çok kültürlü eğitim yalnızca okulda değil, ailelerin de bu sürece aktif olarak katılım göstermesiyle daha etkili bir hale gelmektedir (Nieto & Bode, 2017). Velilerin desteği, çocukların farklı kültürel kimliklerini koruma ve geliştirme sürecinde önemli bir rol oynamaktadır (Banks & McGee Banks, 2019). Veliler, okulun çok kültürlü eğitim programlarını desteklemek için öğretmenler ve yönetimle iş birliği yapmalıdır. Ayrıca velilerin, çocuklarının farklı kültürlerle yönelik pozitif bir bakış açısı geliştirmesi için evde uygun bir ortam yaratması gerekir. Başka bir ifadeyle, okulun tüm paydaşları çok kültürlü eğitim sürecinde etkili olmaktadır. Okul paydaşlarının çok kültürlü eğitim ortamlarında iş birliği içerisinde çalışması ve birbirine destek olması bu sürecin en iyi şekilde gerçekleştirilmesine yardımcı olmaktadır.

Çok kültürlü eğitimi, eleştirel pedagoji bağlamında değerlendirmek mümkündür. Eleştirel pedagoji; ırk, sınıfsal konum, cinsiyet, etnik kimlik ve kültürel özellikler nedeniyle dışlanan, ayrımcılığa maruz kalan bireylerin eğitimde -ders kitapları, ders içerikleri, öğretim programı- temsil edilmesi gerektiğini savunmaktadır (Kincheloe, 2018: 25). Eleştirel pedagoji,

çok kültürlülüğü yalnızca kültürel farklılıkları kabul etmekten ziyade, güç ilişkilerini ve eşitsizlikleri sorgulama fırsatı olarak ele almaktadır (Giroux, 2020). Bu perspektif, eğitimin sosyal adalet için bir araç olması gerektiğini savunmakta ve farklı kültürel geçmişlerden gelen öğrencilerin deneyimlerinin sınıf içi diyaloglarda yer almasının önemini vurgulamaktadır (Freire, 2018). Çok kültürlülük, öğrencilerin kültürel kimliklerini görünür kılarken, bu kimliklerin nasıl baskılandığını ve dışlandığını da açığa çıkarmaktadır (McLaren, 2019). Bu bakış açısına göre, öğretmenler yalnızca çeşitliliği teşvik etmekle kalmamalı, aynı zamanda öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik pedagojik yaklaşımlar benimsemelidir (Kincheloe, 2008). Sonuç olarak, eğitimde çok kültürlülük, adalet ve eşitliği sağlama sürecinde eleştirel pedagojiyle birleştiğinde, öğrencilerin hem kendi kimliklerini hem de toplumsal yapıdaki güç dinamiklerini sorgulamalarına olanak tanımaktadır (Apple, 2019). Dolayısıyla eğitimde eleştirel pedagojinin uygulanmasının çok kültürlü eğitimde önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

Çok kültürlü eğitimi ırksal kimlik teorisi bağlamında da ele almak mümkündür. Irksal Kimlik Teorisi (Racial Identity Theory), bireylerin kendi ırksal kimliklerini nasıl geliştirdiklerini ve bu kimliğin sosyal, psikolojik ve kültürel deneyimleri üzerindeki etkilerini açıklamayı amaçlayan bir teoridir. Bu teori, genellikle azınlık gruplarına mensup bireylerin yaşadığı ırksal farkındalık süreçlerini ve ırksal kimliklerini nasıl inşa ettiklerini anlamak için kullanılmaktadır (Ponterotto & Park-Taylor, 2007). Irksal kimlik teorisi, eğitimde önemli bir yere sahiptir. Öğrencilerin ve öğretmenlerin ırksal kimlik gelişimi, sınıfta ilişki dinamiklerini, akran etkileşimini, öğrencilerin akademik başarılarını, öğrenmeye katılımlarını ve öğretmenlerin kültürel duyarlılıklarını etkileyebilir (McCarthy vd., 2005; Nasir vd., 2013; Patacchini & Zenou, 2016). Bu bağlamda, öğretmenlerin çok kültürlü eğitim yaklaşımlarını benimsemeleri, öğrencilerin kimlik gelişimlerini desteklemeleri açısından kritik bir öneme sahiptir.

Çok kültürlülük konusunda yapılan araştırmalardan hareketle, eğitimde çok kültürlülüğü daha etkili hale getirmek için şu önerilerde bulunulabilir: Öncelikle, okul yöneticileri ve öğretmenlerin kültürel farkındalığı artırmak için sürekli mesleki gelişim programlarına katılmaları teşvik edilmelidir. Bu programlar, çok kültürlü eğitimin nasıl daha etkili uygulanabileceğine dair stratejiler sunabilir (Gay, 2002). Ayrıca, velilerin eğitim

süreçlerine daha aktif katılım göstermeleri sağlanmalı ve okullar, aileler ile güçlü iş birlikleri kurmalıdır (Sleeter & Grant, 2007). Son olarak, öğrenciler arasında kültürel farkındalığı ve hoşgörüyü teşvik eden etkinlikler düzenlenmeli ve öğrencilerin kültürel çeşitliliği deneyimlemeleri sağlanmalıdır (Banks, 2016). Çünkü çok kültürlü eğitimde öğrencilerin akranlarıyla olan ilişkileri önemli bir yere sahiptir. Çok kültürlü eğitim sürecinde çevrenin de göz ardı edilemez bir etkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla, çok kültürlü eğitim faaliyetleri, okul paydaşlarının ve çevrenin katılımıyla etkili bir şekilde gerçekleştirilebilir. Bu eğitim, farklı kültürden bireylerin topluma adaptasyonunu sağlayabileceği gibi, kültürel farklılıklara duyarlı, barışçıl ve insancıl bir toplumun oluşmasına da katkı sağlayabilir.

5. Kaynakça

- Acar Çiftçi, Y., Aydın, H. 2014. “Türkiye’de Çokkültürlü Eğitimin Gerekliliği Üzerine Bir Çalışma.” SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 33, 197-218.
- Acquah, E. O., Commins, N. L. 2017. “Methods that matter in addressing cultural diversity with teacher candidates.” *Teaching in Higher Education*, 22(5), 501- 518. <https://doi.org/10.1080/13562517.2016.1273217>.
- Ahmad, N. 2022. “The Principal's Role in Developing School Culture at Sma Negeri 5 Kupang.” *SocioEdu: Sociological Education*, 3(2), 26-31. <https://doi.org/10.59098/socioedu.v3i2.713>.
- Ambedale, J. N. E., Jamaluddin, Latief, J. A. 2023. “Integration of Multicultural Education Values in Learning Pancasila and Citizenship Education in Catholic High Schools Saint Andrew Palu.” *Journal of Scientific Research, Education, and Technology (JSRET)*, 2(3), 932–944. <https://doi.org/10.58526/jsret.v2i3.168>
- Alfarisi, S., Darmiyanti, A., Ferianto. 2023. “Integration of Multicultural Educational Values in Islamic Elementary School North Cikarang, Bekasi, West Java.” *EDUKASI: Jurnal Pendidikan Islam*, 11(2), 245–262. <https://doi.org/10.54956/edukasi.v11i2.367>
- Andersen, F. C., Ottesen, E. 2011. “School leadership and ethnic diversity: approaching the challenge.” *Intercultural Education*, 22(4), 285-299. <https://doi.org/10.1080/14675986.2011.617422>
- Anyichie, A. C., Butler, D. L., Perry, N. E., Nashon, S. 2023. “Examining classroom contexts in support of culturally diverse learners’ engagement: An integration of self-regulated learning and culturally responsive pedagogical practices.” *Frontline Learning Research*, 11(1), 1-39. <https://doi.org/10.14786/flr.v11i1.1115>.
- Apple, M. W. 2019. *Ideology and curriculum*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429400384>
- Arslan-Cansever, B. 2021. Multiculturalism in Teacher Education. In R. Gordon, K. Ahmed, & M. Hosoda (Eds.), *Evolving Multicultural Education for Global Classrooms* (pp.68-85). IGI Global Scientific Publishing. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-7649-6.ch004>

- Au, W. 2017. "When multicultural education is not enough". *Multicultural Perspectives*, 19(3), 147-150. <https://doi.org/10.1080/15210960.2017.1331741>.
- Avagimyan, A., Tugelbayeva, L., Shagivaleeva, G., Savchenko, I. 2023. "Strategies for resolving conflicts in the multicultural educational environment (Estrategias de resolución de conflictos en entornos educativos multiculturales)." *Culture and Education*, 35(3) 562-587. <https://doi.org/10.1080/11356405.2023.2200585>.
- Banks, J. 1993. "Multicultural education: Historical development, dimensions, and practice". *Review of Research in Education*, 19, 3-49. <https://doi.org/10.3102/0091732X019001003>.
- Banks, J. A. 2008. *An introduction to multicultural education*. Pearson Education.
- Banks, J. 2016. *Cultural diversity and education: Foundations, curriculum, and teaching*. Routledge.
- Banks, J. A., Cookson, P., Gay, G., Hawley, W. D., Irvine, J. J., Nieto, S., Schofield, J. V., Stephan, W. G. 2001. "Diversity Within Unity: Essential Principles for Teaching and Learning in a Multicultural Society". *Phi Delta Kappan*, 83(3), 196-203. <http://dx.doi.org/10.1177/003172170108300309>
- Banks, J. A., McGee Banks, C. A. 2019. *Multicultural education: Issues and perspectives*. John Wiley & Sons.
- Banner, I. 2016. "Valuing difference in students' culture and experience in school science lessons". *Cultural Studies of Science Education*, 11, 1071–1079. <https://doi.org/10.1007/s11422-016-9729-5>
- Bennett, C. I. 2014. *Comprehensive multicultural education: Theory and practice*. Pearson.
- Berry, J. W. 1997. "Immigration, acculturation, and adaptation". *Applied Psychology*, 46(1), 5-34. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.1997.tb01087.x>
- Burnard, P. 2005. "Issues in helping students from other cultures". *Nurse education today*, 25(3), 176-80. <https://doi.org/10.1016/J.NEDT.2004.12.001>.
- Burnard, P. 2019. *Intercultural Arts*. *Oxford Research Encyclopedia of Education*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264093.013.38>.
- Chen, X., French, D. C., Schneider, B. H. 2006. *Peer relationships in cultural context*. Cambridge University Press.
- Chen, T., Liu, C. 2024. A Study of the Effectiveness of Educational Strategies and Practices for Children in a Multicultural Context. *Transactions on Comparative Education*, 6(4), 175-181. <https://doi.org/10.23977/trance.2024.060423>.
- Chen, X., Liu, C. H. 2016. Culture, peer relationships, and developmental psychopathology. In D. Cicchetti (Ed.), *Developmental psychopathology: Risk, resilience, and intervention* (pp. 723–769). Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781119125556.DEVPSY414>.
- Dobrowolska, B. 2010. "Cultural Context Of The Functioning Of School Life Subjects". *Child And School Culture Incultural Diversity*. *Economic and Regional Studies*, 4(2).

- Družinec, V., Kumrovec, J. 2020. "Review of Empirical Research of School Culture". *Journal for Pedagogical & Educational Matters*, 68(2), 609.
- Fadhilah, N. 2024. "Education Management in Multicultural Schools: Building Tolerance and Inclusion". *Gestion Educativa*, 1(1). <https://doi.org/10.62872/vredaq68>.
- Fadila, T. N., Ayumi, N. M., Damanik, Y. T., Elfrianto, E. 2024. "The Leadership Role of The School Principal in Developing School Culture". *Indonesian Journal Education*, 3(1), 16–25. <https://doi.org/10.56495/ije.v3i1.649>
- Farooqi, M. T. K., Kanwal, S., & Hasrat, M. A. 2024. "A Review of the Effectiveness of Teaching Strategies for Diverse Learners". *Global Regional Review*, 9(3), 142-150. [https://doi.org/10.31703/grr.2024\(IX-III\).14](https://doi.org/10.31703/grr.2024(IX-III).14)
- Feriana, D., Ulfatun, T. 2024. "The Role of School Culture in Shaping A Positive Learning Environment". *Cetta: Jurnal Ilmu Pendidikan*, 7(1), 126–131. <https://doi.org/10.37329/cetta.v7i1.2820>
- Freire, P. 2018. *Pedagogy of the oppressed*. The Continuum International Publishing.
- García, E. 1999. *Student Cultural Diversity: Understanding and Meeting the Challenge*. Houghton Mifflin.
- Gay, G. 1994. *A synthesis of scholarship in multicultural education*. Urban Monographs Series. Oak Brook, IL.
- Gay, G. 2002. "Preparing for culturally responsive teaching". *Journal of Teacher Education*, 53(2), 106- 116. <https://doi.org/10.1177/0022487102053002003>.
- Gay, G. 2013. "Teaching to and through cultural diversity". *Curriculum Inquiry*, 43(1), 48- 70. <https://doi.org/10.1111/curi.12002>.
- Gay, G. 2018. *Culturally responsive teaching: Theory, research, and practice*. Teachers College Press.
- Gaziel, H. 1997. "Impact of school culture on effectiveness of secondary schools with disadvantaged students". *Journal of Educational Research*, 90(5), 310-318. <https://doi.org/10.1080/00220671.1997.10544587>.
- Gezer, M. 2019. "Looking Through the Multicultural Glass: Re-Examination of Syrian Refugee Children Education in Turkey." *Eurasian Journal of Applied Linguistics*, 5(2), 303-322. <https://doi.org/10.32601/EJAL.599275>.
- Ghimire, T. 2020. "Multicultural education: Components and necessities". *KMC Research Journal*, 4(4), 171-190. <https://doi.org/10.3126/kmcrrj.v4i4.46504>.
- Giroux, H. A. 2020. *On critical pedagogy*. Bloomsbury Publishing USA.
- Gocłowska, M. A., Ritter, S. M., Hanel, P. 2020. Cultural diversity. In S. Pritzker, & M. Runco (Eds.), *Encyclopedia of Creativity* (pp. 301-305). Elsevier Academic Press Inc. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-809324-5.23723-1>
- Gorski, P. C. 2010. The challenge of defining "Multicultural Education". <http://www.edchange.org/multicultural/initial.html> Erişim Tarihi: 09. 09.2024.

- Growe, R., Schmersahl, K., Perry, R., Henry, R. 2002. "A knowledge base for cultural diversity in administrator training". *Journal of Instructional Psychology*, 29(3), 205.
- Guyton, E., Wesche, M. 2005. "The multicultural efficacy scale: Development, item selection, and reliability". *Multicultural Perspectives*, 7(4), 21-29. https://doi.org/10.1207/s15327892mcp0704_4.
- Hartmann, D., Gerteis, J. 2005. "Dealing with Diversity: Mapping Multiculturalism in Sociological Terms". *Sociological Theory*, 23, 218-240. <https://doi.org/10.1111/j.0735-2751.2005.00251.x>.
- Haviland, W. A., Prins, H. E. L., Walraht, D., McBride, B. 2008. *Kültürel Antropoloji*, İ. D. Erguvan Sarioğlu (Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Hofstede, G. 1984. "Cultural dimensions in management and planning". *Asia Pacific Journal of Management*, 1(2), 81-99. <https://doi.org/10.1007/BF01733682>
- Hogg, M. A., Vaughan, G. M. 2014. *Sosyal psikoloji*, İ. Yıldız & A. Gelmez (Çev.). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Hyttén, K. 2017. *Multiculturalism and Education*. Macmillan Interdisciplinary Handbooks: Philosophy: Education (pp. 121-139). Macmillan.
- Jacob, B. 1995. "Defining culture in a multicultural environment: An ethnography of heritage high school". *American Journal of Education*, 103(4), 339-376. <https://doi.org/10.1086/444107>.
- Jules, B., Moreno, G., Fontenot, C. 2022. Integrating Multicultural Practices to Ensure Success for Diverse Learners. In J. Butcher & W. Baker (Eds.), *Addressing Issues of Systemic Racism During Turbulent Times* (pp. 44-62). IGI Global Scientific Publishing. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-8532-0.ch003>
- Karácsony, P., Pásztóová, V., Vinichenko, M., Huszka, P. 2022. "The impact of the multicultural education on students' attitudes in business higher education institutions". *Education Science*, 12(3), 173. <https://doi.org/10.3390/educsci12030173>.
- Kea, C., Sirgany, L., Young, F. 2023. Family engagement: Developing relationship-rich partnerships with culturally and linguistically diverse families to improve students' long-term life outcomes. *TEACHING Exceptional Children*. <https://doi.org/10.1177/00400599231175187>.
- Khan, U. A., Iqbal, M. Z., Jumani, N. B. 2023. "A Review of Culturally Responsive Teaching for Bridging the Gap of Teaching Efforts and Performance of Culturally Diverse Learners". *Journal of Education and Social Studies*, 4(2), 330-347. <https://doi.org/10.52223/jess.2023.4210>
- Kihwele, J., Taye, M., Alduais, A. 2022. "Instructional strategies in multicultural classrooms in China: Experiences and challenges of international graduate students". *Cogent Social Sciences*, 8(1). <https://doi.org/10.1080/23311886.2022.2130220>.
- Kincheloe, J. L. 2008. *Critical pedagogy primer*. Peter Lang.
- Kincheloe, J. L. 2018. *Eleştirel pedagoji*. Yeni İnsan Yayınevi.

- Kiwan, N., Meinhof, U. 2006. Perspectives on Cultural Diversity, U. H. Meinhof & A. Triandafyllidou (Eds.), Transcultural Europe (pp. 57-81). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230504318_4.
- Koc-Damgaci, F., Aydin, H. 2017. "Social Media and its Potential Impacts on Multicultural Education in Turkey." Eurasia journal of mathematics, science and technology education, 14(3), 797-810. <https://doi.org/10.12973/EJMSTE/80945>.
- Kymlicka, W. 1996. Multicultural citizenship: A liberal theory of minority rights. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/0198290918.001.0001>
- Lee, R. 2010. "Culture and diversity". Australian family physician, 39(4), 181. <https://doi.org/10.4324/9780203865538-13>.
- Lee, S., Cha, Y., Ham, S. 2023. "The global institutionalization of multicultural education as an academic discourse". Societies, 13(8), 191. <https://doi.org/10.3390/soc13080191>.
- Lundberg, G. A., Schrag, C. C., Larsen, O. N. 1970. Sosyoloji, Ö. Ozankaya (Çev.). Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Mamatova, K. 2022. "The importance of multicultural education in Kyrgyzstan". The herald of KSUCTA n a N Isanov, 2, 999-1002. <https://doi.org/10.35803/1694-5298.2022.2.999-1002>
- Marković-Savić, O. S., Bakić-Mirić, N. M. 2022. "Social and individual preconditions for intercultural communication." Sociološki Pregled, 56(1), 189-209.
- Mazurkiewicz, P. 2020. "Cultural diversity versus multiculturalism". Journal of Catholic Social Thought, 24, 229-250. <https://doi.org/10.21697/csp.2020.24.1.29>.
- McCarthy, C., Crichlow, W., Dimitriadis, G., Dolby, N. 2005. Race, identity, and representation in education. Routledge.
- McCray, C., Wright, J., Beachum, F. 2004. An analysis of secondary school principals' perceptions of multicultural education. Education, 125(1), 111.
- McEwan, E. K. 2018. Etkili okul yöneticilerinin 10 özelliği: İyi performanstan muhteşem performansa. N. Cemaloğlu (Çev. Ed.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- McLaren, P. 2019. Life in schools: An introduction to critical pedagogy in the foundations of education. Routledge.
- McNeal, K. 2005. "The influence of a multicultural teacher education program on teachers' multicultural practices". Intercultural Education, 16(4), 405- 419. <https://doi.org/10.1080/14675980500304405>.
- Minkos, M., Sassu, K., Gregory, J., Patwa, S., Theodore, L., Femc-Bagwell, M. 2017. "Culturally responsive practice and the role of school administrators". Psychology in the Schools, 54(10), 1260-1266. <https://doi.org/10.1002/PITS.22072>.
- Morling, B. 2016. "Cultural difference, inside and out". Social and Personality Psychology Compass, 10(12), 693-706. <https://doi.org/10.1111/SPC3.12294>.

- Mostafazadeh, E., Keshtiaray, N., Ghulizadeh, A. 2015. "Analysis of multi-cultural education concept in order to explain its components". *Journal of Education and Practice*, 6(1), 1-12.
- Murtadha-Watts, K., Stoughton, E. 2017. "Critical cultural knowledge in special education: Reshaping the responsiveness of school leaders". *Focus on Exceptional Children*, 37(2), 1. <https://doi.org/10.17161/FOEC.V37I2.6809>.
- Nasir, N., Snyder, C., Shah, N., Ross, K. 2013. "Racial Storylines and Implications for Learning." *Human Development*, 55, 285-301. <https://doi.org/10.1159/000345318>.
- Naz, F., Afzal, A., Khan, M. 2023. "Challenges and benefits of multicultural education for promoting equality in diverse classrooms". *Journal of Social Sciences Review*, 3(2), 511-522. <https://doi.org/10.54183/jssr.v3i2.291>.
- Nieto, S. 1999. *The light in their eyes: creating multicultural learning communities*. Teachers College Press: Multicultural Education Series.
- Nieto, S., Bode, P. 2017. *Affirming diversity: The sociopolitical context of multicultural education*. Pearson.
- Noordhoff, K., Kleinfeld, J. 1993. "Preparing teachers for multicultural classrooms". *Teaching and Teacher Education*, 9(1), 27-39. [https://doi.org/10.1016/0742-051X\(93\)90013-7](https://doi.org/10.1016/0742-051X(93)90013-7).
- Nye, M. 2007. "The Challenges of Multiculturalism". *Culture and Religion*, 8, 109- 123. <https://doi.org/10.1080/14755610701458915>.
- Oades-Sese, G., Esquivel, G. 2011. Cultural diversity and creativity. In S. Pritzker, & M. Runco (Eds.), *Encyclopedia of Creativity* (pp. 335-341). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-375038-9.00078-9>.
- Ogbu, J. U. 1982. "Cultural discontinuities and schooling". *Anthropology & Education Quarterly*, 13(4), 290-307. <https://doi.org/10.1525/AEQ.1982.13.4.05X1505W>.
- Ogburn, W. 1937. Culture and sociology. *Social Forces*, 16(2), 161-169. <https://doi.org/10.2307/2570519>.
- Ortlieb, E., Grote-Garcia, S., Pletcher, B., Hudson, A., Perfetto, A., Durham, P., Anderson, K., Schatz, S., Kerbs, M. 2023. "How teachers do and don't address issues of diversity in literacy instruction". *Reading Psychology*, 44(5), 563-587. <https://doi.org/10.1080/02702711.2023.2179141>.
- Pakambanan, M., Sulpiani., Awaru, A. T. 2023. "Multicultural education on student character formation". *Formosa Journal of Science and Technology*, 2(6), 1647-1658. <https://doi.org/10.55927/fjst.v2i6.4515>.
- Paksoy, E., Çelik, S. 2019. "Readiness of Turkish Education system for Multicultural education." *Educational Research and Reviews*, 14(8), 274-281. <https://doi.org/10.5897/ERR2017.3171>.
- Pakulski, J. 2014. "Confusions about multiculturalism". *Journal of Sociology*, 50, 23-36. <https://doi.org/10.1177/1440783314522190>.

- Panindranauth, M. 2023. "Principals' Roles in Developing a Positive School Culture Through Communication and Building Relationships". *Journal of Educational Leadership in Action*, 9(1). <https://doi.org/10.62608/2164-1102.1144>.
- Parekh, B. 2002. Çokkültürlülüğü yeniden düşünmek: kültürel çeşitlilik ve siyasi teori. B. Tanrısever (Çev. Ed.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Parkhouse, H., Lu, C., Massaro, V. 2019. "Multicultural education professional development: A review of the literature". *Review of Educational Research*, 89(3), 416- 458. <https://doi.org/10.3102/0034654319840359>.
- Patacchini, E., Zenou, Y. 2016. "Racial identity and education in social networks." *Social Networks*, 44, 85-94. <https://doi.org/10.1016/j.socnet.2015.06.001>
- Pena, R. A. 1996. "Multiculturalism and educational leadership: Keys to effective consultation". *Journal of Educational and Psychological Consultation*, 7(4), 315-325. https://doi.org/10.1207/s1532768xjepc0704_3
- Ponterotto, J., Park-Taylor, J. 2007. "Racial and Ethnic Identity Theory, Measurement, and Research in Counseling Psychology: Present Status and Future Directions." *Journal of Counseling Psychology*, 54(3), 282-294. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.54.3.282>.
- Pourrajab, M., Ghani, M. 2015. "The Relationship Between School Organizational Culture And Characters of School Stakeholders: Students' Perceptions". *Mojem: Malaysian Online Journal of Educational Management*, 3, 18-31.
- Praswanti, R., Zulaeha, I., Rozi, F. 2023. "The role of multicultural based learning for increasing the competence of students". *International Journal of Research and Review*, 10(2), 497-501. <https://doi.org/10.52403/ijrr.20230258>.
- Rahmat, I., Mojosari, J. 2020. "The Role of Teachers in Implementing Multicultural Education Values in the Curriculum 2013 Implementation in Indonesia". *Journal of Education and Practice*, 11(3), 152-156. <https://doi.org/10.7176/jep/11-3-16>.
- Ridho, M., Murtadlo, M., Budayasa, I. 2018. "Principal Leadership in Developing School Culture". *Advances in Social Science, Education and Humanities Research (ASSEHR)*, (108), 30-34. <https://doi.org/10.2991/soshec-17.2018.6>.
- Rietjens, S. 2019. "Explaining the cultures of intelligence". *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 32(1), 202- 207. <https://doi.org/10.1080/08850607.2018.1524250>.
- Safita, M., Suryana, D. 2022. "The importance of multicultural education in early childhood education programs". *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 668, 43-45. <https://doi.org/10.2991/assehr.k.220602.009>.
- Schachner, M., Schwarzenhal, M., Vijver, F., Noack, P. 2019. "How all students can belong and achieve: Effects of the cultural diversity climate amongst students of immigrant and nonimmigrant background in Germany". *Journal of Educational Psychology*, 111(4), 703–716. <https://doi.org/10.1037/edu0000303>.
- Schachner, M., Schwarzenhal, M., Moffitt, U., Civitillo, S., Juang, L. 2021. "Capturing a nuanced picture of classroom cultural diversity climate: Multigroup and multilevel

- analyses among secondary school students in Germany". *Contemporary Educational Psychology*, 65, 101971. <https://doi.org/10.1016/J.CEDPSYCH.2021.101971>.
- Scharf, M., Hertz-Lazarowitz, R. 2003. "Social networks in the school context: Effects of culture and gender". *Journal of Social and Personal Relationships*, 20(6), 843- 858. <https://doi.org/10.1177/0265407503206007>.
- Seitkojoeva, Z. 2020. "The Role of Teacher in the Education of Multicultural Personality". *Alatoo Academic Studies*, 4, 199-204. <https://doi.org/10.17015/aas.2020.204.23>.
- Semião, D., Mogarro, M. J., Pinto, F. B., Martins, M. J. D., Santos, N., Sousa, O., Marchão, A., Freire, I. P., Lord, L., Tinoca, L. 2023. "Teachers' Perspectives on Students' Cultural Diversity: A Systematic Literature Review". *Education Sciences*, 13(12), 1215. <https://doi.org/10.3390/educsci13121215>
- Slamet, S., Agustiningrum, M., Soelistijanto, R., Handayani, D., Widiastuti, E., Hakasi, B. 2021. "The urgency of multicultural education for children". *Universal Journal of Educational Research*, 9(1), 60-66. <https://doi.org/10.13189/UJER.2021.090107>.
- Sleeter, C. 1992. "Restructuring schools for multicultural education". *Journal of Teacher Education*, 43(2), 141-148. <https://doi.org/10.1177/0022487192043002007>.
- Sleeter, C. E., Grant, C. A. 2007. *Making choices for multicultural education: Five approaches to race, class, and gender*. Wiley.
- Stepin, V. S. 2003. "Culture". *Russian Studies in Philosophy*, 41(4), 25-9. <https://doi.org/10.2753/RSP1061-196741049>.
- Sogunro, O. 2001. "Toward multiculturalism: Implications of multicultural education for schools". *Multicultural Perspectives*, 3(3), 19-33. https://doi.org/10.1207/S15327892MCP0303_5.
- Sumiran, S., Waston, W., Zamroni, Z., Mahmudah, F. 2022. "The principal's role in improving the quality: A concepts framework to developing school culture". *Frontiers in Education*, 7, 8544637. <https://doi.org/10.3389/feduc.2022.854463>.
- Suncaka, E. 2023. "Leadership and management of the multicultural education curriculum at senior high school". *Scaffolding: Jurnal Pendidikan Islam dan Multikulturalisme*, 5(1), 192-205. <https://doi.org/10.37680/scaffolding.v5i1.2370>.
- Snyder, H. (2019). Literature review as a research methodology: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 104, 333-339. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.07.039>
- Şenol, H., Lesinger, F. Y. 2018. *The Relationship between Instructional Leadership Style, Trust and School Culture*, S. D. Goker (Ed.). In *Leadership*. IntechOpen. <https://doi.org/10.5772/INTECHOPEN.75950>.
- Tilovatova, X. 2024. "Strategies for Effective Intercultural Communication in Teaching". *European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, 8(4), 39-41. <https://doi.org/10.55640/eijmrms-04-08-05>.

- Torraco, R. J. 2016. "Writing integrative literature reviews: Using the past and present to explore the future." *Human Resource Development Review*, 15(4), 404-428. <https://doi.org/10.1177/1534484316671606>
- Triandis, H. C. 2001. "Individualism-collectivism and personality". *Journal of Personality*, 69(6), 907-924. <https://doi.org/10.1111/1467-6494.696169>
- Verkuyten, M., Thijs, J. 2013. "Multicultural education and inter-ethnic attitudes". *European Psychologist*, 18(3), 179-190. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/A000152>.
- Vertovec, S. 2007. "Super-diversity and its implications". *Ethnic and Racial Studies*, 30(6), 1024-1054. <https://doi.org/10.1080/01419870701599465>
- Walker-Dalhouse, D. 1992. "Fostering multi-cultural awareness: Books for young children". *Reading Horizons*, 33(1), 47-54.
- Yoon, J. 2018. "Peer relations and tensions in the school life of Finnish and Korean students: a cross-cultural perspective". *Pedagogy, Culture & Society*, 27(4), 537-554. <https://doi.org/10.1080/14681366.2018.1538161>.
- You-y, T. 2015. Multicultural education and school reform. *Comparative Education Review*.
- Zapata-Barrero, R. (2017). Interculturalism in the post-multicultural debate: a defence. *Comparative Migration Studies*, 5. <https://doi.org/10.1186/s40878-017-0057-z>.
- Zirkel, S. 2008. "The influence of multicultural educational practices on student outcomes and intergroup relations". *Teachers College Record: The Voice of Scholarship in Education*, 110(6), 1147- 1181. <https://doi.org/10.1177/016146810811000605>.

OSMANLI BİTKİSEL TEDAVİ YÖNTEMLERİNİN TÜRKİYE TURİZMİNE ETKİSİ: OYUN TEORİSİ YAKLAşIMI

Prof. Dr. Ferhat PEHLİVANOĞLU¹ , Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin YARDIMCI²
Ümran GÜMÜŐ³

Özet

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ÷lkeye yönelik artan turist ilgisinin çeşitli nedenleri bulunmaktaydı ve bunlardan biri de bitkisel tedavi yöntemlerine duyulan merak ve bu yöntemlerden faydalanma arzusuuydu. Bu çalışmanın amacı, Osmanlı döneminde bitkisel tedavi yöntemlerinin araştırılması ve geliştirilmesiyle günümüz Türkiye'sinde turizm sektörünün kalkındırılması açısından nasıl bir fayda sağlanabileceğine ilişkin soruya oyun teorisi analizi temelinde cevap bulunmasıdır. Bu amaç doğrultusunda bir "Patent Modeli" kurgulanmıştır. Bulgular, uluslararası turizm piyasasında yer alan ÷lkeler arasındaki stratejik bağımlılığın, ÷lkelerin yüksek seviyede harcama yapmalarında etkili olduğunu göstermektedirler. Osmanlı bitkisel tedavi yöntemlerinin araştırılmasına ve geliştirilmesine ilişkin faaliyetlerin Türkiye turizm sektörünün kalkındırılması açısından taşıdığı önemin değerlendirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Tedavi Yöntemleri, Turizm Sektörü, Türkiye Ekonomisi, Oyun Teorisi, Patent Modeli

THE IMPACT OF OTTOMAN HERBAL TREATMENT METHODS ON TURKEY TOURISM: GAME THEORY APPROACH

Abstract

There were various reasons for the increasing tourist interest in the country in the last periods of the Ottoman Empire, and one of them was the curiosity about herbal treatment methods and the desire to benefit from these methods. The aim of this study is to find an answer to the question of how the research and development of herbal treatment methods in the Ottoman period can provide a benefit in terms of the development of the tourism sector in today's Turkey based on game theory analysis. For this purpose, a "Patent Model" has been designed. The findings show that the strategic dependence between countries in the international tourism market is effective in the high level of expenditure of countries. It is necessary to evaluate the importance of the activities related to the research and development of Ottoman herbal treatment methods in terms of the development of the tourism sector in Turkey.

Keywords: Ottoman Treatment Methods, Tourism Sector, Turkey Economy, Game Theory, Patent Model

¹ Kocaeli Üniversitesi, SBF, Kocaeli, Türkiye, fpehlivanoglu@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6930-0181

² Kocaeli Üniversitesi, SBF, Kocaeli, Türkiye, emin.yardimci@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2896-8342

³ Bağımsız Araştırımacı, İstanbul, Türkiye, umrangumus47300@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7538-6970

1. Giriş

Literatürde turizm sektörünün iktisadi kalkınma üzerindeki etkisi uzun bir süreden beri tartışılmaktadır. Her ne kadar bütün akademisyenler arasında tam bir mutabakat sağlanmasa da literatürde turizm sektörünün iktisadi kalkınmanın gerçekleştirilmesi açısından pozitif fayda sağladığına ilişkin güçlü bir görüş vardır. Bunun nedenlerinden biri, doğal ve beşeri destinasyonların tekel niteliği kazandırmasıdır. Turizmde başarının anahtarlarından biri destinasyonlardır. Destinasyonlar geniş bir yelpazede çeşitlilik gösterir; özellikle eğitim, sağlık, tarihi-kültürel ve iktisadi alanlardaki destinasyonlar öne çıkar. Büyük takımların maçları, kendine özgü giyim tarzları, zengin yemek kültürleri ve çeşitli doğal-beşeri kaynaklar, başlı başına turistik destinasyon potansiyeli taşır. (Carvache-Franco vd., 2023; Haq vd., 2024 & Wan vd., 2022). Lea (1988) uluslararası turizm şirketlerinin varlığından dolayı gelişmemiş ülkelerin turizm sektörünün gelişmesiyle kalkınamayacağını belirtmektedir. Hatta gelişmemiş ülkelerin turizm sektörünün geliştirilmesine ilişkin izledikleri politikaların gelişmiş ülke ekonomilerine bağımlı hale getirdiğini iddia etmektedir. Elbette uluslararası turizm şirketlerinin varlığı, gelişmemiş ülkelerin turizm sektörünün gelişmesini olumsuz etkileyebilir ancak destinasyonların işletmelere tekel niteliği kazandırmasından dolayı Lea (1988)' in belirttiği hipotez her zaman için geçerli değildir. Tekel niteliği kazandıran destinasyonlardan faydalanılarak turizm sektörünün geliştirilmesi, gelişmemiş ülkelerin kalkınmasında ciddi kazanımlar sağlayabilir. Bu noktadan hareketle turizm sektörünün gelişmesinin ülkeler arasındaki gelişmişlik farkının azalmasında etkili olabileceğine dair çıkarımlarda da bulunulabilir. Bu çalışmanın temelinde yer alan varsayımlardan birisi, turizm sektörünün gelişmemiş ülkelerin iktisadi kalkınmasında büyük kazanımlar sağladığına ilişkindir.

Ülkeler arasındaki gelişmişlik farkının bir sonucu olarak sağlık sektöründeki olanaklar, ülkeden ülkeye değişmektedir. Bu ülkeler arasındaki gelişmişlik farkı, sağlık turizminin temel amacı niteliğini taşımaktadır. 2021 senesinde Kanada, Japonya, İngiltere, Fransa, ABD, Almanya ve Çek Cumhuriyeti, sağlık sektöründeki olanakların geliştirilmesiyle birer turizm destinasyonu haline gelen ülkelerdendirler. Bununla birlikte COVID-19 salgını, ülkeler arasındaki sağlık amaçlı turistik ziyaretleri olumsuz etkilediği söylenebilir. Turizm alanında yapılmış olan akademik çalışmaların belirgin bir kısmını sağlık turizminin talep-arz koşullarının ve sağlık turizminin öteki alt-turizm türleriyle olan etkileşiminin matematiksel

yöntemlerle (bilhassa oyun teorisi ile ekonometri) analiz edilmesinden temel alan çalışmalardan oluşmaktadır (Fotiadis vd., 2021; Lin vd., 2023 & Lwin vd., 2021). Bu arada COVID-19 salgınının turizm sektörü üzerindeki etkisinin incelenmesine odaklanan çalışmalar da literatürdeki yerlerini almaya başlamışlardır. (Akkemik ve Perlaky, 2023, Cui vd., 2021; Fotiadis vd., 2021). Sağlık turizm akademik literatüründe gelişim gösteren en belirgin alt-sağlık sektörü turizm dallarından birisi, dental turizmiyle ilgilidir (Badri ve Yarmohamadi, 2022; Akbar vd., 2022; Dwiastuti ve Ratih, 2024). Sağlık turizminin piyasa dengesini belirleyen faktörlerin incelenmesine ilişkin çalışmalara da literatürde sıklıkla rastlanmaktadır (Alfarhan vd., 2023; Novakivskyi vd., 2024; Boto-Garcia ve Baños, 2024). Sağlık turizminin geliştirilmesi açısından sağlık sektörünün kalkınmasında merkezi bir rol oynayan kurum ve kuruluşların faaliyetlerinin değerlendirilmesine ilişkin çalışmalar literatürde gün geçtikçe artmaktadır. Kurum çalışanlarının motivasyonunun incelenmesi, bu bağlamda büyük bir değere sahiptir (Almeida ve Ribeiro, 2024; Arachchi ve Kaluarachchi, 2019; Devi ve Singh, 2019). Sürdürülebilir turizm perspektifinden sağlık turizmini ele alan çalışmalar, kalkınma politikalarının şekillenmesinde belirleyici bir rol oynar. (Okosodo ve Mohapatra, 2021; Kumar ve Rose, 2023).

İlaçların yan etkilerinin kanser vakalarının artış oranı üzerindeki etkisi (Gürçay, 2023; Morange, 2021; Sorucu, 2019), modern tıp biliminin alternatif çözüm üretilmesine ilişkin arayışlara girmesini sağlamaktadır. Bu çerçevede bitkilerden tedavi amacıyla yararlanma isteği, bir tartışma konusunu oluşturmaktadır. Aslında bitkilerden istifade etme düşüncesinin uzun tarihsel bir gelişim süreci vardır. Her ne kadar modern tıp biliminin gelişimi, bitkilerden tedavi amacıyla faydalanma seviyesini düşürse de son dönemde modern tıp biliminin kimyasal ilaç tedavisine alternatif çözüm üretilmesine ilişkin arayışlara girmesi, bitkilerden tedavi amacıyla faydalanma seviyesini ve bu yöndeki beklentileri artırmaktadır. Temelinde bitkisel tedavinin yer aldığı geleneksel tedavi, değişen toplumsal kültürel değerlere bağlı kuram, tecrübe ve inançlarla şekillenen enformasyonla yapılan bir yöntemdir. Geleneksel tedavi literatüründe "balla tedavi", mihenk taşı niteliğindedir. Bitki çeşitliliği, balın kalitesini ve dolayısıyla da tedavi sürecindeki etkinliğini doğrudan etkilemektedir. Geleneksel tedavide bitki çeşitliliği ve bu bitkilerden yarar sağlama bilgisi, büyük önem taşımaktadır. Bitkisel tedavi konusu, disiplinlerarası bir inceleme alanında yer almaktadır. Ziraat mühendisliği ve ekonomi disiplinlerinin kesişim alanında bulunan bu inceleme konusu (Bal gibi ürünler düşünüldüğünde

sisteme veterinerlik disiplini de katılmaktadır.), aynı zamanda deneme-yanılma metoduyla edinilen dolayısıyla da deneyime bağlı bilgilerden kaynağını alabilmektedir (Singh ve Pandey, 2019; Acharyya, 2020; Agarwal ve Vishwavidyalaya, 2023). Bu çalışmanın temel amacı, bitkisel tedavi alanındaki uluslararası rekabetin "Patent Modeli" adlı oyun teorik bir yaklaşımla incelenmesi ve bu bağlamda Osmanlı tıbbının potansiyelinin değerlendirilmesidir.

Bozağcı (2021), Osmanlı tıbbının, Osmanlı yemek kültürü üzerindeki etkisinin pozitif olduğunu ortaya koymaktadır. Osmanlı yemek kültürü, bol ve çeşitli baharatların kullanıldığı bir yemek kültürüdür. Bunun anlamı, bitkisel tedavi konusunda yüksek düzeyde uzmanlaşmış Osmanlı tıbbı ile Osmanlı yemek kültürü arasında yüksek düzeyde bir korelasyonun varlığıdır. Hatipoğlu (2014), Osmanlı yemek kültürünün Osmanlı turizm sektörü üzerindeki etkisinin pozitif olduğunu belirtmektedir. Bu noktadan hareketle Osmanlı Medeniyeti ile ilgili araştırmaların ne kadar kıymetli olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı yemek kültürü ve tıbbi bilgileri, Türkiye'nin iktisadi kalkınması açısından bir servet niteliğini taşımaktadır. Bunun iki temel nedeni vardır. Birincisi, sağlık sektörünün kalkınmasında Osmanlı tıbbı ciddi katkılar sağlayabilir. İkincisi, turizm sektörünün geliştirilmesi hususunda Osmanlı tıbbı ve yemek kültürü ile ilgili araştırmalar, anahtar rolünü oynayabilecek niteliğe sahiptir. Nitekim, uluslararası turizm rekabetinde mücadele edebilmek açısından Osmanlı Medeniyeti dikkate alınması gereken bir destinasyondur. Bunun nedeni, özellikle Avrupalı turistlerin Osmanlı Medeniyeti' ne ilişkin faaliyetlere öncelik vermeleridir. Bu durumdan istifade edilmesi için Osmanlı Medeniyeti ile ilgili araştırmaların hassas-detaylı bir şekilde gerçekleştirilmesi ve bu medeniyetin etkin bir şekilde tanıtılması gerekmektedir. Dolayısıyla da Osmanlı Medeniyeti' nin incelenmesine ilişkin akademik çalışmaların nitel olarak artırılması rasyoneldir. Bu alanda matematiksel modellerin (bilhassa oyun teorisi ve ekonometri disiplinlerinden faydalanılarak) oluşturulması, katkı sağlayacaktır. Bu çalışmanın oluşturulmasının temel amacı da bu yöndedir.

Osmanlı Devleti, turizm sektörünün geliştirilmesi açısından dikkat çeken niteliklere sahip durumdaydı. Birincisi, Osmanlı toprakları, dini, kültürel ve ticari açıdan yüksek düzeyde bir turizm potansiyeline sahipti. Dini açıdan büyük bir önceliğe sahip olan taşıyan Mekke, Medine ve Kudüs şehirlerinin Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde bulunması, turizm sektörü açısından hayati bir rol oynuyordu. İkincisi, doğayı koruma bilincinin gelişmişlik düzeyinin etkisiyle şekillenen giyim kuşam tarzı, yemek kültürü ile gelenek görenekler, Osmanlı

Devleti'ni turistlere ilgi çekici bir hale getirmiştir. Osmanlı toplumunun bilhassa hayvanların korunmasına ilişkin tutum ve davranışları, Avrupalı seyyahların dikkatini çekmiştir. Bunun en mühim göstergesi, Avrupalı seyyahların makaleleridir. Üçüncüsü, Osmanlı Devleti'nin uzun ömürlü olmasının bir avantajı olarak yaşayan bir tarih hazinesi şeklindeydi. Bu nedenlerden dolayı tarihsel gelişim süreci içerisinde Osmanlı Devleti'ne yüksek düzeyde Avrupalı seyyah kafilesi akın etmiştir. Dağılma sürecinde bulunan bir devletin kamu maliyesindeki yetersizliklerin de etkisiyle turizm sektörü daha kritik hale gelmektedir. Sultan II. Abdülhamid döneminde turizm sektörünün geliştirilmesine değer verilmiştir. Avrupalı seyyahların en çok izlemek istedikleri unsurlar, Cuma Selâmlığı ile Hazine-i Hümayun olmuştur. Her ne kadar zaman içerisinde bilinçsiz bazı turistlerin çevreyi kirletmesi gibi olumsuz bazı durumlar yaşansa da tedbirler alınarak turistlere bunun için imkân sağlanmıştır. Bu dönemde yabancı sermaye ile de olsa yüksek düzeyde yatırımlar gerçekleştirilerek İstanbul Taksim'de kurulan otellerle turistlere konaklama hizmeti sağlanmıştır. Bu yapı ve süreçte otellerin, lokantaların, eğlence merkezlerinin kayda değer bir kısmı, yatırımın artan getirisine rağmen milli sermayenin yetersiz olması nedeniyle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla kurulmuştur (Baytop, 2021; Tuğ, 2023; Işın, 2018).

Sosyal bilimlerin inceleme alanında yer edinen iki temel analiz yöntemi, ekonometri ile oyun teorisi disiplinleridir. Buna rağmen oyun teorisinin analiz için bir tarihsel veri setine gereksinim duymaması, sosyal yaşamın bütün alanlarında uygulanma şansı bulmasında etkili olmaktadır. Oyun teorik modeller, iki taraf arasındaki etkileşimin değerlendirilmesi amacıyla kurgulanan matematiksel modellerdir. Oyun teorisi analizinde belirli varsayımlar dahilinde matematiksel fonksiyonlarla analiz gerçekleştirilmektedir. Bu analiz yönteminin temelinde bulunan en can alıcı varsayımı, rasyonalite varsayımdır. Oyuncular, duygularını bir kenara bırakıp sadece akılla hareket etmektedirler. Aslında varsayım şeklinde duygular da analize dahil edilebilir. Ancak bu durum, rasyonalite varsayımını geçersiz kılmaz. Ayrıca matematik disiplininin istifade edilmesi, kesinlik ifade eden bulguların elde edilmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte oyun teorisi, hiçbir şekilde oyuncuların ne yapacaklarıyla ilgilenmez. Oyun teorisi yalnızca rasyonalite varsayımı altında optimal stratejileri belirlemektedir. Kısacası; oyun teorisi, oyuncuların yalnızca rasyonel davranışlar sergilemeleri koşulu altında ne yapacaklarını araştırmaktadır. Nitekim, somut yaşamda duygusal davranışlar sergileyen oyuncular, denge patikasındaki optimal stratejilerden sapma gösterebilmektedir (Tsodikovich vd., 2024; Tran ve

Rodriguez, 2024; Tran, 2024). Osmanlı toplumsal yapısının incelenmesinde oyun teorisinden yararlanılması, tarihi olayların daha etkin bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. Yardımcı vd. (2023)'nin de belirttiği gibi oyun teorisi, tarihsel, stratejik, politik ve askeri olayların rasyonalite varsayımı altında incelenmesi için iktisat tarihi disiplinine kuramsal bir çerçeve sunmaktadır.

Bu çalışmada Osmanlı geleneksel tedavi yöntemlerinin Osmanlı turizm sektörü üzerindeki etkisinin oyun teorik araçlarla incelenmesi, temel amaç niteliğindedir. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın bu bölümden sonraki kısımları, üç bölüm şeklinde sunulmaktadır. İlk bölüm, analiz için gerekli veriler ve analiz yöntemi ile ilgili detaylı bilgiler içermektedir. İkincisi, analiz bölümüdür. Üçüncü bölümde ise sonuç bölümü yer almaktadır. Bu çalışmanın literatüre katkısı, iki temel noktada belirginleşmektedir. İlki, Osmanlı geleneksel tedavi yöntemleri, Osmanlı yemek kültürü ve Osmanlı turizm sektörü arasındaki etkileşimin ilk kez oyun teorik modellenmesine ilişkin katkıdır. İkincisi, geleneksel tedavi yöntemleriyle ilgili literatüre sağlanan destekle ilgilidir. Bu alanda çalışmak isteyen akademisyenlere çeşitli tavsiyeler sunulabilir. Osmanlı geleneksel tedavi yöntemlerinin Osmanlı Dönemi'nde oluşan salgın hastalıklar üzerindeki etkisinin incelenmesi, literatüre zenginlik katacaktır. Osmanlı yemek kültürünün sürdürülebilir turizme sağlayacağı destek düzeyi bir tartışma konusunu oluşturmaktadır. Ayrıca Osmanlı Ekonomisi'nde gastronomi turizmi ile sağlık turizmi arasındaki etkileşimin analiz edilmesi, literatüre esaslı faydalar sağlayacaktır. Bu hususlar, Türkiye Ekonomisi açısından da değerlendirilebilir.

2. Literatür Taraması

Geleneksel tedavi yöntemlerinin geliştirilmesi ile uluslararası turizm sektörünün kalkındırılması açısından nasıl bir katkı sağlanabileceği, bu çalışmanın temel inceleme sorusudur. Bu alanla ilgili literatürde çeşitli çalışmalara rastlanmaktadır.

Tablo 1: Literatür Taraması

ÇALIŞMA	ÖRNEKLEM	YÖNTEM	BULGULAR
KOPF VE HSU (2021)	-	WISCONSIN DELLS'İN TARİHSEL PERSPEKTİFİ TEMELİNDE OYUN TEORİSİ	Toprak etiğini benimseyen bölgelerin daha uzun vadeli faydalar sağlayan dengeye nasıl ulaşabileceğini göstermektedir. Bu fayda düzeyine geleneksel tedavi yöntemlerinin geliştirilmesinin turizm sektörü üzerindeki etkisiyle sağlanabilecek destek de dahildir. Nitekim bitkisel tedavi yöntemleri, ekolojik dengenin korunmasına ilişkin politikalar sonucu geliştirilebilir.
CHAKROBARTY VD. (2022)	-	TÜKETİM DEĞERLERİ PERSPEKTİFİ TEMELİNDE ANKET	İlk güvenin, Ayurveda ürünlerini satın alma niyetinin üzerindeki tüketim değerleri etkisini artırdığına dair bulgular elde etmektedir. Çalışma Ayurveda temelinde geleneksel tedavi yöntemlerinin turizm sektörü üzerindeki etkisinin incelenmesine ilişkin literatüre hayati katkılar sağlamaktadır.
KUMAR VE ROSE (2023)	KERALA HİNDİSTAN	ANKET	Ayurvedanın etkisiyle kerala'da turizm sektörünün gelişim gösterdiğini belirtmektedir. Bu nedenle doktorların itibarı deneyimi başta olmak üzere sağlık altyapısının geliştirilmesine ilişkin planların iktisadi kalkınma açısından mihenk taşı niteliğinde olduğunu söylemektedir.
ARACHCHI VE KALUARACHCHI (2019)	SRI LANKA	ANKET REGRESYON ANALİZİ	Hizmet kalitesinin iyileştirilmesine ilişkin politikaların Sri Lanka'da sürdürülebilir turizm açısından büyük bir önem taşıdığını belirtmektedir.
RIZVI VD. (2022)	-	TIP BİLİMİ YÖNTEMLERİ KURAMSAL	Geleneksel tedavi yöntemlerinin COVID-19 dahil olmak üzere çeşitli hastalıklara ve mikrobiyal enfeksiyonlara karşı mücadelede etkinlikleri değerlendirilmektedir.
KHANAL VE SHIMUZU (2019)	NEPAL	SWOT ANALİZİ ANKET	Sağlık turizmi geliştirme stratejisinin politika ile düzenleme, tanıtım ile markalaşma, sağlık ürünleri ile hizmetleri için kalite standartlarının tanıtılması ve sağlık turizmini geliştirme stratejilerinin başarılı bir şekilde uygulanması için kurumsal desteğin ehemmiyetini ortaya koymaktadır.
KHANAL VE KHANAL (2021)	KATMANDU NEPAL	ANKET	Kadınların, yaşlıların ve sağlık eğitimi ile internet erişimi olanağına sahip olan sosyal organizasyonla ilişkili olan ve yogayla ilgili eğitim alan kişilerin yoga yapma olasılığının daha yüksek olduğunu tespit etmektedir. Bu bulgu Nepal'e yönelik sağlık turizmi profilini etkilemektedir.

Literatürde anketlerden temel alan çalışmaların daha yoğun bir şekilde bulunduğu aşikârdır (Chakrobarty vd., 2022; Rizvi vd., 2022; Khanal ve Khanal, 2022; Khanal ve Shimuzu, 2019; Kumar ve Rose, 2023). Bu durumun en dikkat çekici nedeni, geleneksel tedavi yöntemlerinin uygulanmasıyla ilgili istatistiki verilerin belirgin bir kısmının anketlerden elde edilen verilerden oluşmasıdır. Çalışmanın inceleme alanıyla ilgili ekonometri modelleri, anketlerden elde edilen verilerle gerçekleştirilmektedir (Arachchi ve Kaluarachchi, 2019). İnceleme alanıyla ilgili SWOT Analizi 'nden temel alan çalışmalar da literatürdeki yerlerini almaya başlamışlardır (Khanal ve Shimuzu, 2019). Bu analiz yöntemi sayesinde ülkelerin geleneksel tedavi yöntemlerinin geliştirilmesi açısından sahip oldukları avantajlar ve dezavantajlar ortaya konmaktadır. Ayrıca geleneksel tedavi yöntemlerinin geliştirilmesi sürecinde ülkelerin güçlü ve zayıf nitelikleri de belirlenebilmektedir (Khanal ve Shimuzu, 2019). Oyun teorisi analizinin gerçekleştirilmesinde ekonometri disiplini gibi istatistiki verilere ihtiyaç duyulmaması, inceleme alanında bu analiz yönteminden etkili kazanımlar elde edilmesini sağlamaktadır (Kopf ve Hsu, 2022).

3. Veri ve Metodoloji

Bu çalışmanın temeli, geleneksel tedavi yöntemleriyle ilgili bilgiye ulaşılması amacıyla oluşan uluslararası rekabetin oyun teorik bir model olan "Patent Modeli" çerçevesinde analiz edilmesidir. Oyun teorisinin iktisat tarihine uygulanması düşüncesi üzerinde temel alan bu çalışma, alanında özgündür. Nitekim, Osmanlıların turizmin geliştirilmesi ve doğanın korunması konularında ilk kez oyun teorik analiz bu çalışmada gerçekleştirilmektedir. Bu durum da bu çalışmanın literatüre katkısının yüksek olacağının merkezi bir göstergesi niteliğindedir. Oyun teorisinin iktisat tarihine uygulanması, üç temel nedenden dolayı zorluk içermektedir. Birincisi, "geçmişin bilimi" olan tarih disiplininin kendi içsel dinamiklerinden kaynaklanan sorunlardır. Her şeyden önce, tarihsel olgu ve olaylar hakkında henüz detaylı bir şekilde bütün enfomasyona sahip olmadığımız için birtakım sorunlarla karşılaşılacağı aşikârdır. İkincisi, siyasi ideolojilerin devreye girmesiyle alakalı problemler de bu süreci zorlaştırmaktadır. Üçüncüsü, oyun teorisi araçlarının etkin kullanımıyla ilgili problemlerle ilgilidir. Bu noktada oyun teorisi analizinde matematik disiplininden yararlanılması nedeniyle oyun teorisi araçlarının etkin kullanılması için yüksek düzeyde matematik bilgisine ihtiyaç duyulacağı kesindir (Yardımcı vd., 2023).

Patent Modeli, esas olarak en az iki taraf arasındaki bir araştırma harcaması rekabeti ile bilgiye erkenden ulaşma mücadelesini temel almaktadır. Model, statik bir modeldir. Bunun anlamı, oyuncuların aynı anda rekabet içerisine girmeleri ve ardışık bir şekilde birbirlerinin hamlelerini gözlemleme şanslarının olmamasıdır. Oyuncular aynı anda ne kadar araştırma harcaması yapacaklarına karar vermekte ve bu harcamayı yapmaktadırlar. Modelin önemli bir varsayımı, oyuncuların geleceği önemsemeden harcama rekabetine girişmelerine ilişkindir. Bu durumda oyuncuların geleceğe ilişkin sabır maliyetlerini matematiksel olarak temsil eden iskonto oranları birbirlerine eşit ve sıfır (0) seviyesindedir. Bu varsayım sayesinde modelin tekrarlanan bir oyun teorik modele dönüşmesi engellenmektedir. Oyun tek bir sefer oynanmakta ve mükemmel Nash dengesi buna bağlı olarak oluşmaktadır. Tekrarlanan oyun teorik modellerin en merkezi özelliklerinden birisi, "cezalandırma stratejilerinin" analize dahil edilmesidir. Tekrarlanan oyun teorik modellerin denge patikaları, bu cezalandırma stratejilerine bağlı olarak şekillenmektedir. Bu çalışmanın üzerinde temel aldığı oyun teorik model, tek seferlik bir oyun olduğu için cezalandırma stratejileri analiz dışında kalmaktadır. Bununla birlikte model, tekrarlanan bir oyun teorik modele dönüştürülebilir. Ancak bu dönüştürme işlemi yapılırken özellikle de oyuncuların cezalandırma stratejilerinin ve geleceğe ilişkin sabır maliyetlerinin doğru bir şekilde (ve dolayısıyla da somut yaşamdaki gerçekliklerle uyuşan bir şekilde) belirlenmesi gerekmektedir. Ayrıca bu, farklı bir makalenin oluşturulması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu konuda çalışmak isteyen akademisyenlere bunun için tavsiyede bulunulabilir. Bu çalışmada stabil bir yapı içerisinde Osmanlı geleneksel tedavi yöntemlerinin uluslararası turizm rekabetine olan etkisi incelenmesi arzu edildiği için, modelin tek seferlik/statik bir yapı şeklinde kurgulanması daha anlamlı olacaktır. Aksi takdirde uluslararası turizm piyasasında oluşan konjonktürel dalgalanmaların dikkate alınması ve dolayısıyla da analizin belli bir dönemle kısıtlı hale getirilmesi gerekecektir ki dikkate alınmayan koşullar minimum seviyede tutulabilsin. Ayrıca böyle bir analiz için dönemler arasında benzer veya simetrik yapıların ve süreçlerin gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu da bu çalışmanın temel vizyonu ve amaçlarıyla uyuşmamaktadır (Bartholomae ve Wiens, 2024; Bhattacharya ve Dugar, 2024; Gümüş vd., 2021).

Modelin kurgulanmasında, uluslararası turizm piyasasında yaşanan rekabet ile sağlık sektörünün bu rekabet üzerindeki etkisi, Osmanlı tıbbının tarihsel gelişim süreci ve Osmanlıların bitkilerden faydalanması hususları dikkate alınmaktadır. Bu amaçla Seçim,

(2018); Batğı, (2017); Gümüştam, (2021); Çakır ve Mankan, (2022) çalışmalarından destek alınmıştır.

4. Model ve Analiz

İki ülke bitkilerden faydalanma bilgisini elde etmek amacıyla bir rekabete girişmektedirler. Bu bilgi, kullanılan bitkileri ve bu bitkilerin kullanım şeklini turistlere ilgi oluşturabilmesi ve onların ülkeyi ziyaret etmelerini sağlamaları gerekmektedir. Bu bilgiyi ilk kullanan ülke, daha yüksek düzeyde fayda elde edecektir. Bu durum, ülkelerin yüksek düzeyde harcama yapmalarına neden olmaktadır. İki ülkenin eşanlı bir şekilde bitkilerden faydalanma bilgisini elde etmek için araştırma rekabetine girdikleri varsayılmaktadır.

İki ülke arasındaki araştırma rekabeti sürecinde ülkeler, geleceği önemsemedikleri için iskonto oranı sıfır düzeyindedir. Bu durum, çevresel faktörlerin dikkate alınmamasına yol açmaktadır. Dolayısıyla da sürdürülebilir turizm politikaları açısından, ülkeler rasyonel davranmamaktadır.

Birinci ülke, $Z_G \geq 0$ düzeyinde ve ikinci ülke $Z_H \geq 0$ düzeyinde harcama yaparak araştırma rekabetine girişmektedirler. Bitkilerden faydalanmaya ilişkin bilgiye $t(Z_y)$ zamanında sahip olacaktır. Harcama seviyesi arttıkça bilgiye daha erken ulaşılabilir. Her iki ülke, yaptığı harcama seviyesi kadar maliyete katlanacak ve bilgiye erken ulaşan ülke ekstra fayda elde edecektir. Bununla birlikte her iki ülke bilgiye ulaşacağı için bu bilginin sağlayacağı fayda düzeyini elde edebileceklerdir. Buna rağmen bilgiye erken ulaşan ülke ekstra fayda elde ederken geç ulaşan ülke maliyete katlanmak zorunda kalacaktır.

Gelişmiş ülkeler, gelişmemiş ülkelere nazaran daha yüksek maddi imkanlara sahip oldukları için bitkilerden faydalanma bilgisine erkenden sahip olmak için daha yüksek harcama yapacaktır. Gelişmiş ülkelerin yaptığı harcama seviyesi, bitkilerden faydalanma bilgisine erkenden sahip olmanın sağlayacağı fayda seviyesinden daha yüksek olduğu sürece daha çok gelişme imkânı bulacaktır. Bu durum, modernleşme kuramcılarının belirttiği gibi aynı gelişim yolunun takip edilmesi, ülkeler arasındaki gelişmişlik farkının azalmasını sağlayacağına dair hipotezinin geçersiz olduğunu göstermektedir (Rostow, 1956).

T: Bitkilerden faydalanma bilgisine erken ulaşmanın sağlayacağı fayda seviyesi

B: Bitkilerden faydalanma bilgisinin sağlayacağı fayda seviyesi

Şekil 1: Birinci Ülkenin Fayda Fonksiyonu

$$u_G = \begin{cases} T + B - Z_G & \text{eğer } t(Z_G) < t(Z_y), y \neq G \\ B - T - Z_G & \text{eğer } t(Z_G) > t(Z_y), y \neq G \end{cases}$$

Şekil 2: İkinci Ülkenin Fayda Fonksiyonu

$$u_H = \begin{cases} T + B - Z_H & \text{eğer } t(Z_H) < t(Z_y), y \neq G \\ B - T - Z_H & \text{eğer } t(Z_H) > t(Z_y), y \neq G \end{cases}$$

Oyunun pür strateji Nash dengesi yoktur. Bir ülkenin harcama düzeyindeki değişiklik, denge seviyesinde yüksek düzeyde bir sapmaya neden olabilmektedir. İlk ülkenin $0 > Z_G \geq 2T$ seviyesinde harcama yapması durumunda ikinci ülke $Z_G > 2T$ seviyesinde harcama yapacaktır. İlk ülkenin $Z_G + e$ seviyesinde harcama yapması durumunda ikinci ülke harcama yapmayacaktır.

İlk ülkenin bitkilerden faydalanma bilgisine verdiği değerın kümülatif olasılık dağılım fonksiyonu $F_G(Z)$ ve ikinci ülkenin bitkilerden faydalanma bilgisine verdiği değerın kümülatif olasılık dağılım fonksiyonu $F_H(Z)$ şeklindedir. Karma strateji Nash dengesinde rassallaştırma yapılırken pür stratejiler arasında kayıtsız kalınmaktadır. İlk ülke, $[0, 2T]$ düzeyinde rassallaştırma yapıldığında pür stratejiler arasında kayıtsız kalmaktadır. Bu durumda birinci

ülkenin rassallaştırdığı bütün pür stratejilerden beklediği fayda düzeylerinin birbirine eşit olması zorunludur:

$$EU_G(0 > Z_G \geq 2T) = EU_G(Z_G = 0) \quad (1)$$

$$(B + T - Z_G)(F_H(Z_G)) = (B + T - Z_G)(1 - F_H Z_G) = B - T \quad (2)$$

$$BF_H(Z_G) + TF_H(Z_G) - Z_G F_H(Z_G) = B + T - Z_G - BF_H(Z_G) - TF_H(Z_G) + Z_G F_H(Z_G) \quad (3)$$

$$2TF_H(Z_G) = Z_G \quad (4)$$

$$F_H(Z_G) = \frac{Z_G}{2T} \quad (5)$$

Ayrıca ikinci ülke, $[0, 2T]$ düzeyinde rassallaştırma yapıldığında pür stratejiler arasında kayıtsız kalmaktadır. Bu durumda ikinci ülkenin rassallaştırdığı bütün pür stratejilerden beklediği fayda düzeylerinin birbirine eşit olması zorunludur:

$$EU_H(0 > Z_H \geq 2T) = EU_H(Z_G = 0) \quad (6)$$

$$(B + T - Z_H)(F_G(Z_H)) = (B + T - Z_H)(1 - F_G Z_H) = B - T \quad (7)$$

$$BF_G(Z_H) + TF_G(Z_H) - Z_H F_G(Z_H) = B + T - Z_H - BF_G(Z_H) - TF_G(Z_H) + Z_H F_G(Z_H) \quad (8)$$

$$2TF_G(Z_H) = Z_H \quad (9)$$

$$F_G(Z_H) = \frac{Z_H}{2T} \quad (10)$$

Denge, herhangi bir oyuncunun bitkilerden faydalanma bilgisine erkenden sahip olmaya verdiği değerin kümülatif olasılığının karşı oyuncunun harcama düzeyine ve bu bilgiye erken sahip olmanın sağlayacağı fayda seviyesine bağlı olduğunu göstermektedir. Gelişmemiş ülkelerin ekonomik imkanları göz önünde bulundurulursa harcama imkânlarının da sınırlı olacağı anlaşılmaktadır. Bu durumda gelişmiş ülkelerin bitkilerden faydalanma bilgisine erkenden sahip olmaya verdiği değerin kümülatif olasılığı gelişmemiş ülkelerinkinden daha düşük olacaktır. Oyunun karma strateji Nash dengesi, oyuncuların bitkilerden faydalanma bilgisine erkenden ulaşmak amacıyla yüksek düzeyde harcama yaptıklarına işaret etmektedir.

Bulgular, yüksek düzeyde stratejik bağımlılığın bulunduğunu göstermektedir. Bir oyuncunun bitkilerden faydalanma bilgisinden sağlayacağı fayda düzeyi ve bunun için göze aldığı harcama düzeyi, öteki oyuncunun bu bilgiye vereceği kümülatif olasılık değerini ve dolayısıyla da bu bilgiyi erkenden elde etmek için yapacağı harcama düzeyini belirlemektedir. Bu noktadan hareketle oyuncuların birbirlerine bağımlı oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca oyuncular arasındaki rekabet yalnızca bitkilerden faydalanma bilgisinin elde edilmesinde değil aynı zamanda bu bilginin uluslararası turizm rekabetinde avantaj elde edilecek duruma gelmesine kadarki sürecin tamamında yaşanmaktadır. Uluslararası turizm piyasasında oyuncular arasındaki etkileşim de tam anlamıyla bu şekildedir. Bütün ülkeler, turist çekmek için rekabet etmekte fakat turistlerin ilgisini en çok çeken ülkeler daha çok turist çekmektedirler. Burada kilit nokta, turistlerin ilgisini çekme hususunda belirginleşmektedir.

Bir ülke, uluslararası turizm piyasasında nasıl üstünlüğü ele geçirebilir? Nitekim, turizm sektörünün geliştirilmesinin gelişmemiş ülkelerin aleyhine olacağını iddia eden akademisyenler bile açıklamalarını buradaki üstünlüğün çokuluslu şirketlerin varlığından dolayı ele geçirilememesine bağlamaktadırlar (Lea, 1988). Bunun için öncelikle özgün olabilmek gerekmektedir. Her ülkenin içinde bulunduğu koşullar farklıdır. Bu koşulların etkin bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Her ülkenin kültürel mirasını oluşturan yemek kültürü, giyim kuşam, tarih ve dil gibi unsurlar, özgündür. Öncelikle bunlara sahip çıkılması ve geliştirilmesi gerekmektedir (Vasist ve Krishnan, 2024). Bununla birlikte her ülkenin içinde bulunduğu doğal ve beşeri koşullar da aynı değildir. Hâkimiyet altında bulunan toprakların verimli topraklar olması, iktisadi kalkınma açısından bir avantajdır. Bu topraklarda bitki ve hayvan çeşitlerinin fazla olması, ülkeye turist çekilmesi konusunda hayati katma değerler sağlamaktadır (Çağman, 2017; Guo, vd., 2024). Geleneksel tedavi yöntemlerinin gelişmişlik düzeyi, ülke topraklarında yetişen bitki çeşitliliği ile doğru orantılıdır. Bunun nedeni; geleneksel tedavinin deneme-yanılma metoduna bağlı olmasından dolayı yakın çevrede bulunan bitkilerin çeşitliliğinin, geleneksel tedavi yöntemlerinin öğrenilmesini kolaylaştırmasıdır. Bununla birlikte bitki çeşitliliği düzeyinin yüksek olması, geleneksel tedavi yöntemlerinde kullanılan temel ürünlerden birisi olan balın kalitesini doğrudan etkilemektedir. Elbette tedavi yöntemlerinin gelişmişlik düzeyi ise ülkeye turist çekilmesi konusunda faydalar sağlamaktadır. Sağlık turizminin temeli, birer sağlık destinasyonu haline gelen uluslararası hastanelerden ya da hastane personellerinden ve ülkeye özgü üretilen ilaçlardan veya uygulanan tedavi

yöntemlerinden faydalanma isteğine dayanmaktadır. Bu konuda dental turizmle ilgili yeni gelişmeler yaşanmaktadır (Akbar vd., 2022). Bununla birlikte sağlık amaçlı turistik ziyaretlerinin yönünü değiştiren bir faktör, son zamanlarda gündeme damgasını vurmaktadır. Modern tıp biliminin kimyasal ilaç kullanılması nedeniyle hastalıkların önlenmesinde ve tedavisinde yetersiz kalması, geleneksel tedavi yöntemlerine ilişkin ilgiyi artırmaktadır. Sağlık amaçlı turistik ziyaretler, son yirmi yıldan itibaren geleneksel tedavi yöntemlerinden faydalanma talebi doğrultusunda gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu durum da bitkilerden faydalanma bilgisinin önemini artırmaktadır (Devi ve Singh, 2019; Silalahi, 2017). Bu noktadan hareketle Osmanlı geleneksel tedavi yöntemlerinin Türkiye'nin turizm sektörünün geliştirilmesi açısından büyük önem taşıdığına dair sonuca ulaşılmaktadır.

Osmanlı toplumsal yaşamında doğanın korunması önceliklidir. Sevgi temelinde şekillenen doğa sevgisi, mancacılık ve sakalık gibi kimi meslek alanlarında da istihdam olanağı sağlıyordu. Avrupalı seyyahların makalelerinde, Osmanlı halkının doğanın korunmasına ilişkin hassasiyetleri dikkat çekicidir. Osmanlı halkının bu tutum ve davranışları, Osmanlı Devleti'ne ilgi duyulmasını sağlamış ve bu durum, 19. yüzyılda ülkenin Avrupalı seyyahların turist akınına uğramasında pozitif bir etken oluşturmuştur. Osmanlı halkı bir taraftan doğanın korunmasına özen gösterirken diğer taraftan da doğanın sürdürülebilirlik düzeyini olumsuz etkilemeden faydalanmaya çalışıyordu. Osmanlı geleneksel tedavi yöntemlerinin gelişmişlik seviyesi, bu çabaların bir ürünüydü. Nitekim, Osmanlı Devleti'nde yüksek kaliteli balın varlığı da bu çerçevede değerlendirilmesi gereken bir konudur. Osmanlılar, zengin bir yemek kültürüne sahip olmayı da doğanın korunmasına ve geliştirilmesine ilişkin çalışmalara borçluydu. Bunun göstergesi, Osmanlı yemek kültüründe kullanılan baharat çeşitliliğidir (Baytop, 2021; Seçim, 2018; Işın, 2018).

Osmanlı Devleti'nin turizm sektörünün geliştirilmesi açısından sahip olduğu faktörler, hayati bir önceliğe sahipti. Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu en kritik turistik destinasyon, kültürel yapısıdır. Osmanlı kültürü, özgün, gelişmiş ve ilgi çekici bir niteliğe sahiptir. 19. yüzyıldan itibaren özellikle de Avrupalı seyyahların bu kültürel faktörlere verdikleri değerin etkisiyle Osmanlı turizm sektörünün geliştirilmesinde etkili ilerlemeler kaydedilmiştir. Dağılma sürecinde olan bir ülkenin kamu maliyesindeki problemlerin çözümünde turizm sektörünün geliştirilmesiyle elde edilecek gelirin kıymeti büyüktür. Bu durumun farkında olan

Sultan II. Abdülhamid, turizm sektörünün geliştirilmesine ilişkin politikalara özel öncelik vermiştir. Turistik yerlerin güvenliğine ve temizliğine özen gösterilmiştir. Avrupalı seyyahların en çok izlemek istedikleri unsurlar, Cuma Selâmlığı ile Hazine-i Hümayun olmuştur. Güvenlik için gerekli şartlara uyulması koşuluyla turistlere bu konuda gerekli izin sağlanmıştır. Başta İstanbul'da Taksim'de olmak üzere yabancı sermaye yatırımlarıyla turistlere yönelik hizmet sunan oteller, lokantalar ve eğlence merkezleri kurulmuştur. Böylece Osmanlı turizm sektörünün geliştirilmesi ile Osmanlı maliyesine kayda değer kazanımlar sağlanmıştır (Hatipoğlu, 2014; Işın, 2018). Benzer yapı ve süreç, Türkiye Ekonomisi için de geçerlidir. Osmanlı kültürel değerlerinin araştırılması ve geliştirilmesi, Türkiye'nin turizm sektörünün kalkındırılması açısından değerlidir.

Osmanlı Devleti'nde doğanın korunmasına ve geliştirilmesine ilişkin izlenen politikalarla ilgili verilere Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi'nde bulunan bazı tarihsel belgelerle ulaşılmaktadır. Bu konuda Osmanlı Devleti'ne yurtdışından gelen araştırmacılara bitkiler hakkında araştırma yapabilmeleri için destek sağlandığına dair tarihi belgelerin bulunduğu görülmektedir (Köse ve Kandemir, 2016). Bu belgelerden Osmanlı Devleti'ne Almanya'dan yüksek düzeyde araştırmacının geldiği anlaşılmaktadır. Bir ülkenin hâkimiyeti altında bulunan topraklarda bitkisel araştırmalar için izin vermesi, üç noktada ülkeye fayda sağlamaktadır. Birincisi, bir ülkedeki bitki potansiyelinin yüksek düzeyde olduğunu uluslararası arenada gösterebilmeyi sağlamaktadır. Bu durum, bir tür bitki çeşitliliğini tanııtma-pazarlama şeklinde düşünülebilir. Nitekim, bitkilerle ilgili uluslararası platformlara katılımı ile ilgili tarihi belgelerin de mevcut olduğu tespit edilmiştir. İkincisi, bilime destek sağlanacağı için ülkede halkın bilimin gelişmesine destek sağlamasına temel oluşturur. Toplumsal zihniyet olgusunun bilimsel gelişmeleri destekleyen bir nitelik kazanmasında etkili olur. Üçüncüsü, uluslararası bilimsel faaliyetlere katılımlar için teşvik-destek sağlamaktadır. Tarihsel gelişim süreci içerisinde bitkilerde görülen hastalıkların tedavisi için devletin maliyete katlandığına dair tarihi belgeler de mevcuttur. Bu tür politikalar, ülkenin bitki potansiyelinin yüksek olmasında doğrudan etkili olmaktadır. Saray bahçeleriyle ilgili sorunların çözülmesine ilişkin tarihi belgelere de rastlanmaktadır. Yurtdışından tohumu getirilen bazı bitkilerle ilgili veri toplanmasına ilişkin tarihi belgelerin varlığı, Osmanlıların bitki çeşitliliğine verdikleri değeri göstermektedir (Köse ve Kandemir, 2016).

Bir ülkenin bitkilerden faydalanmaya değer verdiğinin göstergelerinden birisi, bitkilerle ilgili araştırmaların gerçekleştirildiği uluslararası platformlardaki kredibilite düzeyidir. Bitki araştırmaları konusunda bir ülke yönetimine böyle bir platformun sağladığı teşekkürnameler, ülke itibarının artmasının yanında aynı zamanda uluslararası bilimsel faaliyetlerde söz konusu ülke yönetiminin dikkate alınmasını sağlamaktadır. Bu teşekkürnamelerin ülkeye yönelik turist hareketlerinin artmasında da yüksek düzeyde etkili olmaktadır. Bunun da iki temel nedeni vardır. Birincisi, bitkilerden faydalanma ve dolayısıyla da bitkisel tedavi konusunda ülkenin bir turistik destinasyon bölgesi haline gelmesinde bu teşekkürnamelerin oynadıkları rollerdir. İkincisi, ülkenin bilimsel faaliyetlere verilen destekle bilinmesi, araştırma ve geliştirme amaçlı turistik ziyaretlerinin ülkeye yönelmesinde oluşturduğu etkiyi ifade etmektedir. Osmanlı Devleti'nde bilimsel faaliyetlere verilen yüksek düzeydeki desteğin turizm sektörünün geliştirilmesi açısından belirgin faydalar sağladığı görülmektedir. İklim değişiminin hayvanlar ve bitkiler üzerindeki etkisinin incelenmesi amacı doğrultusunda 10 Mayıs 1854 tarihinde Isidore Geoffroy Saint-Hilaire tarafından Paris'te kurulan La-Société Zoologique d'Acclimatation'un 1859 senesinde Osmanlı padişahına sunduğu teşekkürname, bu çerçevede değerlendirilmesi gereken değerli bir gelişmedir (Ek: 1). Bu kurum, temel olarak Dünya'nın çeşitli yerlerine yerli olmayan hayvan ve bitki türlerinin getirilmesini teşvik eden ve bu türlerin yeni ortamlarına uyum sağlamalarını uman bir iklimlendirme topluluğudur.

5. Sonuç

Uluslararası turizm piyasası, yüksek düzeyde rekabet içeren bir etkileşim üzerinde temel almaktadır. İktisadi aktörlerin en ufak bir hareketi, denge fayda düzeyini yüksek düzeyde etkilemektedir. Modern tıp biliminin kimyasal ilaç kullanılması nedeniyle başta kanser hastalığı olmak üzere birçok hastalığın tedavisinde çaresiz kalması, geleneksel tedavi yöntemlerinin araştırılması ve geliştirilmesi ile turizm sektörünün geliştirilmesi açısından fayda elde edilebileceğine ilişkin inancı güçlendirmektedir. Bu çalışmanın temeli, Osmanlı geleneksel tedavi yöntemlerinin araştırılması ve geliştirilmesi ile Türkiye'nin turizm sektörünün kalkındırılması açısından nasıl bir fayda sağlanabileceğine ilişkin soruya cevap bulunması amacı doğrultusunda "Patent Modeli" vasıtasıyla analiz edilmesine dayanmaktadır. Bu çalışmada uluslararası turizm piyasası, Patent Modeli çerçevesinde ülkeler arasındaki etkileşim temelinde analiz edilmiştir. Uluslararası turizm piyasasında ülkeler arasında yüksek düzeyde

stratejik bağımlılık vardır. Modelin pür strateji Nash dengesi yoktur. Oyunun karma strateji Nash dengeleri, bu stratejik bağımlılığın ülkelerin turizm sektörünün geliştirilmesi amacıyla yüksek düzeyde harcama yaptıklarına işaret etmektedirler. Osmanlı tıp bilimi, kendine özgü ve dönemin koşullarına göre ilerlemiş düzeydeydi. Bilhassa Avrupalı turistlerin Osmanlı Medeniyetine duydukları yüksek ilgileri dikkate alındığında, Türkiye'nin iktisadi kalkınması açısından Osmanlı Medeniyetinin anahtar bir potansiyel taşıdığı anlaşılmaktadır. Osmanlı Medeniyetinin yemek kültürü ve geleneksel tedavi yöntemleri başta olmak üzere uluslararası turizm rekabetini etkileyebilecek potansiyele sahip olan kültürel unsurları bünyesinde barındırdığı aşikârdır. Bulgular, bu görüşü destekler niteliktedirler. Bu süreç ve yapı, Osmanlı Medeniyeti ile ilgili araştırmaların değerini gözler önüne sermektedir. Osmanlı Medeniyetinin incelenmesi amacıyla oyun teorisi analizinden temel alan çalışmalar, büyük bir değer taşımaktadırlar.

6. Kaynakça

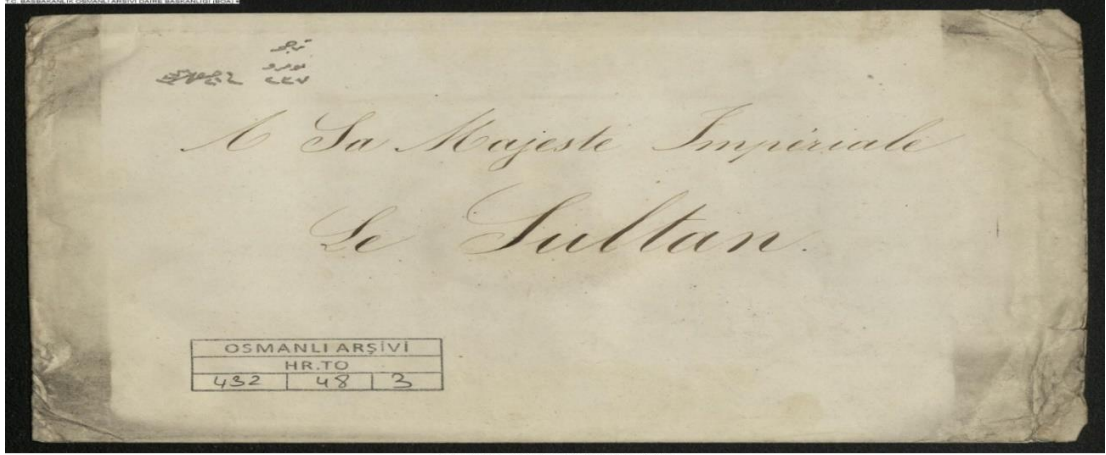
- Acharyya, A. A. 2020. "Prospect of Ayurveda System of Medicine in Recent CONVID-19 Pandemic in India", *International Journal of Ayurveda and Traditional Medicine*, 2(2), 26-29.
- Agarwal, P., Vishwavidyalaya, D. S. 2023. "The Role and Importance of Ayurveda in Health Tourism in India". *International Journal of Health Management and Tourism*, 8(3), 319-325.
- Akbar, F. H., Krishnan, V., Yusoh, M. P., Senin, M. S., İsmail, A. F., Abbas, M. S. (2022). "Dental Tourism in Bali Province", *Indonesia. NeuroQuantology*, 20(1), 340-347.
- Akkemik, A., Perlaky, D. 2023. "Impact of COVID-19 on Tourism: Evidence from SAM Assessments of Hungary and Turkey", *Advances in Hospitality and Tourism Research*, 11(1), 146-170.
- Alfarhan, U. F., Olya, H., Nusair, K. 2023. "How Do Prosperity and Aspiration Underlie Leisure Tourism Expenditure Patterns?", *Tourism Economics*, 29(3), 842- 849.
- Almeida, I. C. S., Ribeiro, H.C. 2024. "Health Tourism and Alternative Medicine : A Study on the Offer and Profile of Establishments Nearby Two Hospitals in the City of Porto Alegre- Brazil", *European Journal of Medicine and Natural Sciences*, 6(2), 54-59.
- Arachchi, D. E., Kaluarachchi, I. P. 2019. "Ayurveda Medical Tourism in Sri Lanka: Service Quality & Tourists' Satisfaction". *Journal of Tourism Economics and Applied Research*, 3(1): 1-7.
- Badri, S. A., Yarmohamadi, N. 2022. "A Game Theory- Based for Dental Centers in a Competitive Market of Dental Tourism under Government Intervention", *Journal of Applied Research on Industrial Engineering*, 9(1), 78-94.

- Bartholomae, F., Wiens, M. 2024. *Game Theory and Applications A Guide for Students and Researchers*. Wiesbaden: Springer.
- Batğı, Ö. 2017. “Seyahatnamelerde Osmanlı İnsanın Hastalıkları ve Tedavi Yöntemleri”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 169-182.
- Baytop, T. 2021. *Türkiye’de Bitkiler ile Tedavi*. Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri.
- Bhattacharya, H., Dugar, S. 2024. “Can Threats Improve Payoffs from Bargaining in Markets with Retaliations? Evidence from a field Experiment”, *Games and Economic Behaviors*, 148, 119-137.
- Boto-Garcia, D., Baños, J. F. P. 2024. “Preference Shifts During Health Shocks: Foreign Tourists' Expenditure- Elasticity Throughout the Pandemic”, *Journal of Travel Research*, 63(3), 642-658.
- Bozağcı, E. C. 2021. “Osmanlı Tıbbının Osmanlı Mutfağı Üzerindeki Etkisi”, *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 191-199.
- Carvache-Franco, M., Regalado-Pezúa, O., Sirkis, G., Carvache-Franco, O., Carvache-Franco, W. 2023. “Market Segmentation in Urban Tourism: A Study in Latin America”, *PLOS ONE*, 18(5), 1-15.
- Chakrobarty, D., Siddiki, M., Siddiki, A. 2022. “Can Initial Trust Boost Intention to Purchase Ayurveda Products? A Theory of Consumption Value (TCV) Perspective”, *International Journal of Consumer Studies*, 46(2), 2521-2541.
- Cui, R., Xin, S., Li, Z. 2021. “Interrogating and Redefining the Concept of Consumer Inertia”, *Journal of Consumer Behaviour*, 20(1), 21-31.
- Çağman, E. 2017. “Osmanlı Dönemi’nde Sağlık Turizmi: Kepekler Kaplıcası Örneği”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 87-104.
- Çakır, B., Mankan, E. 2022. “Osmanlı Döneminde Kullanılan Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Günümüzde Kullanımı Üzerine Bir Araştırma”, *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 142-156.
- Devi, G., Singh, A. 2019. “Ayurvedic Tourism in India: Challenges and Opportunities”, *Indian Journal of Tourism and Hospitality Management*, 12(1), 46-55.
- Dwiastuti, S. A. P., Ratih, I. A. D. K. 2024. “Dental Tourism as a Health Tourism Business Opportunity in Bali”, *International Journal of Allied Medical Sciences and Clinical Research*, 12(3), 405-410.
- Fotiadis, A., Polyzos, S., Huan, T. C. 2021. “The Good, the Bad and The Ugly on COVID-19 Tourism Recovery”, *Annals of Tourism Research*, 87, 1-10.
- Gümüş, Ü., Yardımcı, M. E., Koç, Ş. A. 2021. “Bir Oyun Teorisi Analizi: Yeniçeriler ve Tağşiş Uygulaması”. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42, 35-42.
- Gümüştam, G. 2022. “Risâle-i Mu’alece’ye Göre On Altıncı Yüzyıl Osmanlı Tıbbında Bitkisel Tedavi Şekilleri ve Terminoloji”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 23(2), 261-290.

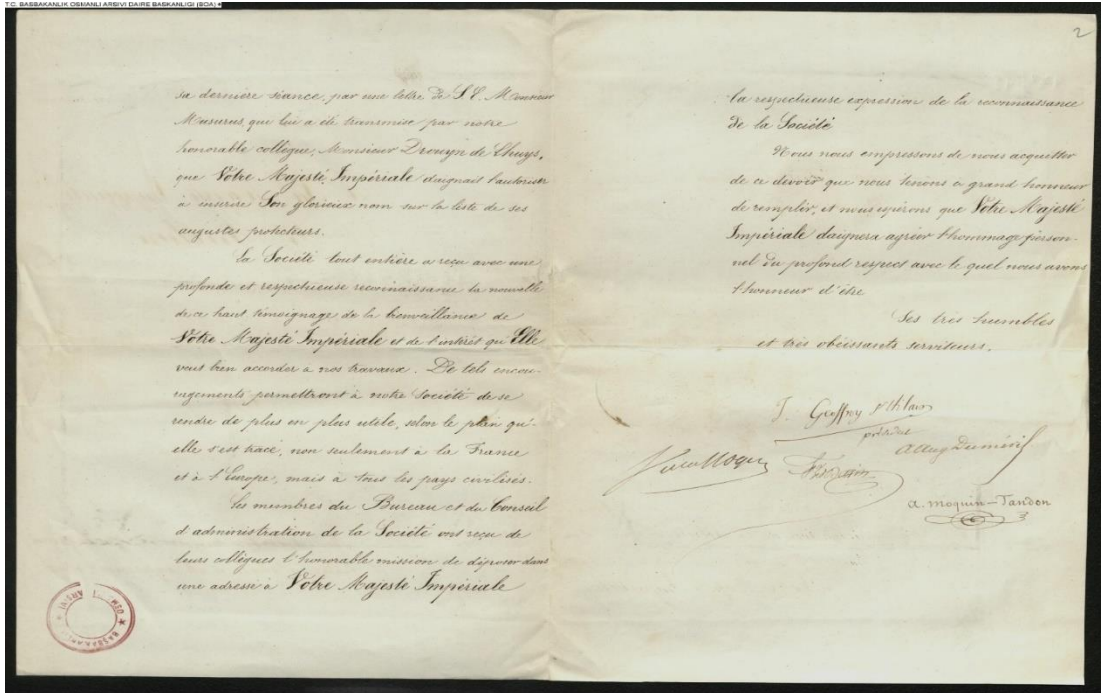
- Gürçay, M. 2023. "Effects of Viruses on Honeybee Colony Health". *Journal of BinBee-Apicultural and Natural Products* ,3(1): 7-16.
- Haq, M. D., Tseng, T. H., Cheng, H. L., Chiu, C. M., Kuo, Y. H. 2024. "This Country is Loveable: A Model of Destination Brand Love Considering Consumption Authenticity and Social Experience", *Journal of Destination Marketing and Management*, 32,100878
- Hatipoğlu, A. 2014. Osmanlı Saray Mutfağının Gastronomi Turizmi Çerçevesinde İncelenmesi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Işın, P. M. 2018. Bountiful Empire: A History of Ottoman Cuisine. London: Reaction Books.
- Khanal, H., Khanal, U. 2021. "Benefits, Barriers and Determinants of Practicing Yoga: A Cross Sectional Study from Kathmandu, Nepal", *Journal of Ayurveda and Integrative Medicine*, 12(1), 102-106.
- Khanal, B. P., Shimuzu, T. 2019. "Strategies For Development of Yoga, Ayurveda and Meditation-Based Health Tourism in Nepal: Using SWOT Analysis", *Journal of Tourism & Adventure*, 2(1), 85-107.
- Kumar, A. V. A., Rose, G. J. 2023. "Rethinking Ayurvedic Tourism in Kerala: A Futuristic Stance", *Educational Administration: Theory and Practice*, 29(4), 3722-3728.
- Kopf, D. A., Hsu, M. K. 2021. "Game Theory, Tourism and Land Ethics", *Sustainability*, MDPI, 13(15):1-13.
- Köse, M., Kandemir, A. 2016. "Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde botanik üzerine belgeler (1797-1926)". *Bağbahçe Bilim Dergisi*, 3(3), 25-59.
- Lea, J. 1988. *Tourism and Development in the Third World*. London and New York: Routledge.
- Lin, W. C., Wu, C. K., Le, T. K. T., Nguyen, N. A. 2023. "Assessment of Vietnam Tourism Recovery Strategies After COVID-19 Using Multi- Criteria Decision Making Approach", *Sustainability*, 15(3), 1-22.
- Lwin, H. N. N., Punnakitikashem, P., Thananusak, T. 2021. "The Level and Determinants of International Patient Satisfaction with Dental Tourism in Bangkok, Thailand", *Cogent Bussiness & Management*, 8(1): 1-16.
- Morange, M. 2021. *A History of Biology*. New Jersey: Princeton University Press.
- Novakivskyi, I., Kulyniak, I., Dziurakh, Y., Ohinok, S., Ukrainets, L. 2024. "Modelling the Tourism Market Behavior Based on Discrete Equilibrium Models (Supply- Price-Demand)", *Economics Innovative and Economics Research Journal*, 12(3), 33-53.
- Okosodo, F., Mohapatra, S. P. 2021. "Tourism Potential of Plants Species Used for the Treatment of Malaria and Typhoid Fever in Omo Forest Reserve Southwest Nigeria", *Journal of Tourism & Hospitality Education*, 11, 64-92.
- Rizvi, S. A. A., Einstein, G. P., Tulp, O. L., Sainvil, F., Branly, R. 2022. "Introduction to Traditional Medicine and Their Role in Prevention and Treatment of Emerging and Re-Emerging Diseases", *Biomolecules*, 12,1-29.

- Rostow, W. W. 1956. "The Take of Into Self-Sustaining Growth", *The Economic Journal*, 66(261), 25-48.
- Seçim, Y. 2018. "Evaluation of Seljuk and Ottoman Cuisine in terms of Gastronomy", *Journal of Tourism Theory and Research*, 4(2), 122-132.
- Silalahi, M. 2017. "Studi Etnomedisin di Indonesia dan Pendekatan Penelitiannya", *Jurnal Dinamika Pendidikan*, 9(3), 117-124.
- Singh, A. K., Pandey, R. 2019. "Ayurvedic Tourism in India: An Empirical Investigation", *Journal of Tourism and Cultural Change*, 17(5), 543-557.
- Sorucu, A. 2019. "Bee Product and Apitherapy", *Bulletin of Veterinary Pharmacology and Toxicology Association*, 10(1), 1-15
- Tran, X. 2024. "Using Slutsky Equation to Find the Hotel Growth Model in the Destination Life Cycle: An Empirical Study in Myrtle Beach", *International Hospitality Review*, 38(2), 205-220.
- Tran, X., Rodriguez, A. 2024. "Using Game Theory and Price Elasticity in Tourism in the U.S.", *Journal of Marketing Development and Competitiveness*, 18(2), 60-66.
- Tsodikovich, Y., Venel, X., Zseleva, A. 2024. "Folk Theorems in Repeated Games with Switching Costs", *Games and Economic Behaviors*, 146, 137-159.
- TC. Osmanlı Cumhurbaşkanlığı Arşivi 1859. Bir iklimin hayvanat ve nebatatın diğer bir iklime nakli halinde oluşacak duruma dair Paris'te mevcut olan cemiyet tarafından padişaha takdim edilen teşekkürname, HRT. TO, 00432.0048.003, 1-2.
- Tuğ, R. 2023. *Hekimbaşı Hayatizade Mehmet Emin Efendi Döneminde Osmanlı Sarayında Uygulanan İlaç Terkipleri*. Ankara: TÜBA Yayınları.
- Vasist, P. N., Krishnan, S. 2024. "Country Branding in Post-Truth Era: A Configural Narrative", *Journal of Destination Marketing and Management*, 32(2), 100854.
- Wan, Y. K. P., Li, X., Lau, V. M. C., Dioko, L. D. 2022. "Destination Governance in Times of Crisis and the Role of Public Private Partnerships in Tourism Recovery from COVID-19: The Case of Macao", *Journal of Hospital Tourism Management*, 51, 218-228.
- Yardımcı, M. E., Gümüş, Ü., Yasa, B. D. 2023. "İltizam Sisteminin Sürdürülebilirlik Düzeyinin Tekrarlanan Bir Oyun Teorik Model Çerçevesinde Değerlendirilmesi". *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 25(45), 727-741.

Ek-1: Türkiye Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi: Bir iklimin hayvanat ve nebatatın diğer bir iklime nakli halinde oluşacak duruma dair Paris'te mevcut olan cemiyet tarafından padişaha takdim edilen teşekkürname, Tarih: 18/08/1859, No: 432-48-3, sf. 1-2.

HR.TO.00432.00048.003

HR.TO.00432.00048.002

VIEWS OF COMMUNICATION SCIENCES STUDENTS ON THE NEW MEDIA LITERACY TRAINING

Öğr. Gör. Dr. Dilek Turan EROĞLU¹

Abstract

The widespread use of media through different tools and channels, the acceleration of information flow, the increase in global connections and their intense and rapid effects on societies require the training of conscious media literate individuals. The article aims to evaluate the views of the people receiving media education in the new age, which is called as post-truth era. Students studying media at universities constitute the focus of this study. The research was conducted among students studying at communication faculties through semi-structured in-depth interviews. Students were selected randomly. The research emphasizes the importance of media literacy awareness of young people receiving media education by discussing the media consumption habits of the study group, the effects of digital media and the effects of media literacy training. The results show that their theoretical knowledge and awareness about certain manipulation patterns are satisfactory, whereas they need more practices when producing their own contents.

Keywords: Media, Literacy, Communication, Media Literacy

İLETİşİM BİLİMLERİ ÖĞRENCİLERİNİN YENİ MEDYA OKURYAZARLIĞI EĞİTİMİNE İLİşKİN GÖRÜşLERİ

Öz

Medyanın farklı araç ve kanallar aracılığıyla yaygınlaşması, bilgi akışının hızlanması, küresel bağlantıların artması ve toplumlar üzerindeki yoğun ve hızlı etkileri, bilinçli medya okuryazarı bireylerin yetiştirilmesini gerekli kılmaktadır. Makale, post-truth çağ olarak adlandırılan yeniçağda medya eğitimi alan kişilerin medyaya ilişkin görüşlerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Üniversitelerde medya eğitimi alan öğrenciler bu çalışmanın odağını oluşturmaktadır. Araştırma, iletişim fakültelerinde eğitim gören öğrenciler arasında yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yoluyla gerçekleştirilmiştir. Öğrenciler rastgele seçilmiştir. Araştırma, çalışma grubunun medya tüketim alışkanlıklarını, dijital medyanın etkilerini ve medya okuryazarlığı eğitiminin etkilerini ele alarak medya eğitimi alan gençlerin medya okuryazarlığı farkındalıklarının önemini vurgulamaktadır. Sonuçlar, belirli manipölasyon örüntüleri hakkındaki teorik bilgilerinin ve farkındalıklarının yeterli olduğunu, ancak kendi içeriklerini üretirken daha fazla pratiğe ihtiyaç duyduklarını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Medya, Okuryazarlık, İletişim, Medya Okuryazarlığı

¹ Anadolu Üniversitesi YDYO, Eskişehir, Türkiye, deroglu@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1760-6127
Bu araştırma makalesi için 23.01.2025 Onay Tarihi ve 839566 Onay Sayısı ile Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu kararıyla Etik Kurul Onayı alınmıştır.

1. Introduction

Rapid changes in media and communication technologies created a need to question societies' awareness of media literacy. Digital media has made it easier to centralize the information flow and provide instant access to all developments. While global connections are strengthened with digital media, communication takes place through new media in the digital age. Hence, the importance of literacy has become more evident. In addition to basic skills, various literacy skills are also expected to be developed. To name some, information literacy, computer literacy, financial literacy, technology literacy, e- literacy, visual literacy are a few of them. Media literacy may be the first of these because young people's ability, specifically communication faculties' students, to access, analyze, evaluate and transmit messages depends on how successful they are in media literacy.

Although technology literacy, digital literacy, media literacy and finally new media literacy differ from each other on certain main issues, there are also common points where they overlap. Kurt et al. (2014) states that each of the literacy areas such as digital literacy, technology literacy, computer literacy, media literacy and information literacy interact with each other and that there is no clear distinction between these literacies, and that the concepts of digital and technology literacy are intertwined concepts.

However, the literature on literacies has different definitions for different literacies. It would be necessary to define some of these literacies, which are often intertwined and used interchangeably, it would be appropriate to make the following definitions for each of them.

Technology literacy is defined as using, managing, evaluating and understanding technology (International Technology Education Association (ITEA), 2000). It covers the use of technology as a tool to research, organize, evaluate and communicate and use of digital technologies, networking tools and social networks by accessing, managing, integrating, evaluating and creating information to function successfully in the information economy as well as to apply a basic understanding of ethical and legal issues around access and use (Trilling & Fadel, 2009).

Digital literacy can be taken as a social, political, cultural, and economic product, and in this digital age, hence literacy has important benefits for the updated trainings, culture and social improvement (Bruce, 2003).

The first researcher who introduced the meaning of digital literacy was Paul Gilster. Gilster (1997) stated that digital literacy is a special kind of mentality related to mastering ideas that is not just about pressing buttons (Gilster, 1997: 15). Gilster's view is based on three accepted principles of digital literacy: (1) Knowledge and ability to access and use a variety of hardware devices and software applications; (2) Competence to understand and critically analyze digital content and applications; (3) Ability to create with digital technology. Gilster (1997) introduces the concept of digital literacy as the ability to understand and use information in multiple formats from a wide variety of sources when presented through computers.

As for media literacy, it is defined as “the ability to access, analyze, evaluate and transmit written and non-written messages in a wide variety of structures (internet, television, etc.)” (İnceoğlu, 2005). The main features of new media that distinguish it from traditional media (newspaper, radio, television, cinema) are that it has an interactive and multimedia format, can convey a large amount of information at the same time, and enables different communication dimensions to occur at the same time (Binark and Bek, 2007).

While the media has become a tool for people to meet their needs such as entertainment, information and communication, it has also become a force that dictates what they need and how they should be affected by it. With this strong and dominant influence of the media, new individuals have emerged who are passive and only recipients of the written, visual and audio messages presented by the media. For this reason, individuals need to be made aware of media literacy and become active in order to stop being passive recipients of media products and become active (Barut, 2018).

With the development of communication technologies, multiple and cross-border communication environment, rapid information flow and freedom of communication have come, but with these, the content problem has also arisen. Media literacy has emerged as a solution to this issue.

2. Literature

2.1. Definitions

Media literacy includes the ability to access, analyze, evaluate and create media in various forms. In today's digital age, where information is easily accessible and disseminated through a wide variety of media platforms, media education is becoming increasingly important. It is widely believed that young people in communication faculty are more conscious of media literacy than others, and this may be true when considered within the context of the media education received. It is important that this assumption be confirmed by many studies and that awareness levels regarding new media literacy be reformulated when necessary. Media literacy is an essential skill in the digital age, enabling individuals to interact with media content consciously and critically. According to TÜBİTAK, media literacy is defined as "the ability of individuals to critically analyze, evaluate, and consciously use media content." This involves questioning media messages, comparing information from various sources, and understanding the intentions behind these messages. Such skills help individuals shift from passive media consumers to active, aware participants (TÜBİTAK Bilim Genç, n.d.).

It is also possible to read new media literacy as an updated version of the traditional media literacy concept with new media forms and technologies brought by the digital age. In other words, it is a version of traditional media literacy adapted to today's digital world. The rise of the internet, the popularity of social media platforms and the availability of digital media production tools to everyone have moved media literacy beyond the traditional understanding of media. New media literacy focuses on the ability to understand, produce and critique digital media content.

The Internet is the new name for accessing information, but it is also possible to access misleading or inaccurate information. New media literacy provides guidance on recognizing and selecting reliable sources. Another name is media production. Anyone who wishes can now produce media content. New media literacy is the ability of individuals to read videos, blog posts, podcasts, etc. It teaches them to act consciously and ethically when creating media content such as. Digital security is another important issue. It is important to protect internet users' personal information and online security. New media literacy raises awareness about creating secure passwords, limiting the sharing of personal data, and recognizing online dangers. It also

teaches how to evaluate media from a critical perspective. It focuses on recognizing misleading headlines, distinguishing biased reports, and detecting media manipulation (Livingstone, 2016).

Although it is true that new media literacy is similar to media literacy in certain ways, it appears to differ in many ways. Since media contents are generally created with moving pictures, images and graphics, all the contents that can be accessed and evaluated are digital-based products (Karaduman, 2019). In addition, accessing content, analysis, understanding, detailed evaluation of content and then production are among the basic skills within the scope of new media literacy.

It is possible to say that due to the increased opportunity for interaction in new media environments, there is much longer exposure compared to traditional media. Therefore, this increase in exposure and interaction will enable the individual to develop literacy skills faster by interacting effectively and quickly with the content in new media. However, in the new media, since the individual is a content producer and has the power to influence people, it is possible to be trained at a much more effective and comprehensive level compared to traditional media (Literat, 2014).

2.2. Media Literacy Education

The education process, which basically starts with being able to use the necessary tools to understand new media elements and reaching a sufficient cognitive level, can be continued with the analysis, synthesis and evaluation stages. It is crucial to prove the accuracy of the content by comparing it with various types of media in terms of differences and similarities. When it comes to the term literacy, first of all, it is necessary to have various skills in terms of the “reader” part. In the “authorship” section, a certain hierarchy should be followed. In this context, first of all, the person must have qualifications such as technical skills in various types of media production, distribution and dissemination of media content. In the next stage, finding a place in critical and interactive media communities and media production and control based on the expectations, ideology and sociocultural structures of the target audience are also considered important (Lin et al., 2013).

On the platforms, which are used more frequently by young people, behavioral codes are a matter of greater curiosity. Over time, with the detection of increased use by young people and adolescents new media literacy has begun to be seen as a course within the scope of

education, evaluated in the context of institutions and added to some of the curricula. In addition, media literacy and new media literacy trainings are carried out comprehensively in the Faculties of Communication, as well as basic communication training and specialization courses. In an effort to raise awareness about critical media consumption among students, the Radio and Television Supreme Council (RTÜK) and the Turkish Ministry of National Education (MoNE) signed a cooperation protocol in 2022. As part of this initiative, a media literacy course was officially introduced as an elective subject in secondary education institutions. The curriculum was updated to reflect the needs of the digital age, and new educational materials were developed accordingly. The protocol also includes activities such as seminars and workshops focused on media literacy, cyber security, and the prevention of digital addiction (Ministry of National Education [MoNE], 2022).

Communication and collaboration competence will also provide the person with competence in being a participatory citizen in the public sphere, digital identity and reputation management. While creating digital content in new media; issues such as knowledge of copyrights, competence in licensing applications, and development of content and information should be taken into account. Also, individuals must have the competence to use new media safely. Thus, competence can be achieved in issues such as personal data-privacy, protection of physical and psychological health, social welfare. Finally, the individual must acquire problem-solving competence in digital environments. Thus, the detection and solution of problems will be much easier (UNESCO, 2018).

In social-emotional context; ensuring communication similar to the real world in the digital environment, using correct language, taking the privacy of individuals into account, data protection, avoiding disclosure, being aware of dangers and threats, knowing and respecting personal rights are highlighted. In the cognitive context; These include critical thinking, research and evaluation skills, and accurate and sufficient knowledge of legal and moral issues. Finally, in the technical part, all operational and technical competencies must be completed by the individuals (Wan Ng, 2012).

As Prensky (2001) notes, although these digital natives are more comfortable with technology, they need guidance to develop critical thinking and discernment skills when consuming digital content. On the other hand, scholars such as Hobbs (2010) emphasize the

importance of media literacy in the digital age and points out the role of media literacy in enabling individuals to interact critically with media content. Additionally, Jenkins (2006) highlights the concept of “participatory culture” in which individuals are not just media consumers but also active contributors and creators. These theoretical frameworks underscore the need to examine the effectiveness of media education in preparing youth for active and informed participation in today’s media environment.

New media literacy is not a skill that can be achieved without education. This education provided at universities can support young people to critically evaluate new media over time (Jenkins et al., 2016). Developing critical thinking skills is very important for new media literacy. Young people should be encouraged to question the content they encounter, consider multiple perspectives, and evaluate sources for credibility (Livingstone, 2004). Encouraging skepticism while teaching critical thinking skills can help young people become more informed consumers in the new media field.

New media literacy is reshaping the way young people create and express their identities. Boyd (2014) states that online spaces provide individuals with opportunities to connect with like-minded individuals, encouraging the development of subcultures and niche communities. In this way, young people can discover different aspects of their identities, share their experiences and find a sense of belonging in these digital spaces. However, this also raises concerns about filter bubbles and echo chambers that can limit exposure to different perspectives (Pariser, 2011).

It should be said that the digital world increases concerns about privacy and security. Young people are becoming more aware of the importance of online privacy with new media literacy skills (Boyd and Marwick, 2011). Although challenges such as sharing sensitive data on social media platforms still exist, it is also clear that they are more likely to engage in responsible online behavior and protect personal information (Livingstone and Haddon, 2009).

As a result, new media literacy has led to significant social and cultural changes both in society and among young people. These changes fundamentally include increased civic engagement, the formation of digital identities and communities, critical media consumption, cultural production, and increased awareness of online privacy. These impacts are complex and

multifaceted, and research needs to be diversified and nuanced to fully understand their long-term effects in rapidly evolving digital environments.

Based on the points above, it is considered important to evaluate young people's awareness of new media literacy within the scope of the knowledge they have acquired and their capacity to apply it.

3.Methodology

3.1.Purpose

This research aims to get the views of the students who receive media education in communication faculties on their competency about media literacy. The problem statement of the research is stated as “the necessity to search whether the students who receive media education at communication faculties after having a related training has not been given required priority.”

In this study, Ethics Committee Approval was obtained with the decision of the Anadolu University Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Committee.

3.2. Importance

This research bears importance in terms of providing a source for future academic studies both in the field of social sciences and on literacy skills

The study indicates that communication students generally perceive new media literacy in a positive light. This favorable perception is crucial, as it not only reflects an awareness of the role of digital media in modern communication but also suggests a readiness to engage with media content critically and responsibly. The positive attitude of students towards new media literacy can significantly contribute to the effectiveness of educational programs aimed at fostering digital competence, critical thinking, and ethical media use. Integrating new media literacy into the communication curriculum could thus enhance students' ability to navigate complex digital environments and participate more actively in the media landscape.

3.3.Method

In this study, the interview technique, one of the qualitative research methods, was used. Interview is an effective technique for understanding people's feelings, thoughts, attitudes,

experiences and complaints (Sevecan and Çilingiroğlu, 2007). The research was conducted among students (8) studying at Communication Sciences Faculties and having media courses in Turkey through semi-structured in-depth interviews. After data saturation was achieved and similar answers began to be received, the 7th person was not interviewed. Students were selected randomly. The research emphasizes the importance of media literacy awareness of young people receiving media education by discussing the media consumption habits of the study group, the effects of digital media and the effects of media literacy. Within the scope of the research, the following basic questions were asked:

1. What is the concept of media literacy?
2. Do you think you are well educated in terms of media literacy?
3. How would you evaluate the trainings you have received throughout your education related to media literacy?
4. How can disinformation be distinguished in new media?
5. What behaviors do you think a good new media literate should exhibit?

4. Findings

As seen below, the answers given by the participants to the questions are categorized. The answers given are presented in summary tables as bullet points. “P” refers to “participant”.

Q1. What is the concept of media literacy?	Q2. Do you think you are well educated in terms of media literacy? Q3. How would you evaluate the trainings you have got throughout your education related to media literacy?
P1 It is about seeing what is actually behind what appears in the media.	This cannot happen only through education. It is necessary to know the society, its sensitivities and current politics. Based on this, I give myself 5 out of 10. Q3 The training I received explains with examples how the media changes messages according to its own desires. From now on, the success of evaluating specific examples is up to me.
P2 It is the ability to see the facts, not what is shown in the media and social media.	I think I display different skills in different subjects. From time to time I think I am manipulated, especially on social media. Q3. I wish I had been better educated on this subject.

P3 Becoming aware of the implicit (background) messages conveyed by the mass media	Yes, because I can decide for myself whether the messages in the mass media are true or false. Q3. Media literacy courses create differences in students' approaches to the media, which changes their media usage habits.
P4 Mass media have political, economic, cultural and social priorities and purposes, and they shape the things they show accordingly. Being aware of this fact makes you literate.	Yes, I always ask the question "what is actually happening?" Q3 I can say that I have become a more conscious consumer by deciphering the interlinear language of the media.
P5 It is to be able to detect whether there is biased reporting in mass media.	Yes, I look at the messages given through mass media from a critical perspective. Q3. Thanks to media literacy training, hidden messages in media aren't hidden for me
P6 It is the ability to analyze the meanings of messages conveyed through mass media.	Yes, I know that the messages given are created in different ways in different mass media. Q3. Thanks to the media literacy training, I have progressed towards evaluating the media correctly and being conscious when producing media messages.

Table 1: Understanding of media literacy and the perception of the students related to given training

When evaluating the responses given to the first three questions about the students' awareness on the concept of media literacy, their perceptions on how well educated they are in terms of media literacy and their evaluations related to the trainings they have got throughout their education related to media literacy, it has been concluded that the students are well aware of the term and satisfied with the related training. The responses show that communication faculty students are aware of the important points of media literacy and are at a satisfactory level regarding their proficiency in the subject due to the education they receive. The participant, who stated that it could have been better, expressed his need for content production practice rather than theoretical knowledge. Table 2 Shows the responses given to the question: How can disinformation be distinguished in new media.

Q4. How can disinformation be distinguished in new media?
Confirmation of the message from other sources
Checking whether the source is reliable or not
Being careful about the date of the message

Checking the reliability of the visuals
Noticing the hidden advertising in mass media
Observing the influence of sponsors on the broadcasting
Being aware that mass media have political, economic, cultural and social priorities.
Being aware of biased reporting in the mass media.
Checking if the messages given are created in different formats in different mass media.
Noticing the purposes for which messages are created, such as, informing, entertaining, social responsibility, consumption and so on.
Knowing the legal and ethical rules regarding publications in mass media
Using news verification platforms
Applying protective media pedagogy and critical media pedagogy in all levels of education

Table 2: How to distinguish disinformation in new media

Seeing Table 2, which categorizes the answers to the question "How can disinformation be distinguished in new media?", it has been seen that the students have responded showing how well educated they are related to media literacy. The response such as, confirmation of the message from other sources, checking the reliability of the source and visuals, being careful about the date of the message, seeing the hidden advertising in mass media, knowing the influence of sponsors on the broadcasting and being aware of biased reporting because of political, economic, cultural and social priorities and the need for legal and ethical regarding publications in mass media regulations and having knowledge on protective media pedagogy show that the training they get is as it is required. Table 3 shows the categorization of the answers to the question "What behaviors do you think a good new media literate should exhibit".

Q5. What behaviors do you think a good new media literate should exhibit?
Getting to know the media industry
Analyzing messages critically and independently
Knowing that media outlets do not fully reflect reality
Checking verification platforms such as, Teyit.org
Obtaining versatile information in order to associate the news created by media and politics and capital structures.
Checking whether the URL is fake or not
React positively and negatively to the messages in mass media.
Behaving consciously about protecting themselves from the negativities of publications
Noticing hidden advertising in mass media

Table 3: Features of a good new media literate

Seeing Table 3, which categorizes the answers to the question "What behaviors do you think a good new media literate should exhibit ", it has been seen that the students have responded showing they are highly proficient in the behaviors that a media literate person should have. The responses such as, getting to know the media industry, analyzing messages critically and independently, checking verification platforms such as, Teyit.org, obtaining versatile information on the messages, checking the accuracy of the message react positively and negatively to the messages in mass media, behaving consciously about protecting themselves from the negativities of publications show that they are knowledgeable enough certain behavioral patterns a media literate person must have.

5. Conclusion

While we expect the media literacy level of societies to be high in our age, it would be appropriate to expect this from the society's most educated university students and especially communication faculty students. New media literacy has led to significant social and cultural changes both in society and among young people. The concept of media literacy has a great impact on the development and peace of the societies and therefore, studies should be increasing more day by day. Students studying media at universities constitute the focus of this study aiming to examine the awareness levels of young people receiving media education at the beginning of Turkey's new century about new media literacy. The widespread use of media through different tools and channels, the acceleration of information flow, the increase in global connections and their intense and rapid effects on societies require the training of conscious media literate individuals. It is important to emphasize that media literacy knowledge of the new generation receiving media education must be a priority.

Recent studies indicate that communication students generally perceive new media literacy positively. This favorable perception is crucial, as it reflects an awareness of the role of digital media in modern communication and suggests a readiness to engage with media content critically and responsibly. For instance, a 2025 study by Cho et al. emphasizes that media literacy involves not only technical skills but also the ability to assess the purpose, credibility, and ethical dimensions of media messages. Integrating new media literacy into the communication curriculum could thus enhance students' ability to navigate complex digital environments and participate more actively in the media landscape (Cho et al., 2025).

Media literacy education also means critical thinking and questioning skills. Media literacy means being aware that some mass media organizations that produce media messages do not deal with the truth objectively, but reshape it for their purposes, and being able to protect themselves against disinformation and manipulation. From this point of, this study concludes that communication faculty students who got such a training are well aware of how to evaluate media accurately.

When evaluating the responses given to the questions about the students' awareness on the concept of media literacy, their perceptions on how well educated they are in terms of media literacy and their evaluations related to the trainings they have got throughout their education related to media literacy, it has been concluded that the students are well aware of the concept of media literacy and satisfied with the training on the concept. The responses show that communication faculty students are aware of the important points of media literacy and are at a satisfactory level regarding their proficiency in the subject due to the education they receive. The participant, who stated that it could have been better, expressed his need for content production practice rather than theoretical knowledge.

The responses to the question "How can disinformation be distinguished in new media?" reveal that the students have certain competencies on media literacy. The responses such as, confirmation of the message from other sources, checking the reliability of the source and visuals, being careful about the date of the message, seeing the hidden advertising in mass media, knowing the influence of sponsors on the broadcasting and being aware of biased reporting because of political, economic, cultural and social priorities and the need for legal and ethical regarding publications in mass media regulations and having knowledge on protective media pedagogy show that the training they get is as it is required.

The skills such as, getting to know the media industry, analyzing messages critically and independently, checking verification platforms such as, Teyit.org, obtaining versatile information on the messages, checking the accuracy of the message react positively and negatively to the messages in mass media, behaving consciously about protecting themselves from the negativities of publications have all been elicited from the students, which show that they are knowledgeable enough on certain behavioral patterns a media literate person must have. The data show that the students have a high level of proficiency on media literacy. As some responses suggest the curriculum of their training might cover some practical drills.

The research has been conducted among only communication faculty students and limited number of participants have been interviewed. It could be suggested to conduct expanded research including participants from all the universities in the country

6. References

- Barut, M. 2018. Medya okuryazarlığının toplumsal karşılığı üzerine ampirik bir çalışma (Elâzığ ili özelinde akademisyenler ile vatandaşlar arasında karşılaştırmalı bir analiz). [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Binark, M., Bek, M. G. 2007. Eleştirel Medya Okuryazarlığı: Kuramsal Yaklaşımlar ve Uygulamalar (1. Basım). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Boyd, D. 2014. It's complicated: The Social Lives of Networked Teens (1. Basım). London: Yale University Press.
- Boyd, D., Marwick, A. 2011. Social privacy in networked publics: Teens' attitudes, practices, and strategies. A Decade in Internet Time: Symposium on the Dynamics of the Internet and Society.
- https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1925128. Son Erişim Tarihi: 13.02.2025.
- Bruce, B. 2003. Literacy in the information age: Inquiries into meaning making with new technologies. International Reading Association. <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=435533> Son Erişim Tarihi: 13.02.2025.
- Cho, H., Lee, J., & Park, S. 2025. Bridging digital media proficiency and media literacy: A study of communication students' perceptions. *Pakistan Journal of Life and Social Sciences*, 23(1), 768–778. https://www.pjlss.edu.pk/pdf_files/2025_1/768-778.pdf​ Son Erişim Tarihi:22.04.2025
- Gilster, P. 1997. Digital Literacy. (1. Basım). New York: John Wiley.
- Hobbs, R. 2010. Digital and Media Literacy: A Plan of Action. Washington: The Aspen Institute. A White Paper on the Digital and Media Literacy Recommendations of the Knight Commission on the Information Needs of Communities in a Democracy. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED523244.pdf>. Son Erişim Tarihi: 13.02.2025.
- Jenkins, H. 2006. Convergence Culture: Where Old and New Media Collide (2. Basım). New York: New York University Press.
- Jenkins, H., Clinton, K., Purushotma, R., Robison, A. J., ve Weigel, M. 2016. Confronting the challenges of participatory culture: Media education for the 21st century. Cambridge: MIT Press. https://www.macfound.org/media/article_pdfs/jenkins_white_paper.pdf. Son Erişim Tarihi: 13.02.2025.
- ITEA (International Technology Education Association) 2000. Standards for technological literacy: Content for the study of technology. Reston, VA: Author. <https://www.wcp.umes.edu/tech/wp-content/uploads/sites/94/2021/09/xstnd.pdf>. Son Erişim Tarihi: 13.02.2025.

- Karaduman, S. 2019. “Yeni Medya Okuryazarlığı: Yeni Beceriler/Olanaklar/Riskler”, Erciyes İletişim Dergisi, 6(1), 683-700.
- Kurt, A. A., Orhan, D., Yaman, F., Solak, M. Ş., & Türkan, F. 2014. “Bilgi ve İletişim Teknolojileri Işığında Türkiye’de Yapılan Okuryazarlık Çalışmalarındaki Eğilim”, Eğitim Teknolojileri Araştırma Dergisi, 5 (2), 1-21.
- İnceoğlu, Y. 2005. Sayfa 27-39. Medya Okuryazarlığı: Neden Gerekli? Editör: Nurcay Türkoğlu ve Cilman Şimşek, İstanbul: Kalemus Yayıncılık.
- Lin, T. B., Li, J. Y., Deng, F., Lee, L. 2013. “Understanding new media literacy: An Explorative Theoretical Framework”, Journal of Educational Technology & Society, 16(4), 160-170.
- Literat, I. 2014. “Measuring New Media Literacies: Towards the Development of a Comprehensive Assessment Tool”, Journal of Media Literacy Education, 6(1), 15-27
- Livingstone, S. 2004. “Media Literacy and the Challenge of New Information and Communication Technologies”, The Communication Review, 7(1), 3-14.
- Livingstone, S., ve Haddon, L. 2009. Kids online: Opportunities and Risks for Children. (1. Basım). Bristol: Policy Press.
- Livingstone, S. 2016. The Class: Living and Learning in the Digital Age. http://www.researchingcommunication.eu/book12chapters/C04_LIVINGSTONE201617.pdf. Son Erişim Tarihi: 13.02.2025.
- Ministry of National Education [MoNE]. (2022, November 17). *RTÜK and the Ministry of National Education signed a cooperation protocol on media literacy*. <https://www.meb.gov.tr/rtuk-ile-medya-okuryazarligi-is-birligi-protokolu-imzalandi/haber/26436/tr>
- Pariser, E. 2011. The Filter Bubble: What the Internet is Hiding from You. (1. Basım.). London: Penguin.
- Sevencan, F., Çilingiroğlu, N. 2007. “Sağlık Alanındaki Araştırmalarda Kullanılan Niteliksel Veri Toplama Yöntemleri”, Toplum Hekimliği Bülteni, 26(1), 1-6.
- Trilling, B., Fadel, C. 2009. 21st Century Skills Learning For Life In Our Times. (1. Basım.). San Francisco: Jossey Bass.
- TÜBİTAK Bilim Genç.2025. *Neden İyi BirDijital Medya Okuryazarı Olmalıyım?* Retrieved April 22, 2025, from <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/neden-iyi-bir-dijital-medya-okuryazari-olmaliyim>
- UNESCO. 2018. *Digital literacy in education: Policy brief*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000265403>
- Wan, N.G. 2012. “Can We Teach Digital Natives Digital Literacy?”, Computers & Education Journal , 59 (3), 1065-1078.

Bu araştırma makalesi için 23.01.2025 Onay Tarihi ve 839566 Onay Sayısı ile Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu kararıyla Etik Kurul Onayı alınmıştır.

EFFECTS OF ENVIRONMENTAL TRAINING ON PRO-ENVIRONMENTAL BEHAVIOR IN THE WORKPLACE

Ceren ATLİMAN¹ , Melikşah DİPÇİN²

Özet

Çevresel sürdürülebilirlik şimdilerde çok önemli ve önemi artan bir konu. İnsanlar bireysel ya da bir grup olarak Dünya'ya karşı zararlı olaylara karşı harekete geçiyorlar. İnsanların harekete geçmesi ya da çevreyle ilgili bilgi alması ve çevresel sürdürülebilirlikle ilgili koordinasyon yapması için birçok seçenek var. Bu bilgilerin birçok insan için ulaşılabilir olmasına rağmen insanlar bunun için bir efor harcamayı tercih etmiyorlar. Bu noktada insanların en çok zaman geçirdikleri yerleri olan çalışma alanlarında çalışanların hem çevre hakkında kendilerini eğitmelerini hem de çevreye ve organizasyona yararlı olmaları için anlam ifade ediyor. Farkındalık artmış olsa da, bilgiyi tutarlı çevre dostu davranışlara dönüştürmek hala bir zorluk teşkil etmektedir. Çalışma ortamına sürdürülebilirlik eğitimi entegre etmek, çevre sorumluluğunu ortak bir hedef haline getiren bir kültür oluşturarak bu açığı kapatmaya yardımcı olabilir. Bu çalışma, bir organizasyonun 10 çalışanına verdiği çevresel sürdürülebilirlik eğitiminin, çalışanların çevre dostu davranışlarını nasıl etkilediğini ve eğitim sürecine etki eden bazı faktörleri incelemektedir. Bulgular, bu tür eğitimlerin çevre dostu davranışları desteklemede önemli bir rol oynadığını ve çalışanların harekete geçmesini sağlayan destekleyici durum faktörlerinin önemini vurgulamaktadır. Sonuçlar ayrıca, tutarlı davranış değişikliğini teşvik etmek için organizasyonel desteğin ve yapılandırılmış sürdürülebilirlik girişimlerinin gerekliliğini hem çevre hem de genel işyeri refahı açısından vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevresel sürdürülebilirlik, çevre eğitimi, çevre yanlısı davranış, durumsal faktörler, değerler ve normlar.

¹ Email: cerenatliman@outlook.com

ORCID: 0009-0005-9426-8079

² Email: meliksahdipcin@gmail.com

ORCID: 0009-0003-9045-3416

Effects on environmental training on pro-environmental behavior in the workplace

Abstract

Environmental sustainability has become a crucial topic currently. People are taking actions individually or as a group against harmful actions toward the earth. There are many options for people to act or get some knowledge about the environment and ways to coordinate with environmental sustainability behaviors. Although this information is accessible for many people, they are not preferred to earn nor even putting an effort for that. At this point, providing this information to people where they spend most of their time (their workplace) means creating an environment for employees to both educate themselves and contribute to the environment while also contributing to their organization. Although awareness is increasing, turning knowledge into consistent pro-environmental behaviors remains a challenge. Integrating sustainability training into the workplace can help bridge this gap by fostering a culture where environmental responsibility becomes a shared goal. The paper discusses environmental sustainability training provided to 10 employees and its impact on their pro-environmental behavior, while also exploring factors that influence both the training and the employees' behavior. The findings suggest that these kinds of training play a crucial role in supporting pro-environmental behaviors and highlight the importance of supportive situational factors that enable employees to act. The results also underscore the necessity of organizational support and structured sustainability initiatives to promote consistent behavioral change, benefiting both the environment and overall workplace well-being.

Keywords: Environmental sustainability, environmental training, pro environmental behavior, situational factors, values and norms.

1. Introduction

Sustainability has become a rising topic for the planet. People started to notice more of the environmental problems which leads to enhanced environmental awareness all over the world. Many individuals raise their awareness and knowledge about environmental sustainability by their own efforts. However, training programs and other external factors which can contribute to raising more awareness about environmental issues might help and speed up the process of contributing to the environment. In this point we can mention about organizations' contributions to training programs since many individuals are part of an organization, training programs which supplied by the organizations will bring to the employees information without additional effort. Environmental sustainability training is not a contribution only for the employee but also for the organization. Environmental sensitivity of the population helps the organizations become more environmentally sustainable and make some actions about this area (Amrutha et al., 2020). While sustainability can make some gain in the short period, this affects the future actions and can lead to bigger gains for the organization. According to Boley and Uysal (2013), sustainability of an organization engaged with short term profit, long term social,

economic and environmental profits. While sustainability can make some gain in the short period, this affects the future actions and can lead to bigger gains for the organization. According to Boley and Uysal (2013), sustainability of an organization engaged with short term profit, long term social, economic and environmental profits. From this perspective environmental sustainability training for employees supplied from the organization will be beneficial for the organization in many different paths while providing an important training for their employees which can help to engage with their organization in a higher level of motivation. In this article, the effects of environmental sustainability training on pro environmental behavior and other variables that affect this model will be described.

2. Literature review

Sustainability of environment is a growing issue for our planet and directly effecting people by its impacts and consequences. Sustainability creates an important concern and emerges the needs of interference by the members of the planet and the operations that affect the circumstance. Organizations and individuals are two concepts to be focused on that matter. Creating a positive impact on the effects of individuals and organizations on the environment is a significant factor to reach to environmental sustainability (Hui et al., 2019). Research indicate that pro environmental behavior has positive relations with the environmental sustainability training (Blok et al., 2015).

Environmental sustainability trainings include topics such as reduce of waste, energy management, offering alternative energy and technology sources (Perron et al., 2006). These trainings propose alternatives while increase the knowledge and attitudes towards environment (Perron et al., 2006). Effectiveness of environmental sustainability trainings are linked with some situational factors and supports (Hui et al., 2019). These includes leader support, colleague support or resource accesses. Employers who are more engaged with environmental sustainability behaviors and offers more sustainable sources to their employees are often result with increased environmentally sustainable behaviors by their employees (Zaki & Norazman, 2019). Organization offers more sustainable resources and with supportive behaviors will meet more sustainable behaviors by their members than other organizations which does not offer the same opportunities (Dilek & zer, 2020).

Values and norms are influential for the effectiveness of environmentally sustainable behaviors (Farrow et al., 2017). Individuals who engaged with higher values with nature shows more environmentally sustainable behaviors on their personal and professional lives than other individuals who does not engage enough with these behaviors; norms that individuals exposed more natural and sustainability by their environment also shows more environmentally sustainable behaviors than others (Farrow et al., 2017). Organizations that adopt environmental values and norms lead their members to engage in more sustainable behaviors likewise. If organizations embed environmental attitudes into their policies and practices it will affect their programs or trainings similarly and lead their employees accordingly (Batista & Francisco, 2018).

The literature provides important information about existing knowledge and guide to new approaches for the possible outcomes by environmentally sustainable training (Singh et al., 2019). It underlines the importance of situational factors, values and norms with individual and organizational inputs.

2.1. Environmental sustainability training

Environmental training is a very important and fertile practice for the environmental behavior of the employee. Employees' small behaviors lead the organization's overall environmental behavior according to Perron et al. (2006) and that is a reason for the organizations to give training to their employees; therefore this can bring the organization closer to an environmentally sustainable level. Environmental training will contribute to the knowledge of organization's management plan and impacts while having positive effects on employees' performance in the organization (Miller, 1996; Burleigh, 1997). Organizational environmental behavior is employees' actions that contribute to sustainability of the environment according to Cooper et al. (2017). Therefore, investing and contributing to Pro-Environmental Behavior (PEB) of employees will affect the organization's sustainability directly. For that matter training the employee is linked with a successful practice of human resource management for employees' environmental sustainability behavior (Zibarras, 2015; Saeed, 2019; Paille, 2020). Training focuses on raising awareness towards environment and increasing the number of PEB in the workplace (Sammalisto, 2008), thus organizations' sustainability proceeds directly proportional with that. According to some researcher environmental training benefits can be listed

as follow: higher level of employee satisfaction and motivation, lower level of turnover, improvement of qualified members in the organization and higher level of belongingness to the organization by employees (Hui et al. 2001; Cramer & Roes 1993; North & Daig, 1996; Reinhardt, 2000). Jackson and others (2011) supported training that focuses on environmental sustainability training which involves technical skills and awareness. Environmental awareness and its expression with technical skills can contribute to successful PEB training and its outcome.

Workplace environmental sustainability training is an important implementation for increase the awareness of environmental conscious behaviors and development of sustainability. Training brings to the workforce more knowledge, ability and practice to perform and promote environmental consciousness and impacts. These trainings can benefit into different areas such as; raising awareness among employees who takes environmental sustainability trainings where help them to reason and understand about the consequences of their actions towards the environment, increase the behavior of these employees' environmental behaviors both in their personal and work lives, organizations who have more employees with pro-environmental behaviors can decrease their carbon footprint on the planet and their negative impacts on the earth. Indeed, according to Bar Am et al. (2023), if customers, investors or stakeholders have to choose between, organizations who engaged with more environmental and social impacts are preferred more by the customers than other organizations who are not engaged with these activities which also increase the competitive advantage for the environmental conscious organizations. Another effect of implementation of environmental behaviors in the workplace is cost savings (Saratun, 2016). Being more aware about the usage and wastes by the employees can save organizations' costs in some areas. For instance, using the electricity more consciously, decrease the water consumption and derive heat control by avoiding over usage and control the waste output of the organization will be beneficial for the organization. These outputs and effects will benefit for the organization and for the employees, both in their work lives and personal lives, yet these are also very beneficial actions and contribution for the environment. By adopting these pro-environmental behaviors, effects of people on the environment can be controlled to a certain extend and gives the opportunity for more sustainable future.

Environmental sustainability trainings can be offered in some different forms. Providing some seminars and workshops for related organizations where focused on similar environmental sustainability effects or offering online educational practices for employees with wide time period where they can take individually and in their self-determined time zones, also on-the-job trainings can be offered by the organizations for employees in the workplaces. Organizations can determine these training formations according to their needs and schedules with the proper orchestration for their goal and employee expectations.

2.2. Situational factors

Situational factors refer to external factors which affect the employees' environmental sustainability behavior. Employees can be affected by many factors especially when they spend most of their time in the workplace and got exposed by others' thoughts and behaviors, similar or related reflections can be observed. In a cultural manner identification with the organization influences pro-environmental behavior of an employee (Zientara and Zamojska, 2018). Since the human resources department is focusing on employees in the organization this department's management focuses will affect the employee directly. Mashala (2018) mentions the relation of motivation and loyalty of employees with environmental human resources as an important factor for the organization where employee's high environmental awareness. Managers relevance and involvement to the training programs of environmental sustainability is an important factor to motivate employees and indicate themselves within the competitors so that they can distinguish with the sustainability notion (Boiral et al. 2015). As Tariq et al. (2016) mentioned satisfaction of the employee is a big and important factor for the organization's success and empowerment the employee about environment will bring the organization to contribute both the employee and the organization itself. For the satisfaction of the employee, money from the organization is not the only necessity but the personal contributions are also a big factor for employees and green empowerment for the employee is playing a significant role for that satisfaction according to Tariq et al. (2016). Some research shows that environmental Human Resource Management supports and motivates employees' environmental behavior (Dumont et al. 2017; Cop et al. 2020). Also, environmental training in the workplace is the most fertile

implementation of Human Resource Management for the green behavior of the employee (Zibarras, 2015; Paillé et al. 2020). Chaudhary (2017) suggests that employees who have positive perspective to environmental sustainability are linked with less turnovers. Leaders in the organizations also have direct relationship with the PEB in the workplace because their behaviors motivate the employees in their workplaces (Gao, He, 2017). The harmony between the employee and the leader is important for that situation (Shao et al., 2017); more coherent between these two brings high level of sustainability behavior in the workplace.

Situational factors can affect the environmental sustainability behaviors in different ways in the organizations. Leader support is an important and one of the leading factors which affects the pro-environmental behavior of the employee. Organizational leadership that second-ers to environmental sustainability and indicates this through consistent actions and communication will significantly enhance employees' engagement in environmental behaviors (Unsworth et al., 2021). This indorsement can lead to more committed and durable outcomes from the environmental sustainability training by the employees. Being able to receive training and access to the practices of sustainability is another situational factor that affects sustainability behavior. Having the opportunity in a workplace which can offer recycling bins, energy control panels or giving the opportunity to use public transportation or remote working option to reduce the emission does impacts employees' environmental sustainability behavior positively (Batista & Francisco, 2018). Motivational support plays a crucial role in environmental behaviors. For instance, rewards for environmentally conscious behaviors, opportunities for online or offline contributions sustainability activities, or receiving positive feedback from colleagues or employers. Besides, organizational traditions and culture can affect the environmental behavior of an employee to a considerable extent (Farrow et al., 2017). If an organization had internalized environmental sustainability deeply and shaped their values accordingly, they can offer related incentives and motivate their employees to that extent. Therefore, organizations can offer some activities, programs, opportunities, and motivational support while also embedding environmental sustainability behaviors themselves which will encourage employees and benefit the organization itself.

2.3. Pro-environmental behavior

Pro-environmental behavior is defined as minimizing the action that negatively affects the environment in a conscious level (Kollmuss and Agyeman, 2002). Working takes so much time from people's lives so people spend so much time in their working places. People who work spend their lifetime's one in third in a workplace so expectations are in the way of Pro-Environmental Behavior in the organizations will affect the PEB of an employee (Blok et al., 2015). According to Blok and others (2015), there are internal and external factors which effects PEB, internal factors include social, cognitive and affective factors; affective factors are values or attitudes, cognitive factors are awareness and social factors including norms toward the environment. External factors that affect PEB are physical availability and the support from leaders (Blok et al., 2015); recycling bin, availability for sustainable goods are determinants for PEB. PEB basically means minimizing the negative impact of human behavior on the environment. (Blok et al., 2015).

Pro environmental behavior can also be referred as eco-friendly behavior which behavior of positively contribute and reduce the harmful effects to the environment by individuals or organizations. In terms of individual perspective, pro environmental behavior can be using public transportation, reduce the water or electricity consumption, conscious wasting like recycling or composting and conscious consumption of packaged shopping. These actions are considered as pro environmental behaviors if they are long term practices rather than one-time actions (Lange & Dewitte, 2019). In terms of organizational perspective, pro environmental behavior can be referred to waste reduction, taking eco-conscious actions in business practices, focusing on using and creating sustainable goods and services. Another implementation of environmental sustainability for organizations are corporate social responsibility (CSR) actions like planting of clean-up activities which impacts the environment positively while increasing the reputation of the organization for customers and stakeholders. Motivation for pro environmental behavior can be driven by people by their own values or learned behaviors from their own environment (Lange & Dewitte, 2019). Organizations can also be influential on people's pro environmental behaviors by some specific requirements, like separation of waste, or creating eco-friendly environment for their employees.

An action that reduces harm to the environment or even creates a positive impact can also be described as pro-environmental behavior (Steg & Vlek, 2009). As Geller (2002) states, encouraging behavioral change becomes more impactful when the targeted behaviors are identified to improve environmental quality. Understanding the underlying factors that drive these behaviors is essential, as it allows for the implementation of well-structured interventions that address both the behaviors and their root causes. Additionally, evaluating the impact of these interventions on behavioral change, environmental quality, and overall human well-being plays a crucial role in ensuring their effectiveness.

Performing pro environmental behaviors can be challenging sometimes. The outcomes are usually not visible and it might need a big changes in individual's lives such as changing a long term habit or spending more for the environmental options. This situation can be tempting for some people and organizations and can cause withdraw of their conscious behaviors. According to van Valkengoed (2022) common assumption is that people do not engage in pro environmental behaviors due to lack of awareness about the causes and effects of environmental problems, that are also known as the knowledge deficit model. The environmental sustainability training is taking the floor in this point. Learning and increasing the knowledge about environmental behaviors can influence people and organizations to become more conscious, initiate them with the environmental behaviors, and help them to understand the importance of environmental attitudes while being more aware of their actions and outcomes of their actions (Saratun, 2016). For this reason, it is important to be trained about environmental sustainability and understanding the importance of environmental effects and outcomes. By these trainings both organizations and individuals can increase and sustain their pro environmental behaviors in long durations.

2.4. Values and norms

The organization's values can affect and direct the external values and performance of the organization. Chang (2011) states that expectations and values of an organization can contribute positively to their ethical behavior which shapes and influences their performance. Being aware of the organization's performance and natural system by employees is necessary for en-

vironmental performance strategy according to Cohen-Rosenthal (2000) and Hale (1995). Likewise, people's personal values, beliefs and behaviors may influence their contribution to the environment; therefore there should be a reflection of people's personal values to their environmental behavior as an employee. Some research also found there is a relation between personality traits and environmental behavior. Unsworth et al. states that conscientiousness, openness and extroversion are three personality traits that have positive relation with employees' environmental behavior (2021). There are also some values and personality traits that are negatively related to environmental behavior. For instance according to Marcus and Roy (2019) economic values are not positively related to environmental behavior, indeed it is more likely to have harmful effect on environmental behavior of an employee. Even though an employee does not have the traits that have positively related with environmental behavior Unsworth et al. (2013) suggest that these employees still can be trained and motivated to behave environmentally positive.

Values and norms can play an influential role on the effectiveness of the training of environmental sustainability for both organizations and individuals. Individuals' values and norms are related with their pro environmental behavior as how they are sympathetic with them. People who engage with high concern towards natural environment are likely to show more environmentally conscious behaviors and receptive to sustainability trainings (Tariq et al., 2016). They are more likely to perform sustainability behaviors on their personal and professional lives. Study suggests that individuals who prioritize certain values tends to engage more in pro environmental behaviors through various contexts (Thøgersen & Ölander, 2003). Additionally, these behaviors are influenced by related values (Schwartz & Bilsky, 1990; Lindenberg & Steg, 2007).

Social norms are also related with increasing pro environmental behavior by observational learning (Lange & Dewitte, 2019). If individuals observe other people and performances by organizations or communities, their possibility of performing similar environmental behavior will increase accordingly. This strategy can be integrated into environmental sustainability

trainings. Incorporating examples of sustainable practices into training materials may encourage trainees to develop pro-environmental behaviors by providing them with concrete, relatable models of action (Tunçay & Çobanoğlu, 2024).

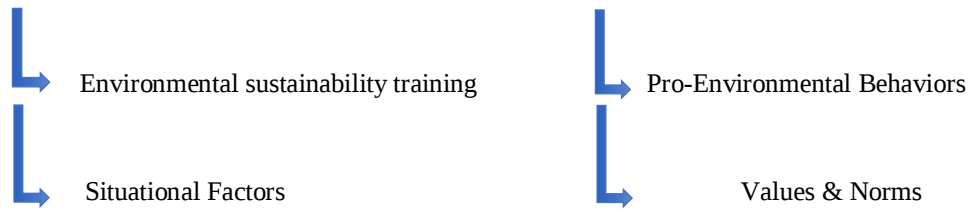
Organizations' values and norms are important factors on employees' environmentally sustainable behavior performances. Employees who are involved in organizations which offer sustainable equipment, adopt sustainable policies or vision are likely to engage in high environmentally sustainable behaviors (Batista & Francisco, 2018). These organizations' professional environment and customers are will also be affected and have positive impression about them. Besides, organizations which adapted environmental sustainability in their values and norms have higher possibility to get positive results by their employees from their environmental trainings (Perron et al., 2006). If they motivate and create an environment to support their employees' pro environmental behaviors, employee performances on this relation will increase accordingly. On the other hand, organizations who does not show any supportive actions or not provide related promoters might not receive affirmative results from environmental trainings (Singh et al., 2019).

As stated above, norms and values are significant factors to shape and progression of pro environmental behaviors. Individual values and norms are importantly influential on performing pro environmental behaviors while organizations' manners on this subject are crucial on implementation of pro environmental behaviors. Promoting a sustainable lifestyle can lead to long-term improvements in the quality of life for all living beings. To achieve this, raising awareness and implementing initiatives that encourage and facilitate sustainability are highly beneficial. One simple yet effective practice is the proper separation and disposal of waste in both workplaces and households (Tunçay & Çobanoğlu, 2024).

3. Research model

“Effects of environmental training on Pro-Environmental Behavior in the workplace”

Sustainability training	→	Pro-Environmental Behavior
-------------------------	---	----------------------------

4. Methodology

This paper was designed as a case study focusing on the impacts of sustainable environmental training on employees who received offline training in the workplace. In this study the effects of environmental sustainability training effects on pro environmental behavior were studied. Total of 10 open-ended questions were posed to employees of a boutique hotel who had an hour of training together in their workplace.

The participants were specifically selected from a boutique hotel, as a smaller group setting allowed for a more in-depth focus and helped more controlled research environment compared to a larger organization. Participants had no prior training on environmental sustainability, which ensured that their responses provide more accurate insights than those who had with pre-existing knowledge on the topic.

5 questions were directed to employees pre-training and 5 questions were directed post-training. Employees were given 15 minutes to respond to the pre-training questions and 15 minutes for the post-training questions. Training took place in the hotel, and employees answered questions on hard copy materials. Following the pre-training responses, participants attended a one-hour presentation on sustainability training. After the session, post-training questions were distributed in the same hard-copy format.

Employees were expected to answer related questions privately, and their responses were evaluated by the researcher after training. The pre- and post-training questions were adapted from an existing study (Blok et al., 2015) and modified for the target group of this research. Questions, as follows, were ground on this study's aims and substances.

Pre-Training Questions

What is your attitude/perception towards environmental sustainability?

Do you perform environmental behaviors (recycling, waste reduction) in your workplace and can you provide some examples?

Does your organization have policies or values that related with environmental sustainability and can you provide some examples?

What are some challenges you have experienced to perform any sustainable practices in your workplace?

At what point do you see yourself to perform a sustainable behavior?

Post-Training Questions

Does your attitude and perception have changes towards sustainability after this training?

What are some examples of behaviors that you think that will be change with the knowledge you obtained in this training?

Do you think your organization provides enough/any sustainability practice opportunities?

Provide some examples of some challenges you have faced to perform in your organization.

Do you think you will perform (more) pro environmental behavior after training? Do you think your organization will have further improvements about the environmental sustainability inputs?

5. Results and discussions

This study comprised 10 participants of employees from the tourism sector. Participants were subjected to environmental sustainability training and directed total of 10 questions, 5 pre training questions and 5 post training questions. The results of participants' responses show a significantly positive impact on their attitudes towards the environment, pro environmental behaviors and their perceptions.

Participants reported some different levels of understanding and attitudes towards environmental sustainability on the results. The level of knowledge about environmental sustainability varied among participants, but a general lack of in-depth understanding was common. Most of the employees were showing a basic level of awareness but many of them had lack of deep knowledge about the environment. Many of environmental behaviors of participants were limited with occupational recycling behaviors. Some participants mentioned organizational policies that encouraged them to sustainability, such as recycling bins and energy efficiency brochures. However, they also highlighted some challenges, like lack of resources and lack of deep knowledge about sustainable practices. Most participants expressed willingness to perform sustainability behavior but also uncertainty about where to start to these practices. While workplace sustainability initiatives influenced participants' behaviors, these actions were often restricted to company policies rather than fostering broader personal engagement. Structural challenges, such as limited access to sustainability-related resources, further hindered participants' ability to engage in pro-environmental behaviors beyond workplace policies.

Evaluation of the participants' responses indicate a significant change on their attitudes and perceptions. All participants reported a deeper understanding of environmental sustainability and an increased motivation to perform sustainability behaviors. They stated some behaviors which they plan to change, including more conscious consumption of resources, waste reduc-

tion and supporting for sustainability in their organization. They expressed that their organization provided some opportunities for sustainability practices, but also saw topics for improvement. In general, participants reported a high possibility of performing more pro-environmental behaviors after training and show better understanding about environmental sustainability.

The positive impact of the environmental sustainability training observed in this study aligns with existing literature that highlights the effectiveness of such training in enhancing employees' understanding and motivation for pro-environmental behaviors (Jing, Keasey, & Xu, 2023). This training aimed to enhance participants' understanding of environmental sustainability and providing possible action alternatives they can adopt, encouraging them to become more active about environmental sustainability. Participants also identified some structural challenges that can restrict their ability to apply the new practices, focusing the need for organizational support and offers. The training showed results that strengthened participants' environmental values and increase their motivation to act sustainably. It also showed that it influenced their perception of organizational norms, with participants expressing positive feedbacks about their organization's commitment to environmental sustainability.

To sum up, this study provides important factors about the positive impact of environmental sustainability training on employees' attitudes, perceptions, and behaviors. It also highlights the importance of these kinds of training in supporting pro-environmental behaviors and highlights the importance for supportive situational factors. Inputs of organizations about sustainability, their training and improvement of individual participation on environmental sustainability can bring the sustainability topic to a place where it put more emphasis on by many more people. Providing employees with structured sustainability training can serve as a catalyst for long-term behavioral change, particularly when supported by organizational commitment and resources.

6. Conclusion

This article explores various types of environmental sustainability training and their positive correlation with employees' pro-environmental behavior. Organizations can have a different approach to the environmental behaviors of their employees. In this article organizations' training of environmental sustainability has been described and studied some factors which

effects both the training and employee's behavior. Researchers suggest that organization's environmental management and ethics will bring their performance and employee knowledge to a more successful and meaningful point as in environmental manner (Singh et al., 2019). Renwick, Redman & Maguire mention that organizations encourage and reward to support their employees' environmental behaviors (2013). As environmental training and pro-environmental behavior are positively correlated, increased motivation and support to employees' pro environmental behavior in the organization contribute also to the organization to become greater in environmental performance.

Environmental sustainability training plays a very significant and serviceable role for both individuals and organizations. Knowledge, values and abilities gained from environmental training can be fertile for their attitude towards nature and promote to their professional performances while promote individual's personal lives. This training might contribute to an extensive understanding of benefits and harm towards nature and the concept of natural cycle, while providing alternative options with promoting actions. Organizations have a big liability on shaping employee's behavior towards environmental sustainability (Tariq et al., 2016). Employees' knowledge gained through environmental training affects organizations directly (Zaki & Norazman, 2019). Employee green inputs and performances support the organization's reputation, their identity and value which are also directly related to expectances of stakeholders, customer relations and employee satisfaction (Benkarim & Imbeau, 2021).

Individual's pro environmental behavior is influenced by situational factors. For instance, leader support, organizational providers to engage with sustainability, encouragement from the organization and colleagues, incentives or rewarding systems to environmental sustainability behaviors will positively influence the pro environmental behavior of an employee.

Pro environmental behavior embodied from values, norms and environmental impact and learning (Hui et al., 2019). Organizations' input can be effective on shaping individual's green behaviors. Training that employees obtain from the organization can be very influential for organizations' performances also for employees' personal life while this can create chain effect like knowledge of employee can be transferred to their personal environment or can be encouraging motivation for other people.

The values and norms of individuals to environmental sustainability might have boosting effect on the environmental behavior with the organizations' input by environmental training. Likewise, an organization's values and norms can shape and contribute to individuals' green behavior (Steg & Vlek, 2009). Both these factors will support each other and promote pro environmental behavior of employees and organization's performance on environmental sustainability.

The subheadings and variables for this study were carefully selected and limited. Future research could explore broader influences on pro-environmental behavior and expand the participant pool, leading to more accurate results. These factors reinforce each other and contribute to a sustainable future. In this context, environmental sustainability training emerges as a necessary and beneficial practice for both organizations and individuals, helping to reduce environmental harm and promote a more sustainable world.

7. References

- Amrutha VN., Geetha SN. (2019). A systematic review on green human resource management: implications for social sustainability. *J Clean Prod* 2020, 247, <https://doi.org/10.1016/j.jclepro..119131>.
- Bar Am, J., Doshi, V., Noble, S., & Frey, S. (2023). Consumers care about sustainability—And back it up with their wallets. *McKinsey & Company*. <https://doi.org/https://www.mckinsey.com/industries/consumer-packaged-goods/our-insights/consumers-care-about-sustainability-and-back-it-up-with-their-wallets#/>
- Batista, A. A. D. S., & Francisco, A. C. D. (2018). Organizational sustainability practices: A study of the firms listed by the corporate sustainability index. *Sustainability*, 10(1), 226.
- Benkarim, A., & Imbeau, D. (2021). Organizational commitment and lean sustainability: Literature review and directions for future research. *Sustainability*, 13(6), 3357.
- Bin Saeed B, Afsar B, Hafeez S, Khan I, Tahir M, Afridi MA. (2019). "Promoting employee's proenvironmental behavior through green human resource management practices. *Corp Soc Responsib Environ Manag*, <https://doi.org/10.1002/csr.1694>.

- Blok, V., Wesselink, R., Studynka, O., & Kemp, R. (2015). Encouraging sustainability in the workplace: A survey on the pro-environmental behaviour of university employees. *Journal of cleaner production*, 106, 55-67.
- Boiral, O., Talbot, D., Paillé, P., (2015). Leading by example: a model of organizational citizenship behavior for the environment. *Bus. Strateg. Environ.* 24 (6), 532–550.
- Burleigh C. (1997). Achieving improvements in production through environmental management systems. In: Hillary R, editor. *Environmental management systems and cleaner production*. Chichester: John Wiley and Sons Ltd;., p. 330e6.
- Chang, C.H., (2011). The influence of corporate environmental ethics on competitive advantage: the mediation role of green innovation. *J. Bus. Ethics* 104 (3), 361–370.
- Chaudhary R. (2017). CSR and turnover intentions: examining the underlying psychological mechanisms. *Soc Responsib J.*
- Cohen-Rosenthal E. (2000). A walk on the human side of industrial ecology. *American Behavioral Scientist*;44(2):245e64.
- Cooper SCL, Stokes P, Liu Y, Tarba SY. (2017). Sustainability and organizational behavior: a micro-foundational perspective. *J Organ Behav Nov.* 01, 38:1297–1301, <https://doi.org/10.1002/job.2242>. John Wiley and Sons Ltd.
- Cop S, Alola UV, Alola AA. (2020). Perceived behavioral control as a mediator of hotels' green training, environmental commitment, and organizational citizenship behavior: a sustainable environmental practice. *Bus Strat Environ*, <https://doi.org/10.1002/bse.2592>
- Cramer JM, Roes B. (1993). Total employee involvement: measures for success. *Total Quality Environmental Management*;3(1):39e 52.
- Dilek, E. S. E. N., & ÖZER, P. S. (2020). Sustainable Human Resources Management (Hrm) a Study in Turkey Context and Developing a Sustainable Hrm Questionnaire. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 16(3), 550-580.

- Dumont J, Shen J, Deng X. (2017). Effects of green HRM practices on employee workplace green behavior: the role of psychological green climate and employee green values. *Hum Resour Manag Jul.*, 56:613–627, <https://doi.org/10.1002/hrm.21792>.
- Farrow, K., Grolleau, G., & Ibanez, L. (2017). Social norms and pro-environmental behavior: A review of the evidence. *Ecological Economics*, 140, 1-13.
- Gao Y, He W. (2017). Corporate social responsibility and employee organizational citizenship behavior: the pivotal roles of ethical leadership and organizational justice. *Manag Decis*, 55:294–309, <https://doi.org/10.1108/MD-05-2016-0284>.
- Geller, E. S. (2002). The challenge of increasing proenvironment behavior. *Handbook of environmental psychology*, 2(396), 525-540.
- Hale M. (1995). Training for environmental technologies and environmental management. *Journal of Cleaner Production*;3(2): 19e23.
- Hui IK, Chan AHS, Pun KF. (2001). A study of the environmental management system implementation practices. *Journal of Cleaner Production*;9(3):269e76.
- Hui, F. K. P., Aye, L., & Duffield, C. F. (2019). Engaging employees with good sustainability: Key performance indicators for dry ports. *Sustainability*, 11(10), 2967.
- Jackson, S. E., Renwick, D. W., Jabbour, C. J., & Muller-Camen, M. (2011). State-of-the art and future directions for green human resource management: Introduction to the special issue. *German Journal of Human Resource Management*, 25(2), 99-116.
- Jing, C., Keasey, K., & Xu, B. (2023). Environmental sustainability and employee satisfaction. *Economics Letters*, 233, 111402.
- Kollmuss, A., Agyeman, J., (2002). Mind the gap: why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? *Environ. Educ. Res.* 8, 239e260.
- Lange, F., & Dewitte, S. (2019). Measuring pro-environmental behavior: Review and recommendations. *Journal of Environmental Psychology*, 63, 92-100.
- Lindenberg, S., & Steg, L. (2007). Normative, gain and hedonic goal frames guiding environmental behavior. *Journal of Social issues*, 63(1), 117-137.

- Marcus J, Roy J. (2019). In search of sustainable behavior: the role of core values and personality traits. *J Bus Ethics*, 158, <https://doi.org/10.1007/s10551-017-3682-4>.
- Mashala, Y. L. (2018). Green human resource management and environmental sustainability in Tanzania: A review and research agenda. *International Journal of Academic Multidisciplinary Research*, 2(12), 60-68.
- Miller J. (1996). Working in environment: skills, expertise and new opportunities. In: Wehrmeyer W, editor. *Greening people: human resources and environmental management*. Sheffield, UK: Greenleaf Publishing;. p. 301e14.
- North K, Daig S. (1996). Environmental training in British and German companies. In: Wehrmeyer W, editor. *Greening people: human resources and environmental management*. Sheffield, UK: Greenleaf Publishing;. p. 247e70.
- Paillé P, Valéau P, Renwick DW. (2020). Leveraging green human resource practices to achieve environmental sustainability. *J Clean Prod*, 260, <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.121137>.
- Perron, G. M., Côté, R. P., & Duffy, J. F. (2006). Improving environmental awareness training in business. *Journal of Cleaner Production*, 14(6-7), 551-562.
- Reinhardt FL. (2000). Down to earth. Boston, MA: *Harvard School Press*.
- Renwick, D.W., Redman, T., Maguire, S., (2013). Green human resource management: a review and research agenda. *Int. J. Manag. Rev.* 15 (1), 1–14.
- Rezapouraghdam, H., Alipour, H., & Arasli, H. (2019). Workplace spirituality and organization sustainability: A theoretical perspective on hospitality employees' sustainable behavior. *Environment, Development and Sustainability*, 21(4), 1583-1601.
- Sammalisto K, Brorson T. (2008). Training and communication in the implementation of environmental management systems (ISO 14001): a case study at the University of Gävle, Sweden. *J Clean Prod*, 16:299–309, <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2006.07.029>.

- Saratun, M. (2016). Performance management to enhance employee engagement for corporate sustainability. *Asia-Pacific Journal of Business Administration*, 8(1), 84-102.
- Schwartz, S. H., & Bilsky, W. (1990). Toward a theory of the universal content and structure of values: Extensions and cross-cultural replications. *Journal of personality and social psychology*, 58(5), 878.
- Singh, S. K., Chen, J., Del Giudice, M., & El-Kassar, A. N. (2019). Environmental ethics, environmental performance, and competitive advantage: Role of environmental training. *Technological Forecasting and Social Change*, 146, 203-211.
- Shao B, Cardona P, Ng I, Trau RNC. (2017). “Are prosocially motivated employees more committed to their organization? The roles of supervisors' prosocial motivation and perceived corporate social responsibility. *Asia Pacific J Manag*, 34:951–974.
- Steg, L., & Vlek, C. (2009). Encouraging pro-environmental behaviour: An integrative review and research agenda. *Journal of environmental psychology*, 29(3), 309-317.
- Tariq, S., Jan, F. A., & Ahmad, M. S. (2016). Green employee empowerment: a systematic literature review on state-of-art in green human resource management. *Quality & Quantity*, 50(1), 237-269.
- Thøgersen, J., & Ölander, F. (2003). Spillover of environment-friendly consumer behaviour. *Journal of environmental psychology*, 23(3), 225-236.
- Unsworth KL, Dmitrieva A, Adriasola E. (2013). Changing behavior: increasing the effectiveness of workplace interventions in creating pro-environmental behavior change. *J Organ Behav Feb*, 34:211–229, <https://doi.org/10.1002/job.1837>.
- Unsworth, K. L., Davis, M. C., Russell, S. V., & Bretter, C. (2021). Employee green behaviour: How organizations can help the environment. *Current Opinion in Psychology*, 42, 1-6.
- Van Valkengoed, A. M., Abrahamse, W., & Steg, L. (2022). To select effective interventions for pro-environmental behaviour change, we need to consider determinants of behaviour. *Nature human behaviour*, 6(11), 1482-1492.

- Zaki, N. A. B. M., & Norazman, I. (2019). The relationship between employee motivation towards green HRM mediates by green employee empowerment: a systematic review and conceptual analysis. *Journal of Research in Psychology*, 1(2), 6-9.
- Zientara P, Zamojska A. (2018). Green organizational climates and employee pro-environmental behavior in the hotel industry. *J Sustain Tourism*, 26:1142–1159, <https://doi.org/10.1080/09669582.2016.1206554>.
- Zibarras LD, Coan P. (2015). HRM practices used to promote proenvironmental behavior: a UK survey. *Int J Hum Resour Manag*, <https://doi.org/10.1080/09585192.2014.972429>.